

T O L N A M E G Y E I P A R F Ö L D R A J Z A

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

I r t a :

V u i c s T i b o r

tanár

Diss. B 654

ÁLTALÁNOS IPARFÖLDRAJZ

T a r t a l o m j e g y z é k

oldal

Általános iparföldrajz

I. Tolna megye természetföldrajzi képe.....	1
II. A megye nyersanyag és energiaellátottsága.....	6
III. Tolna megye ipartörténete, iparfejlődése.....	9
IV. Munkaerőállomány alakulása.....	25
V. A megye iparának ágazati szerkezete.....	48
VI. A szektorok arányai.....	56
VII. Vállalati és üzemi struktúra.....	67
VIII. A beruházások.....	72

Ágazati iparföldrajz

I. Nyersanyagbeszerzés

1. Nehézipar

A/Bányászat	78
B/Nagymányoki Brikettgyár.....	80
C/Bonyhádi Zománcművek	81
D/Téglagyárak	82
E/Dombóvári MÁV Fatelítő	83

2. Könnyűipar

A/Simontornyai Bőrgyár	84
B/Tolnai Selyemgyár	85
C/Bonyhádi Cipőgyár	86

3. Élelmiszeripar

A/Paksi Konzervgyár	89
B/Tm. Gabonafelvásárló és Feldolgozó V.....	90
C/Tm. Tejipari V.....	91

II. Termelés és értékesítés

1. Nehézipar

A/Villamosenergiaipar és szénbányászat.....	98
B/Nagymányoki Brikettgyár.....	101
C/Bonyhádi Zománcművek.....	102
D/Téglagyárak.....	103
E/Dombóvári MÁV Fatelítő	106

2. Könnyűipar

A/Simontornyai Bőrgyár.....	110
B/Tolnai Selyemgyár.....	112
C/Bonyhádi Cipőgyár.....	113

3. Élelmiszeripar

A/Paksi Konzervgyár.....	119
--------------------------	-----

B/Tm.Gabonafelvásárló és Feldolgozó V.....	123
C/Tm.Tejipari V.....	128
III.Távlati fejlesztési tervek.....	135

E l ő s z ó

A disszertáció írásával a célom az volt, hogy a megye iparosításának kérdését történeti fejlődésében vizsgáljam és rámutassak azokra az okokra, amelyek a jelenlegi helyzet kialakulásához vezettek s azokra a lehetőségekre és adottságokra, amelyeknek segítségével a jövőben az iparosítás fokozott mértékben megindulhat.

Szeretnék köszönetet mondani segítőkészségéért a JATE Gazdaságföldrajzi Tanszékének, a Dombóvári Járási Könyvtárnak, valamennyis gyárnak és üzemnek, amelyek hozzájárultak a disszertáció elkészítéséhez.

Köszönetet mondok a Központi Statisztikai Hivatal Tolnamegyei Osztályának adataik szives használatáért.

I. Tolna megye természetföldrajzi képe

A megye területe természetföldrajzilag heterogén jellegű. Felszínét a H e g y h á t É-D-i irányu /200-300/ m magas dombvonulatai élesen elhatárolhatóan három tájegységre osztják: nyugaton a K a p o s középszakasz jellegű, asszimmetrikus völgyére és a hozzátartozó völgytalpra, északabbra a Somogy-Tolnai dombvidék K ü l s ő-somogyi része a további táj, amelyet a K a p o s ÉNy-ÉK-i irányu töréses völgye választ el a Hegyháttól. DK-en a S á r k ö z süllyedéke, ÉK-en a M e z ő f ö l dnek a megye északi részére áttérjedő nyulványai jelentik a határt, amelyet élesen a D u n a É-D-i irányu völgye zár le.

Délen a V ö l g y s é g-nek a Hegyhátat a Mecsekkel összekötő vonulatai jelentik, - a szintén nem éles - határt.

A H e g y h á t területén, részben a 250 m magashan a tenger szintje felett /Dombóvártól keletre 30 km-re!/, részben a mélyfurásokban /Kurd mellett 623 m mélységben és a jelenlegi kőolajfurásoknál/ megtalálható a Mecsek p a l e o z ó s, k r i s t á l y o s anyaga, a g r á n i t, ami a hegységgel való szoros kapcsolatot mutatja. /Szekszárd 885 m/. Az alaphegység kőzetanyaga nyugat felé már csak 1137 m /Kaposvár/, illetve 1000 m-nél mélyebben található meg. /Kaposfő/, kelet felé viszont a megye területén kívül, M ó r á g y -nál a felszínen található 30-150 m magasságban.

Másodkori üledék a mélyfurások eredményeiből csak elszórtan fordul elő /Igal melletti triász mészkő/. Jelentősek viszont a megye déli részén a M a g y a r e g r e g y és N a g y m á n y o k közötti m e z o z o ó s vonulatok, amelyek a l i á s z szénnel együtt rátolódtak a fiatalabb m e d i t e r r á n rétegekre. A terület azonban morfológiailag inkább a V ö l g y s é g-hez hasonlít.

A pannon tábla rögei alkotják a Hegyhát északi részét, ezek dél felé megbillentek, a magasabb homlok a Kapos felé

néz. E terület egyben jelentős természetföldrajzi akadályt jelent a közlekedés szempontjából: a terület nyugati része 235-263 m-es abszolút s mintegy 100-150 m-es relatív magasságot mutat, utóbbi a Kapos-völgyhöz viszonyítva. Délen a rögök a 350 m-es magasságot is elérik. Főleg tehát a két alacsonyabban fekvő területről, a Kapos-völgyből és a Sárközből jelent a „felkapaszkodás” vasut szempontjából áthághatatlan akadályt.

Nem segít ezen az a tény sem, hogy a „hátak”-on nem nagyok a magasságkülönbségek: a közutak is csak nehezen hidalják át a kapaszkodókat, a vasutak pedig teljesen elkerülik a területet. Délen a V ö l g y s é g szerkezetileg a Hegyháthoz és a Zselichez hasonlít: főleg pannon rétegek építik fel és különböző vastagságban lösszel borított. Erősebben tagolt mint a Hegyhát: számos K-Ny és É-D-i irányú törés sakktáblaszerű képet hozott létre. Közlekedésföldrajzi helyzete kedvezőbb mint a Hegyháté: a Völgyiség nyulványai /s később a Hegyháté/ újra meg újra kitérítik a Kaposzt az eredeti irányából és ÉK-i irányba kényszerítik. A Pécs-budapesti vasutvonal pontosan követi a pannon-tábla töredezett, oldalra kibillent rögeit és egyben a Kapos völgyét. E vasut sokáig, egészen a B a r a n y a - pataknak a Kapossal történő egyesüléséig, annak völgyét követi. Ugyancsak fontos közutak követik ezt, az egyébként jelentéktelen pataknak völgyét.

Nyugat-kelet irányban a Dombóvár-Baja vasutvonal csak a V ö l g y s é g i - patak völgyében, valamint egy mesterséges áttörés /alagut/ segítségével tudta áttörni a több helyen É-D-i irányú dombsorokat. Egyébként a rögök nyugaton Csibráknál 286, északabbra 200 m-es magasságúak: áttörésükre jobb lehetőség nem kínálkozott. Ez az egyetlen vasuti összeköttetés /Ny-K-i/ ebben az irányban. Az említett nehézségek miatt a megye nyugati és keleti része között a közlekedési és gazdasági kapcsolatok nehézkesek. Néhány jellemző adat:

A Dombóvár-Szekszárd közötti 80 km-es utat a vonat

1 óra 57 perc alatt teszi meg. Ugyanakkor a Dombóvár-Budapest közötti 163 km-es utat 2 óra 8 perc, a Dombóvár-Kaposvár közötti 30 km-es utat 30 perc, a Dombóvár-Pécs közötti 66 km-es utat pedig egy óra alatt lehet vonaton megtenni. Minden esetben a leggyorsabb vasuti megközelítésről van szó. A jelenségnek fontos iparfejlesztési és egyéb gazdasági vonatkozásai is vannak: erre később fogunk kitérni.

A megye északi részét a Kapostól nyugatra K ü l s ő - S o m o g y dombos, hullámos területe alkotja, amelynek ÉNy-Dk irányú völgyeit helyi utak és a Somogy-tolnai domb-ság területén lévő, kisebb jelentőségű keskeny nyomközű vasutak kísérik. /Dombóvár-Inám, Nagykónyi-Iregszemcse/. E területen fut a Dombóvár-Veszprém vasutvonal is.

A Hegyháttól keletre két, az előző tájaktól erősen eltérő szerkezetű és morfológiai jellegű tájegység található.

A S á r k ö z nyugat felé 150-200 m-es relatív szintkülönbséggel megy át a dombvidékbe, északon a M e z ő - f ö l d déli része a határ, amely p l e i s z t o c é n süllyedék, kelet felé vastagodó lösztáblákkal /Paks, Duna-földvár/ és futóhomokfelhalmozódásokkal /Mözs-Tolna-Agárd/. A két táj között az átmenet fokozatos. A Sárköz és egyben a megye keleti határát a D u n a - völgye jelenti. /kivételet képeznek egyes, főleg a Gemenci erdőben levő területek, ahol Bács megye területe áttérjed a Dunántul területére/. A Duna árterülete azonban 25 km-es körzetben áradások alkalmával egyben gazdaságföldrajzi akadályt jelent. E terület a speciális „ártéri erdei” ágazatok fejlődése ellenére is /faipar, vadászat/ közlekedésföldrajzi akadály a Dunával együtt: az Alfölddel délen csak a Bátaszék-Baja vasutvonal és közut jelenti a kapcsolatot a bajai Duna-hídon keresztül, északabbra kompjáratok, a két parton felváltva kikötő személyhajójáratok jelentik a kapcsolatot. Ez pedig komolyabb gazdasági kapcsolatok kialakítására nem alkalmas a két terület között. Autóbusz közlekedés Dombóvár-Baja viszonylatában pedig nincs.

A megye nyugati része /Hegyháttól nyugatra/ tehát nyugat, déli és északi irányban is igen kedvező szállítási lehetőségekkel rendelkezik, ezért természetföldrajzilag **S o m o g y** és **B a r a n y a** megyékkel a legkedvezőbb a kapcsolata.

A keleti rész nyugat-keleti irányban rossz közlekedési adottságokkal rendelkezik: a forgalom csak É-D-i irányban kedvező, vagyis **B a j a** felé és **F e j é r** megye irányában. Emiatt a megye két része között a gazdasági kapcsolatok csak jelentős költségtöbblet ráfordítással kielégítőek./1.2.3./

A megye éghajlatát tekintve a Cfbx illetve a Cfbxz típusba tartozik. A januári középhőmérséklet -1 és -2 közötti, a júniusi $20-21^{\circ}\text{C}$ -ot mutat. Az évi napfénytartam $2000-2100$ óra, vagyis viszonylag magas érték.

A Cfbxz-típus a Hegyháttól nyugatra, a Kapos-völgyben a jellemző, a Hegyhát sajátos mikroklimával rendelkezik. A Sárköz átmenetet képez a Cfbx típus, a Mezőföld felé, ahol a másodlagos őszi csapadékmaximum egyre kevésbé érezteti hatását.

Az évi középhőmérséklet az 1901-1950 évi adatok alapján $10,3^{\circ}\text{C}$ tehát az országos átlagnál valamivel magasabb. Jelentős eltérések nincsenek ugyan az egyes tájak között, de a mikroklimák jellegzetességei szinte valamennyi tájegység területén megtalálhatók. Így pl. 1901-1930-ig mért adatok alapján a Sárköz évi középhőmérséklete $10,78^{\circ}\text{C}$, a Kapos-völgyé 1901-50-ig mért adatok alapján $10,3^{\circ}\text{C}$. A különbség azon a jelenségen alapszik, hogy a hideg levegő nehezebb lévén, a hegytetőkről leáramlik és negatív hőmérsékleti anomáliát okoz. A jelenséget különösen Dombóvárnál /vasutállomás/ lehet jól észlelni: a Völgység és a Somogy-tolnai dombok tetőiről a hideg levegő a völgyekbe áramlik és jelentős hőmérsékleti különbséget hoz létre a község /tető/ és az állomás /Kapos-völgy/ között.

Az abszolút hőmérsékleti ingadozás $40-47^{\circ}\text{C}$ között van három állomás /Lengyel, Szekszárd, Iregszemcse/ adatai alapján: a Kapos-völgyben a 65°C -ot is eléri, a Sárközben $50-55^{\circ}\text{C}$ körül mozog. A dombvidéken, főleg a Völgységben az értékek $35-45^{\circ}\text{C}$ között vannak.

A csapadék évi átlaga 1901-50 között 674 mm, amely észak és kelet felé haladva csökken. /Lengyel 776, Szekszárd 638, Iregszemcse 619 mm/. A jelenség szabályos, a törvényszerűséget évről évre bizonyítani lehet.

A legtöbb csapadék májusban /Kapos-völgy 1901-40 830 mm/, Sárközben, valamint a Mezőföld déli részén/ és szeptember-októberben van, 680-700 mm /ősz maximum-mediterrán hatás/, tehát az első a tenyészidőszakban, ami kedvező a növénytermesztés szempontjából. A csapadékminimum 390 mm, januárban és februárban van./9./

Az éghajlati feltételek tehát kedvezők, elsősorban a kender, zab, de a buzatermesztés szempontjából is. Ez az oka annak, hogy a megye területének közel 70 %-a szántóterület.

A talajok minősége is megfelelő: a barna- és rozsdabarna erdőtalajok uralkodók /75 % körül/, kisebb részben mezőszéki /Mezőföld/ és öntéstalajok /Sárköz, folyóvölgyek/ találhatók.

A Völgység csapadékosabb, hűvösebb rétjei az állattenyésztés kifejlődésének kedveznek./3.4./

Folyói közül csak a D u n a és a S i ó hajózható, utóbbi időszakosan. Jelentőségük elsősorban közlekedésszármazékok: völgyeikben utak /Baranya-patak/ és vasutak /az említettek kivül a Dombóvár-Kaposvár közötti közút és vasút/, /Sió-Sárvíz, Duna-völgy/ futnak.

Másodszorban ipari /Dunamenti ipari üzemek Paks/; régebben vízimalmok hajtására szolgált a Kapos /Simontornya/, de még a kisebb, időnként bővizű hegyi patakok is.

II. A megye nyersanyag- és energiaellátottsága

Energiaforrások közül a feketekőszén emlithető meg, amely jóminőségű liász-szén. /Nagymányok, Máza és a körzetbe tartozó kisebb bányák/. A termelés ma már megközelíti a 300 ezer tonnát évente. A kőszéntelepek a tektonikai igénybevétel miatt kivastagodtak, más helyen a csapás mentén hamar kiékelődtek: a telepfejlődés tehát elég szabálytalan.

A Kaposmenti tőzegtelepek egyelőre csak helyzeti energiát jelentenek.

A megye területén az Anglo-Persian Oil Co. Limited kutatóvállalata, a D'Arcy Exploration Co. Limited végzett kutatásokat az 1930-as években. K u r d o n 623,3 m mélységben gyenge gáz- és olajnyomokat találtak, miután áthattoltak a fiatalabb pannon rétegeken és alig 30 m vastag szarmata üledéksor után f. mediterrán konglomerátumba jutottak. Ez az eredmény kevés volt ahhoz, hogy anyagilag, az újabb kutatásokat meg lehetett volna kockáztatni. Napjainkban szintén K u r d o n folynak kutatások kőolaj után, egyelőre különösebb eredmény nélkül. /22./

A S á r k ö z területén a földtani alakulás szerint medenceüledékek vannak, amelyekből esetleg-kutatások révén, kőolaj és földgáz várható.

Az építőipar számára közvetlenül hasznosítható a h o m o k, a k a v i c s, a s ó d e r /volt Duna-medrek, Mezőföld felé eső terasz-szigeteken/.

A t é g l a- és c e m e n t, valamint a c s e r é p gyártáshoz felhasználható l ő s z korlátlan mennyiségben rendelkezésre áll.

Vastagsága D o m b ó v á r-nál 8-10 m, ami V ö r ö s s szerint megfelel a II.számú új pleisztocén terasznak. Kelet felé a lösz vastagsága nő /12-12 m/, bár a völgyek alján a tipusos lösz is található.

A S á r k ö z területén a lösz elvékonyodik és csak a Mezőföld DK-i részén Dunaföldvárnál és Paksnál ér el rekordmagasságot. /Paks -42 m/. Györkönynél 15-20 m, Tenge-licnél, Fácánkertnél 3-5 m, bár itt erősen homokos.

Jelentős a megyében az a g y a g, m á r g a és h o-
m o k fejtők száma.

A fehérüveg gyártásához szükséges kis vastartalmu h o-
m o k a pannon-rétegekben fellelhető. Öntődei célra kova-
sav kötőanyag h o m o k k ő-k v a r c i t /sziliciumkar-
bid, ferroszilíciumgyártás/ szintén megtalálható /Sárköz/.

Festékipari alapanyag, különböző színű agyagok szintén
vannak. Utkövezésre alkalmas a m ó r á g y i g r á n i t,
elbontott r i o l i t t u f a.

A vulkáni kőzetekben esetleg t e l é r é r c e k is
előfordulhatnak; kutatások ilyen irányban még nem indul-
tak meg, bár a kurdi kőolajfurásnál harmadkori vulkánosság
nyomaira bukkantak. A mélyfurásokból származó t r a c h i-
d o l e r i t kiömlések m a g n e t i t rögöket tartal-
maztak. /Magyaregregy közelében/. /8.9./

III. Tolna megye ipartörténete, iparfejlődése

A mai Tolna megye területe, a kedvező adottságok miatt már a kőkorszakban lakott volt. W o s i n s z k y és K o g u t o w i c z a régészeti adatok, leírások és régi térképek alapján egybehangzóan megállapították, hogy a K a p o s-völgy mocsaras, ártéri erdőkben gazdag területén, a „szigeteken”, kőkorszaki lakott települések voltak. D a r n a y és W o s i n s z k y megjelölték azokat az utvonalakokat, amelyek a Kapos völgy, illetve onnan kifelé vezettek. A leletek alapján rekonstruálni próbálták a kő,- bronzkori, lateni, halstattai és római települések helyét, az őslakók foglalkozását./10./

A cölöpépítmények maradványai /terramare/, az ötvösművészet kezdetleges emlékei a Kapos-völgyben, több mint 20 kőkori feltárás Külső-Somogyban, a Mezőföldön a Duna-völgyben /Dunaföldvár, Paks, Gerjen/, a Sárvíz mellett /F.nyék, Bikács, Kajdacs, Tengelic/, Fokszabadinál, a Sárközben Öcsénynél és Szekszárdon.

A Völgységben páratlanul gazdagok is ezek a leletek /lengyeli sánc/ csiszolt, kőbalták, pattintott pengők, csöveslábú tálak, edények kerültek elő nagy számmal. A Hegyhát területén főleg kora kőkori emlékek vannak.

A b r o n z korszakban már határozott ipari tevékenységről beszélhetünk, hiszen az adatok alapján a rézművesség egyes emberek kizárólagos foglalkozása lehetett. Leletek ebből a korszakból is bőven vannak a Kapos völgyben /Kurd, Szarvasd/, K. Somogyban Pári. A Duna mellett D. Kömlőd, Madocsa, Dunaszentgyörgy, Bölcske /rézöntés/ és Nagydorog nevét kell megemlíteni.

A Sárköznek nincs olyan települése, ahonnan leletek ne kerültek volna elő. A Völgységben főleg Felsőnána nevezetes, ahol bronzöntőműhely volt. /később pénzverőműhely/.

A latèni kultúra gazdag ipari emlékeit Szalacsán és Regölyön találták meg; itt is pénzverőműhely működött, fejlett volt a rézművészet és virágzott az agyagedények gyártása is. Nehéz kideríteni, hogy honnan szerezték a rezet: valószínűleg a Mecsek vidékéről ~~szerezték be~~, amely még ősi formájában őrizte a vulkáni eredetű érceket. A másik feltevés szerint északról, Selmezbánya vidékéről vándorkereskedők szállították folyamatosan.

Az agyagipar fejlettségét a lösztakaró elterjedtsége magyarázza. A vaskorszak további gazdag emlékeit találták meg a bölcskei, d.-kömlődi, paksi, kanacsi, nagydorogi ásatásoknál. Kiderült, hogy a vasat már kerékgyártásnál, kezdetleges ut- és hidépítésnél is felhasználták, de ismerték a serfőzés mesterségét is.

A halstatti korszak nyomaira Tamásiban bukkantak rá fibulák formájában: találtak arany, ezüst ékszereket is.

A rómaiak idejében fontos utvonalak vezettek át a megye területén: a Kapos-völgyben, a mai Heténypusztától kezdve vezetett a Sopianae-t Aquincummal összekötő egyik ut, valamint a Sopianae-Arrabona ut. Kezdetleges utak lehettek ezek és csak időszakosan használhatók a gyakori áradások miatt, mégis a kereskedelem megélénkülését jelentették és az ipari tevékenység fokozódását. A különböző foglalkozású mesterek /markotányosok/ céhekbe tömörültek: ismertebbek a takács, ács, fegyverkovács, kereskedő, hajós stb. céhek.

Ebből a korból téglák, kőoszlopok, finom agyag- és üvegeszközök, ékszerek és ötvösművek maradtak fenn, ami az egyes iparágak további fejlődését jelenti. A nyersanyagot a pannóniai arany- és ezüstművek szolgáltatták, amelyet a leírások gyakran emlitenek. Az építkezés fejlettségéről külön nem kell szólnunk, annyi emlék maradt fenn. Ezzel együtt járt a fejlett mészégetés, téglagyártás, kőfejtés. A nyersanyagot a lössz és a Mecsek kőzetei szolgáltatták.

A népvándorlások visszavetették, a honfoglalás elősegítette az általános fejlődést. Ipari szempontból I. István korában a malomipar sulya volt a legnagyobb, amit az is bizonyít, hogy a malmok külön jogügyek tárgyai voltak, egyes részei más és más személy tulajdonában voltak. Maga a mesterség is polihisztor embert követelt, mert a molnárnak egyéb más szakmákhoz is érteni kellett, még a hidépítéshez is. A földművelés térthódítása pedig az ácsok /hordó- és ekekészítés stb./ számát növelte.

A kereskedelemmel általában külföldiek, elsősorban izmaeliták foglalkoztak, valamint olaszok, németek; magyarok nem. Az állattenyésztés belterjességének fokozódása, a mészárosok számát gyarapította.

A török hódoltság többek között a mezőgazdaságot is tönkretette, az ipar és kereskedelem jelentéktelenné vált: az állatállomány nagy része elhullott, a termőhelyeket ellepte a víz vagy a defláció áldozataivá váltak./10./

A török kiűzése után a mezőgazdaság fejlődése lassu volt: a merkantilista politika az ipar elsődleges fejlesztését kívánta, Ausztriában, Magyarországon pedig különösebb iparfejlesztés nélkül a mezőgazdaságot csak annyira fejlesztette, amennyire azt az osztrák ipar megkívánta. Így elsősorban a burgonyatermesztést-, a pálinkafőzés miatt, kendertermesztés-textilipar, festőnövények textilipar, eperfaültetés-selyemgyártás miatt fejlődhettek. A termést azonban Bécsbe irányították, iparfejlesztésben messze lemaradtunk a nyugati országok mögött. A telepítések során arra is vigyáztak, hogy szakképzett munkás ne kerüljön a betelepülők közé.

A kurucháboruk sem kedveztek az ipari fejlődésnek: 1715-ben mindössze 7 iparos volt a megyében, Dunaföldváron kádár, szabó, varga, serfőző, Szekszárdon két szabó és egy kerékgyártó. 1720-ig számuk 9-re emelkedett. A kibontakozást a szükséglet, fogyasztás irányította, itt elsősorban a földműveléshez kapcsolódó ipari ágazatok jöttek számítás-

ba, mint kovács, bognár, kádár, a közszükségleti cikkeket gyártó mesteremberek: takács, szabó, varga. Később idegenből is jöttek kisiparosok. 1770-ben a simontornyai iparosok kéri a megyét, hogy az uraság az ő céhbeli artikulusaikat helybenhagyván, kegyeskedjék azt őfelségéhez felterjesztetni. 1715-ben 3 mészárszék, 8 kocsmá, 1720-ban már 15 kocsmá működött, 1715-ben 15 malom, 1720-ban 19 malom volt működésben /földesuri malmok nélkül/. /39./

A jobbágyság felszabadítása után megindult a kiméletlen erdőirtás. A fát eladták, a területet művelés alá vették. A korszak a faalapanyagot felhasználó mesterek virágkora lett: ugrásszerűen nőtt az ácsok, bognárok, fafaragók száma: természetesen a kereslet növekedése is szerepet játszott ebben a szántóterület növekedése arányában.

Sok embernek kenyeret adott a „fűrészipar”, azonban a kiméletlen erdőirtás később megbosszulta magát, főleg a Kapos-völgy vált teljesen fátlanná. A domboldalakon a termőtalaj az erózió áldozatává vált, a földművelés sok helyen megszűnt.

A fát hamuzsir-gyártásra is felhasználták: a horvátországi erdők mellett a Schedium a megye termelését emeli ki II. József idejében. Ebből az időből említhető meg a f a d d i fonóda, amely 24 embernek adott kenyeret és a kisüzemek tömegében rejtőzik a Simontornyai Bőrgyár őse.

I. Ferenc uralkodásának idejéből, a fejlett agyagiparból a p i p a é g e t é s t kell megemlíteni Bonyhádön. A magyar hamuzsir változatlanul keresett cikk külföldön, bár a kortársak nem győznek rámutatni, hogy a gazdaságos fakihasználás csak ott engedné meg a termelést, ahol a fa másként nem hasznosítható. Főleg a dunántúli tölgyesekről van szó, mivel a makkoltató sertéstenyésztés jelentősége ekkor erősen csökkent. Az egyik legkiválóbb minőségű hamuzsirt gr. Festetich tolnai telepe szolgáltatatta.

G y ö n k, I z m é n y, S á r s z e n t l ő r i n c ekkor már gazdag iparoshelyek: olajmalmaik mákot, répát, tök-magot dolgoznak fel. Híres a völgyégi dohány, amelyet

burnótnak, a pálfai, amelyet finomabb minőségének megfelelően szivarnak dolgoznak fel. A Baranya megyével határos déli területeken, amelyek erdőségben viszonylag gazdagok, a kádár, esztergályos, kerékgyártó szakmák gyorsan terjednek. Hiresek malomgerendáik, kutvályuk; fakókocsit, taligát, hordókat gyártanak nagy számmal. Az erdőlakók hársfából százszámra - klumpákat gyártottak. Az agyagipart és mészégetést is sokan üzik; szaporodik a malmok száma is.

Az alacsonyabban fekvő területeken a kendernyűvés, ázta-tás, tilolás és csaknem minden községben a fonás-szövés is hódított, főleg a Völgyességben.

A malmok egy része vizimalom a XVIII. sz.-ban: több működik a Turvizen, amely Kocsoláról a Nagykoppányba siet, a Sárviz völgyében is hat nagy malom működött, s a Sión Simon-tornyánál több malom is volt: egy részük már 1346-ban meg volt.

1767-ben Dombóváron az uradalmi Sörházban már nagyban folyt a sör- és pálinkafőzés: az 1780-as években már igen jelentős a selyemhernyótenyésztés is, Hőgyészen a dohánytermesztés.

Az említettek ellenére az ipar országos viszonylatban jelentéktelen. Erről tanuskodik Mária Terézia rendeletére készült 1771. jun. 21-én kelt 3145. sz. kimutatás, amely szerint Tolna vármegye ama 11 megye közé tartozott, hol valamire való gyár vagy kézműipar nem volt. Tehát, amikor egy iparág „fejlettségéről” beszéltünk, mindig csak helyi viszonylatban értendő fejlettségről volt szó.

1780-ban aztán Simontornyán Fried B. és fiai megalapítják a megye első gyárüzemét, ez azonban csak 1886-ban tér át a gőzüzemre./38.39.60./

Az iparosok száma emelkedik, de a XIX. sz. első negyede végén csökken. A megye 1811. nov. 13-án közreadott limitációs levélben megszabja a különféle munkákat és béreket, de a mesterek tultették magukat a rendelkezéseken. Foglalkozások szűnnek azonban meg: így a harisnyakötő, gombkötő, fésűs, ami a megváltozott ízlést, szükségleteket mutatja. A csizmadiák kiszorítják a saruvargákat.

Más iparágak viszont virágzásnak indulnak: új iparos a borbély /foghuzás, köpülőzés/, a takácsság háziipar formájában dolgozik.

Az 1800-48-as évek a kis- és kézműipar legvirágzóbb korszakát jelentik: azonban megindul a gyáripar fejlődése s a kisipar később nem bírja az egyenlőtlen versenyt. A gyáripart látszanak támogatni az új bányák, pl. az 1820-ban megnyitott szászvári bánya, amely azonban csak az 1830-as években kezdett teljes kapacitással dolgozni.

A 40-es évek terméke a Szekszárdi Posztógyár, ahol naponként 40-50 megyei rab dolgozott. Híres volt a szekszárdi dohányfeldolgozó üzem, amelynek vezetője az USA-ban szerezte ismereteit. Ipari dohányból Torontál vármegye után Tolna termelte a legtöbbet, főleg Fadd, Pálfa és Döbrököz vidéke.

A bőrgyártás, bár kisüzemi méretekben, de Dunaföldváron is megtalálható. Mészégetés folyt Váralján és Nagymányokon. Dunaföldvár ekkorra a megye legnagyobb iparosodott települése, ahol 468 iparost tartottak nyilván: az egész megyében 5338 iparüző volt.

A selyemipar virágzására utal a „Selyemtenyésztő Társulat” megalakulása is, amely koordinálta a megyei beváltást és eladást. Néhány adat a forgalomra:

1845-ben	1923 3/4 font	beváltott s. gubó
	141 4/5 font	eladott gombolyított selyem
1846-ban	2334 font	beváltott s. gubó
	186 4/5 font	eladott gomb. selyem.

Az önkényuralom azonban véget vetett a „szederegylet”-nek is, amely 1852-ben feloszlott.

Tolnán répacukorgyár, Zombán, Gyöngön olajmalom működött.

Az önkényuralom idején tehát a selyemipar elsorvadt, csak Bezerédj Istvánné Hidaján települt selyemszövődéjéről emlékeznek meg a források. Ennek termelését csak 1880-ban a kormány által létrehozott pancsovai fonóda szárnyalta túl.

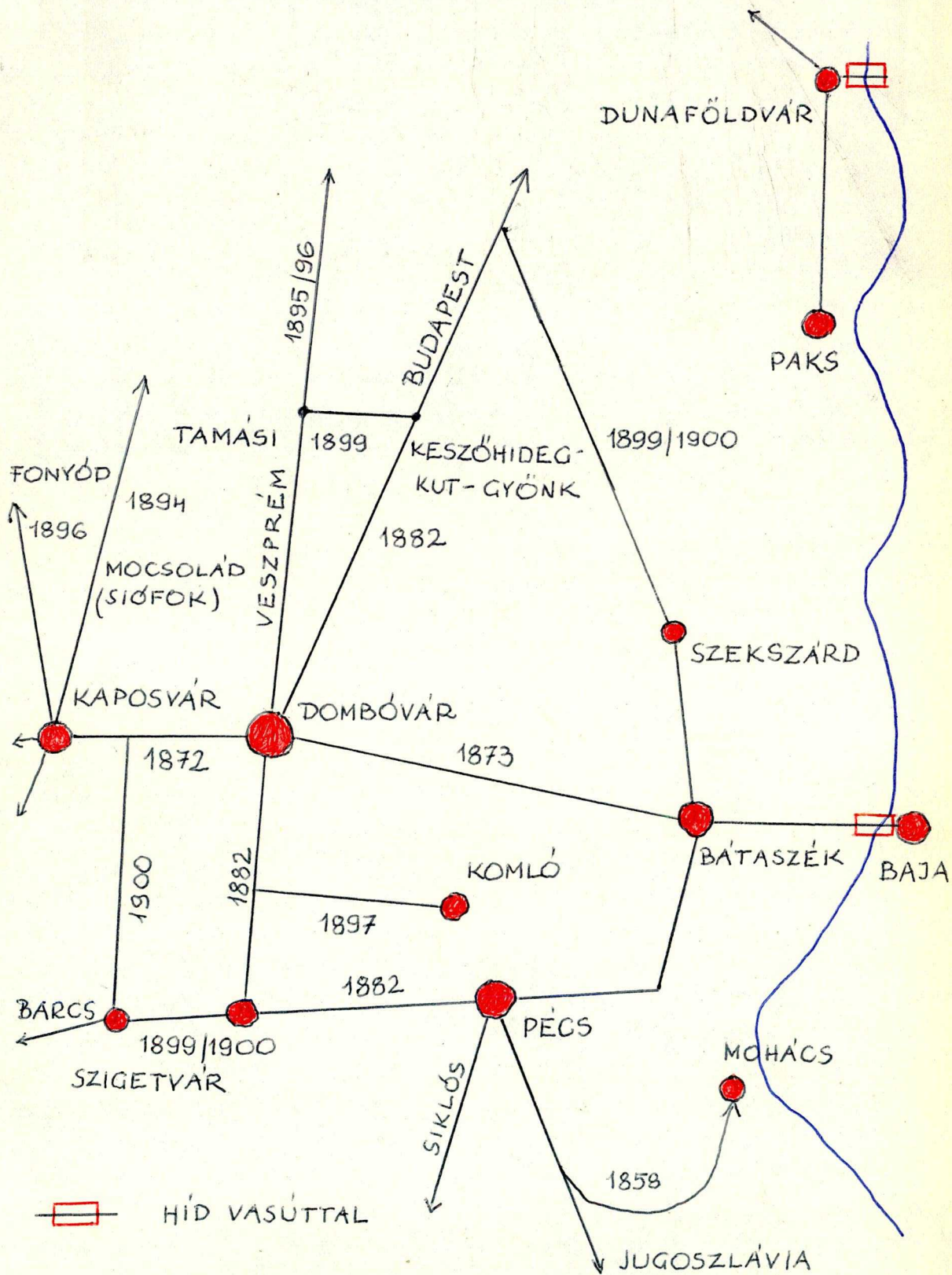
A pécsi vasút megépítése, a divat változása károsan befolyásolta egyes iparágak sorsát: a könnyebb szállítás a gyáripár cikkei mindenhol eljuttatta, olcsó termékeivel, egyes iparágakat tönkre is tett. A divat is hozzájárult ehhez: a cifraszűrszabók, mézeskalácsosok, sapkások, takácsok egy része becsukhatta a boltot.

A nagyipar fejlődését viszont kedvezően befolyásolta. Gazdaságilag döntő jelentőségű vasutak épültek 1870 és 1900 között, s ezekből több vonal a megye területén fut keresztül. Elsődleges céljuk nem a megye gazdasági életének fellendítése volt, hanem részét képezték az általános iparpolitikának és a vasutvonalaknak tranzit jellegük volt.

A Zákány-Dombóvár vonal /100 km/ elsősorban a Budapest-Fiume összeköttetést hivatott megteremteni s ezzel a tengeri kijárást biztosítani. A Dombóvár-Bátaszék vonal a Dunántul-Alföld /ezen keresztül Nagyvárad/ transzverzális kapcsolat megteremtését célozta s szintén a „magyar élettér” eszme jegyében született meg. A Budapest-Pécs vonal a szénszállítást biztosította elsősorban a főváros és a mecseki bányák között. Ezt a vonalat egészítette ki a Bakóca-Komló vasutvonal, amely a komlói bányavidéket a Pécs-Budapest fővonalba bekapcsolta./ 7. 10./

A Győr-Veszprém-Dombóvár vonal kisebb forgalmu belföldi vasutnak épült, a Szekszárd-Bátaszék vasut pedig a Sárköz kedvezőtlen természetföldrajzi helyzetén enyhített és Dél-magyarország legfontosabb összeköttetését jelentette a Dunántul és az Alföld között. A Bátaszék-Pécs vonal megépülésével Pécs is bekapcsolódott az Alföld vérkeringésébe, és a kelet felé irányuló vasuti forgalomba.

A vasutvonalak a következő időrendi sorrendben épültek /megnyitás/ :

Az iparfejlesztési törvény utáni években több kisebb üzem létesült a megyében, más üzemek tevékenysége fellel-
dült.

1904-ben létesült a D e u t s c h -család dombóvári tejgyűjtőállomása, amely csak 2-300 l. tejet dolgozott fel naponta. Előtte a dombóvári téglagyárak működése már az 1890-es években megindult.

Az I. sz. téglagyár 1890-ben L e x a Z é n ó mérnök vezetésével 15-20 fővel nyílt meg. Ezt követte a II. sz. téglagyár / S p i t z e r S./ vezetésével történő megnyitása 1908-ban, a III. sz. téglagyár megnyitása 1910-ben a Konda-patak mentén. /13./

A kőszénbányászat fellendülése a gőzgépek szélesebbkörű alkalmazásakor vált lehetővé: az 1887-1900 időszakban kezdte virágkorát élni R i e g e l A. bérletét képező Nagymányoki Bánya.

1894-ben a Paksi Gőztéglagyár már 80 ezer Ft alaptőkével dolgozik, a Dunaföldvári Husfagyasztó 15 ezer Ft alaptőke birtokosa.

Az 1880-90-es években híres sörfőzdék működnek T o l n á n, H ő g y é s z e n és T e v e l e n. 1880-ban K r a u s z és G r o s z Gyönkön konyak-főzdét nyitnak, amely versenyképes italokat állít elő.

Az 1889-92-es években felmerült egy Dombóvárrott építendő cukorgyár terve is, de ez az iparvasut építése miatt /Eszterházy-birtok/ nem valósulhatott meg. Ivanics A. országoshírű szekszárdi gépműhelye 1893-ban nyílt meg, virágzó cementkőáruipar volt Tolnán, Dusinszky paksi irhás pedig 1888 óta egyedülálló termékeket készített az országban. Híres volt J i l k rézüntőműhelye Szekszárdon. 1895-ben kezdődött meg egy 300 orsóra berendezendő Selyemfonógyár építése is.

Jelentős volt a kisiparosok száma; 1891-ben 5990, 1896-ban pedig 5644 kisiparos volt a megyében.

A szeszfőzdék száma 1895-ben 458, 1896-ban pedig 371 volt 21611, illetve 15151 Ft termelési értékkel. Soka vesztett jelentőségéből H a h n bonyhádi agyagipari telepe, amely ekkor 40 éves multra tekinthetett vissza.

Az 1900-1914 időszakban bár a fejlődés némileg lelassult a megyében, egy-két fontosabb ipari létesítmény eredete erre a korszakra esik.

1900-ban a Bonyhádi Zománcmű az ipari kereső létszámnak mintegy 14,8 %-át foglalkoztatta, a bőripar termelési értéke pedig elérte az 6,255 ezer koronát: az összes termelés 1,00 m. korona volt, a bőripar pedig /Simontornya/ 180 főt foglalkoztatott. Helyi jellegű cipőipari központok voltak Szekszárd, Paks és Dunaföldvár. Kenderkikészítő telepek Dunaföldváron működtek a Magyar Kender- és Lenipari Rt. kezelésében. Tolnában K r a m e r M. gyapjufonó- és szövőgyárat létesített: az üzem fonalkészítéssel, harisnyakötéssel és obojka-szövet előállításával foglalkozott.

A két textilközpontra ebben az időben T o l n a és P a k s volt: előbbi 51-100, utóbbi 21-50 fővel dolgozott. A tolnai üzem a mai Tolnai Textilművek őseinek tekinthető.

Az első világháború kezdetével egybeesik a Dombóvári Faltelítő építése 1914-ben. Az üzem jelentősége csak Trianon után nőtt meg, amikor a fában leggazdagabb területek az ország területén kívülre kerültek, s ezzel együtt a talpfaltelítő üzemeknek több háromnegyed része.

A megye ipari helyzetét a következő táblázat mutatja /1910/:

	Vas- és fém	Gépgy.	Kő-föld-Fa, csont, Bőr agyag stb.	Fonás	Bőr	szöv.
Telepek	1	4	11	3	1	3
Munkások	34	41	211	42	27	416

	Élelmezés	Vegy.	Sokszorosítás	Ipari főcsoport összesen
Telepek	6	2	1	35
Munkások	936	65	21	2357

A táblázatból jól látható, hogy a megye ipar kezdettől fogva d ö n t ő e n mezőgazdasági jellegű /936 fő/ élelmiszeripar. Jelentős a textilipar munkásainak száma /416/, valamint a gazdag nyersanyagforrásra támaszkodó kő- föld- és agyagipar /211/-ban dolgozók létszáma.

Az első világháború alatti években főleg P é t e r m a n Bonyhádi Cipőgyára érdemel említést, amely 50 munkásával elsősorban a hadiipar bakancsszükségletét elégítette ki 1917-től kezdve. A „polgári” iparágak közül főleg a tégláégetés esett vissza; megnőtt a bőrgyártás, cipőipar, zománcipar és mindazon iparágak jelentősége, amelyeket valamilyen formában a hadiipar szolgálatába lehetett állítani. Ugyanez volt a helyzet a „magánkisiparban” is: sokan közülük katonai szolgálatot teljesítettek, s csak a katonaságnak dolgozók maradtak helyükön és kaptak rekordrendeléseket.

Az ellenforradalom győzelmét követő években kisebb kapacitású malmok épültek; ilyenek voltak a Bonyhád és Paks környékén épült kisüzemek, valamint az ujdombóvári malom, amely viszonylag magas létszámmal 60 fővel dolgozott. Az 1904-ben alapított dombóvári tejfeldolgozót 1927-ben kibővítették, vajgyár lett a neve; rövid idő alatt /már a 30-as években/ országos híré lett.

1922-ben a Hitelbank a Tolnanémedin működő kenderfeldolgozó telepet kendergyárrá alakította.

A D ő r y-féle konzervgyár /Dombóvár/ szintén a 30-as években kezdett jelentősebb hírnévre szert tenni.

Az ipari fejlődés azonban korántsem olyan méretű, mint a többi megyében. Főleg a nagyüzemek hiánya szembetűnő. Egy 1907-ben készült tanulmány szerint 1907-ben négy olyan üzem volt a megyében, ahol a munkáslétszám 40 és 200 között volt. Az egyik a Szekszárdi Selyemgyár, amely 107 munkást foglalkoztatott, s a másik a Tolnai Selyemfonóda 174 munkással. A Tolnanémedi Posztócipőgyár 42 munkással erősen háziipari jellegű volt. A Simontornyai Bőrgyár mindössze 25 munkást foglalkoztatott ekkor./56./

A gépipari munkások száma pl 1900-ban 44 volt, a baranyai 527 és a somogyi 138-al szemben.

A kisipar a verseny következtében elpusztult, a nagyipar, amely elpusztította, máshol épült. Ugyanakkor csak Sopron megyében öt cukorgyár 1823 munkást foglalkoztatott, a lajtányfalusi Jutafonó- és Szövőgyár 1568 munkásnak adott kenyeret. Baranya megyében csak a kőszénbányákban 4300 bányász dolgozott, a Pécsi Porcelángyárban 534. Tolna megye ásványkincsekben szegény, ellentétben az említett megyékkel, de a mezőgazdasági jellegű Somogy megyében is 7 nagyobb üzem működött, Vas megyében pedig 21 jelentősebb üzem volt. A megyei üzemek nagyrésze tehát nem volt gyárnak tekinthető, csak kis- és háziipari üzemnek.

1935-ben alakult meg a Tolnamegyei Tejszövetkezetek Szövetkezete, amely Baranya, Fejér és Tolna megye szövetkezeteit egyesítette. A tejet, teljes tej, főlőzött tej, tejszín és vaj formájában adták el a Bp.-i Kp.-i Ált. Tejcsarnok RT-nak, valamint az Országos Magyar Tejszövetkezeti Központnak.

A szövetkezetek szarvasmarha- és sertéseladással is foglalkoztak, az állatértékesítés iránya O l a s z o r s z á g /Fiume/ és N é m e t o r s z á g volt /Drezda/, kisebb mennyiségben a bécsi piacra is szállítottak. A vállalkozás az első szövetkezeti vaj- és sajtgyártó telep megalakításán kívül /Öcsény/, a háború miatt előbbre nem jutott.

1940-ben 8 téglagyár, 6 nagyobb malom, 1 márványbánya, 1 kenderkikészítő, 1 bőrgyár, 1 jéggyár, 1 selyemgyár működött a megyében. Apró szeszfőzdék, ecetgyárak bőven voltak: 100 ezer kh-ra 1938-ban 2 szeszfőzde jutott /Dombóvár, Bonyhád, Paks, Tamási/. Országos viszonylatban azonban ezek is jelentéktelenek voltak./21. 58. 59. 60. 61./

Fejlődés a felszabadulás után

A II. világháború az ipari üzemekben jelentős károkat okozott vagy elpusztította azokat. A pusztulás mértéke mintegy 35-40 %-os volt. A szarvasmarha, sertés és lóállománynak 40-45 %-a pusztult el. A Simontornyai Bőrgyár épületeinek 60 %-a a harcok során megsemmisült: a háború előtt ez volt a legtöbb munkást foglalkoztató gyára a megyének. Az ipar rendkívül szegényes és elmaradott volt a fejlődés ellenére is. Sok háziipari jellegű kisüzem, alacsony munkáslétszám /1941-ben 6919 fő az egész megyében/, minimális gépesítettség, országos viszonylatban is alacsony bérezés /pl. a Tolnai Textilművekben/, a nehézipar jelentéktelen volta: ezek voltak az ipar jellemzői a felszabadulás előtt.

Először az üzemek államosítására került sor, az azonos profilu kisebb üzemek összevonásával az ipar szerkezete is némileg megváltozott. Megszűntek vagy csökkentek az egy-két főt foglalkoztató törpeüzemek, helyettük új, korszerűbb, de szintén kikapacitásuk épültek; sor került a meglévő üzemek bővítésére is. /Paksi Konzervgyár, Simontornyai Bőrgyár stb./

Az I. 3 éves terv során mintegy 10 md forintot ruháztak be, ebből 30,4 % jutott az iparnak és 17 % a mezőgazdaságnak. A beruházások zömét a régi termelőkapacitás visszaállítására kellett fordítani. Ennek ellenére 1949-ben az ipari bruttó termelés nem érte el a háború előtti szintet, okát elsősorban a mezőgazdasági eredetű ipari nyersanyagok hiányában kell keresnünk, ami az állatállomány érzékeny arányú pusztulásából következett. 1949-ben a megyei keresőknek 69,3 %-a a mezőgazdaságban és csak 11,9 %-a dolgozott az iparban.

Az első 5 éves tervben országosan a beruházások 50 %-át fordították az iparra, elsősorban a nehéziparra és csak 8 %-át a mezőgazdaságra. A nehézipar tervezett 60 %-os termelésfelfuttatásakor az ipar beruházás keretének 90 %-át a nehézipar tette ki. Nem számoltak vele, hogy a gyors

termelés felfuttatás megfelelő összetételű és nagyságu szakmunkaerőt és nyersanyagot igényel. Az iparfejlesztés extenzív úton valósult meg.

Az 1953-as évektől kezdve kezdett növekedni, igaz, hogy nem jelentősen a megye ipari súlya. A centralizációt elősegítette az 1949-53-as években a kisipari szövetkezetek megalakulása.

A nehézipar elsődleges fejlesztésének tendenciája azt eredményezte, hogy a mezőgazdasági jellegű, ásványkincsekben igen szegény Tolna megye iparilag ezekben az években alig fejlődött. A gyors sikerekre törekvő iparpolitika nem látott fantáziát a megye nehézipari fejlesztésében/részben indokoltan/, a könnyűipart, a szükségesnél kisebb arányban, de máshol fejlesztették, elsősorban a nagyobb textilipari üzemeket bővítették. Az ötvenes években tehát az ipari fejlődés stagnált, az elvándorlás fokozódott.

A második 5 éves tervidőszakban a cél az iparosítás folytatása, pontosabban érdembeli elindítása volt. Közelebbről, a helyi adottságoknak megfelelően a szakmunkaigényes és nemzetközileg is piacképes termékek előállítására lett a cél. Ezt a beruházási eszközökkel történő takarékosabb és hatékonyabb gazdálkodással igyekeznek megalapozni.

Az MSZMP KB-nak 1960-as határozata a következőkben jelölte meg a gazdasági életben, így az iparfejlesztés terén meglévő hibákat: a problémát a termelékenység lassu fejlődésében, a lassan javuló minőségben, az iparszerkezet vontatott átalakulásában, a műszaki fejlődés elégtelen ütemében és a beruházási hiányosságokban jelölték meg.

A tervidőszakban a termelést 82,2 %-ra sikerült felfuttatni az országos 22,8 %-al szemben. A foglalkoztatottsági szintnövekedés ebben az tervidőszakban 8,8 %-os volt. Megépült a Dunaföldvári Kendergyár pozdorja lemezüzeme, a Rákospalotai Bőr- és Műanyagfeldolgozó V. szekszárdi telepe, a Szekszárdi Gépjavitó Vállalat.

Az egy főre eső termelés azonban még mindig alacsony az

ipar területén. A fejlődés ellenére azonban gátló erő az alacsony koncentráció /még csökkent is ebben az időszakban/ és az alacsony gépesítettségi szint volt.

A második 5 éves tervben a cél az ipari foglalkoztatottság arányosabb területi elhelyezkedésének megvalósítása. Az ipartelepítést a következő elvek alapján képzelik el: az ipart közelebb kell hozni a nyersanyag-energiaforrásokhoz, valamint a fogyasztási területekhez. Több gondot kell fordítani az arányos iparelhelyezésre, az elmaradott területeken kell elsősorban az iparfejlesztést végezni. Fontos szerepe lesz a tervszerű munkamegosztásnak, egyes munkaterületek szakosításának és a komplex fejlesztésnek.

A megyét tekintve pedig meg kell szüntetni a kirekesztettséget az iparfejlesztésből és a vidéki ipartelepítésből. Újabb létesítmények vagy átalakított üzemek a Szekszárdi Műszergyár /a MOM kihelyezett telepként működött évekig, ma nagyobb önállóságot élvez/, a Szekszárdi Kenyérgyár, a Mezőgazdasági Gépjavító V., a Tamási Sajtüzem, a Kölesdi Vajüzem /kiskapacitású üzemek a Tolnamegyei Tejipari Váll. keretében/, a Bőr- és Műanyagfeldolgozó V. Szekszárdon /a Rákospalotai Bőrdíszmű V. kihelyezett telepe/, a Dombóvári Kesztyűüzem/a Pécsi Kesztyűgyár kihelyezett telepe/. A munkaslétszám azonban csak a Bőr- és Műanyagfeldolgozó Vállalatnál haladja meg az 500 főt. Új minisztériumi gyár nem létesült, csak a régiók bővítésére került sor.

A harmadik 5 éves terv legfőbb jellemzője a gazdasági tevékenység „minőségi” elemeinek előtérbe helyezése, a gazdasági tevékenység hatékonyságának növelése. A terv feltételezi, hogy növekszik a rendelkezésre álló erők és eszközök felhasználásának hatékonysága: meggyorsul az alapvető ágazatok műszaki fejlesztése, a termelés emelkedésének még nagyobb hányada származik a munkatermelékenység emelkedéséből. Rendszeresen csökkennek a fajlagos termelési költségek, nő a termelés rugalmassága, jobban alkalmazkodik a hazai és külföldi piacok igényeihez és így a termelés mennyisége és választéka az eddiginél jobban összhangban lesz a kereslettel.

A népgazdasági beruházásoknak közel felét az ipar és építőipar fejlesztésére fordítják. Az iparilag fejlett területeken is csaknem kizárólag a termelékenység növelésével kell biztosítani a fejlesztést. Itt tehát csak minimális létszám-növekedéssel kell számolni, ezért az iparilag fejlett területek szivóhatása az idők során csökkenni fog. A nagyobb létszámot igénylő vagy viszonylagosan munkaigényes ipari fejlesztéseket elsősorban az iparilag kevésbé fejlett területeken próbálják megoldani.

A termelés hatékonyságán kívül figyelemreméltó új vonás az intenzív fejlesztés erősödése, ami azzal a jelenséggel magyarázható, hogy csökken az iparba bevonható új munkaerők száma. A mezőgazdasági termelés tervezett növelésének veszélyeztetése nélkül nem is lehetne növelni a végtelenségig, a mezőgazdasági munkaerő átáramlását az iparba. Ez az oka annak, hogy a terv csak ott tűz ki extenzív fejlesztést, ahol a termelés technikai adottságai ilyen megoldást indokolnak.

Megyei szempontból a könnyű- és élelmiszeripar fejlesztése érdekes. Ezzel a kérdéssel a távlati terveknel részletesen foglalkozunk. /23. 24. 28./

III. MUNKAERŐ-ÁLLOMÁNY ALAKULÁSA

A megye lakossága 1869 és 1966 között a következőképpen alakult: /ezer fő/

Év	Lakosság	Év	Lakosság	Év	Lakosság
1896	220109	1930	266833	1960	267094
1880	233928	1941	270565	1962	261470
1890	251814	1949	269982	1963	259470
1900	252832	1950	269000	1964	258211
1912	269941	1954	275000	1965	256856
1916	271644	1956	270000		
1920	265728	1927	270000		

Az adatok szerint a megye lakossága az 1869-1890 közötti időszakban növekedett a leggyorsabban /14 %/. Okát részben a kiegyezést követő gyors vasutépítkezésekben kell keresni. A Zákány-Dombóvár vasutat 1872-ben, a Dombóvár-Bátaszék vonalat 1873-ban, a Budapest-Pécs vasutat 1882-ben, a Veszprém-Dombóvár vonalat 1895-ben, a Godisa-Komló szárnyvonalat 1897-ben, a Szekszárd-Bátaszékit 1896-ban adták át a forgalomnak, vagyis egy kivétellel 1872-1897 közötti 25 év alatt épültek. Az időszakot a gazdasági élet egyéb területén is a fellendülés jellemezte, így a növekedés természetes folyamatnak tekinthető.

A lakosság gyors kezdeti növekedése később erősen lelassult. A vasutak egyben a kisipar hanyatlását is eredményezték. Megindult tehát az elvándorlás, amely a megye gazdasági életére végig, még ma is rányomja bélyegét. Az elvándorlás nemcsak az ország többi részére, hanem külföldre, Nyugat-Európába és Amerikába irányult. A kivándoroltak jelentős része elszegényedett földműves, kisebb része tönkrement kisiparos volt.

1900-1916-ig egy másodlagos fellendülés mutatkozik, amely azonban nem éri el az első fellendülés nagyságát. /5%/

Iparilag néhány újabb üzem épült, így a Dombóvári Vajgyár /1904/, téglagyárak /1890, 1900, 1908/, a M/V Fatelítő /1914 az építkezés kezdete/. 1914-től kezdve az üzemek jórésze hadiüzem lett, ugyanakkor azonban a háborús veszteségek ekkor még nem éreztették számottevően hatásukat, mert a Központi Hatalmak összeomlása még nem kezdődött meg. Az időszakot követő négy év alatt /1916-1920/, azonban csaknem hatezerrel csökkent a megye lakóinak száma, amelyet a háború és a fehér terror rovására kell írni. /kivégzések, bujdosás/.

1920-30 között minimális növekedés jellemző: a gazdasági válság, a gyenge megélhetési viszonyok sokezer embert ismét kivándorlásra készítettek. Fokozódott a munkanélküliség, a megye ipara nem szivhatta fel a nincstelen parasztokat, mert rendkívül fejletlen volt.

A náciizmus németországi megerősödése az országban is éreztette hatását: ígérek a parasztságnak, az iparosoknak, a kispolgároknak. A kivándorlási láz csökkent, az elhelyezkedési lehetőség kedvezőbb volt, az ország háborúra vagy egyelőre a szomszédos országok megszállására készült...

A háború után csak 1951-ben érte el a megye lakossága az 1941-es létszámot. Az emberveszteségeken kívül ehhez a németajku lakosság egy részének kitelepítése is erősen hozzájárult.

A felszabadulás utána az 1949-1955-ig terjedő időszakban a lakosság 8 ezerrel nőtt. Az időszak vége egyben az intenzív népesedési politika korának középső részét is jelentti, tehát főleg a magasabb természetes szaporodásból származik.

1956-tól kezdve, részben a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezésével, részben az ellenforradalmat követő disszidálások miatt a lakosság száma 1958-ig stagnálást, 1960-ig lassu, majd gyorsabb csökkenést mutat. Ehhez a tényhez a természetes szaporodás rohamos csökkenése is hozzájárul. A mezőgazdasági lakosság elvándorlása

világjelenség, tehát inkább az ipar fokozódó munkaerőszükséglete, a város és a falu közötti nagy különbségek tekinthetők elsődleges kiváltó oknak, kevésbé a mezőgazdaság szocialista átszervezése. Utóbbi csak siettette a folyamatot.

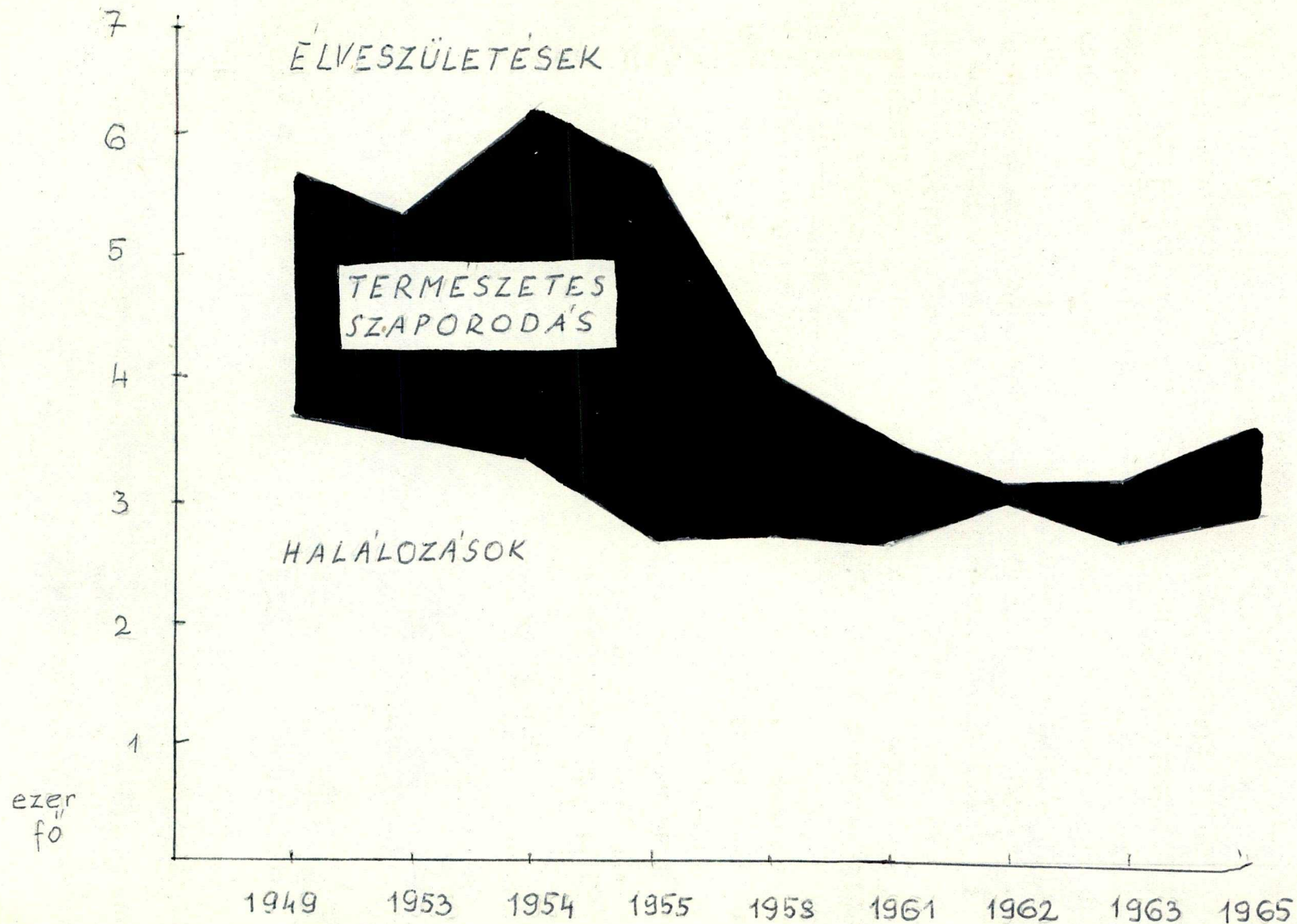
Ha a népesség alakulását járásonként nézzük, a következő képet kapjuk:

	%				
	1869-1900	1900-30	1930-49	1949-60	1960-65.
T a m á s i	10-40	0+10	0+10	0--10	0--10
G y ö n k i	0+10	0+10	0-10	0--10	--
P a k s i	0+10	0+10	0+10	0--10	0--10
B o n y h á d i	0+10	0+10	0-10	0+10	0--5
Szekszárdi	10-40	0+10	0+10	0--10	0--5
Dombóvári	10-40	10-40	0-10	0--10	0--5
Szekszárd	40-100	0+10	0+10	10-40	0+10

Az első időszakban főleg azoknak a megyéknek a lélekszáma emelkedett, amelyekben az ipari fejlődés jelentősebb volt /szekszárdi, dombóvári/, vagy a vasutvonalak révén a mezőgazdasági termékek eladása kedvező lehetőségeket teremtett /tamási járás/. A második időszakban a kivándorlások ellenére emelkedés látszik, ami minden járásban egyértelmű. A harmadik időszakban az „egyke” rendszer már erősen érezteti hatását, a negyedikben pedig az iparosodott bonyhádi járást és Szekszárdot kivéve, csökkent a lakosság száma. A jelenséget jelentős elvándorlás kíséri.

A természetes szaporodás a megyében már a századforduló előtt meglehetősen alacsony volt. Amíg az 1890-1900 időszakban a Magyarországon ez a szám 10,2 %-os volt, a megyében ez a szám mindössze 0,2 % volt, utolsó a megyék között Árva megyével együtt. Okát részben a szőlők pusztulásában keresték, valamint az ezt követő belső elvándorlásban és kivándorlásokban, de ezt az elméletet már akkor sem tartották meggyőzőnek. A parasztok ugyanis a jobbágyszabadulás után jórészt föld nélkül szabadultak és saját birtoka kevésnek volt. A kivándorlók többsége pedig közül került ki.

A természetes szaporodás
alakulása 1949 - 1965. -ig
/ l. ábra /

Még azokban az években is, amikor közismerten konjunktúra volt, a természetes szaporodás valamivel alatta maradt az országos átlagnak. Így 1869-1880 6,3 %, 1881-1890 7,4 % volt. Az országos átlag 6,9 % /1876-1880/, illetve 11,2 %.

A helyzet a további évtizedekben sem változott, sőt súlyosbodott. A középparasztság megerősödése egy káros szemlélet kialakulásához vezetett; ez a földbirtok öröklés útján történő szétaprózódását nagy veszélynek tekintette a család szempontjából és ezt egyetlen örökösrel igyekezett megoldani. Falvak néptelenedtek el, becsukott ablaku házsorok jelezték a szemlélet pusztító hatását. A jelenség nemcsak Tolna megyében, itt elsősorban a Tamási és Gyönki járásban mutatkozott, hanem Baranya megyében /Ormánság/ és Somogy megyében is. Egyébként 1927-től az országos érték rendszeresen 10 %.

A jelenlegi munkaerőellátás szempontjából főleg az 1953-1965 évek természetes szaporodási grafikonja tanulságos.

1. ábra. A természetes szaporodás a háború utáni legmagasabb értéket 1954-ben érte el /2976 fő/. Oka a Ratkó-törvény volt, amit az élveszületések magas száma bizonyít. /6102/. Az 1955-62-ig terjedő időszakban az élveszületések száma csökkent, sőt a természetes szaporodás 1962-ben 9 fő volt mindössze. Ez volt a mélypont. Ettől kezdve lassu növekedés indult meg, 1963-ban 1,7 %, 1964-ben 2,7 % volt. Ugyanakkor Szabolcs-Szatmár megyében 9,4 %, Hajdu megyében 7,5 % volt a természetes szaporodás. Mindkettő mezőgazdasági jellegű megye. Az iparilag fejlett megyék közül Borsodban 7,7 %, Komáromban 5,8 %, Győr-Sopronban 4,1 %. Az előbbi megyékben jelentős elvándorlása van - Tolna megyével együtt, utóbbi megyék ipari jellegük-nél fogva jelentős munkaerőt vonzanak a viszonylag magas természetes szaporodás ellenére is.

Az országos átlag 1965-ben 3,1 % volt. A megye átlaga ettől valamivel alacsonyabb.

Ez a kislefok emelkedés sem meggyőző, mert kialakulása inkább a halálozások jelentős csökkenésének /1964-ben ötszázal kevesebb mint 1962-ben 18 %/ tulajdonítható és nem a születések jelentős emelkedésének. /4%/

A tényleges szaporodás adatai még rosszabb képet mutatnak. 1840-1910 közötti időszakban az alföldi megyék lakossága a folyószabályozások, az árvíz- és belvízmentesítések, a futóhomokmegkötése miatt megkétszereződött, addig ezen idő alatt Tolna megyében csak 50 %-al emelkedett a lakosság száma. Ez negatív változást jelent az 1840 év előtti állapotokhoz képest, amikor a dunántúli megyék voltak sűrűbben lakottak. 1910-1941-ig csak 1-4 % volt évenként a tényleges szaporodás.

Ha a tényleges szaporodás közvetlen összetevőit vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy az elváándorlás már a múlt század végétől „tizedelte” a megye munkaerőállományát.

A század végén ez volt a helyzet:

	1890	1900	Tendencia
Összes népesség száma	252637	263182	+0,2 %
ebből			
őstermelésre esik	181889	179559	-1,2 %
bányászat, kohászat,	319	1375	+331 %
ipar	36559	33997	- 7 %
kereskedelem, hitel	6381	6415	- 0,05 %
közszolgálat, szabad	5622	6461	+14,9 %
foglalkozás			
véderő	581	689	+18 %
napszámosra	7997	7754	- 3 %
házi cseléd	4683	4832	+ 3,1 %
egyéb és ismeretlen	5740	6105	+ 6,3 %

Feltűnő, hogy az iparban foglalkoztatottak száma 7 %-al csökkent. Az őstermelők száma pedig 1,2 %-al lett kevesebb. A legutolsó tíz év alatt Tolna megye minden 14. emberét elvesztette. /56./

Az ipari illetve a mezőgazdasági jellegű megyékkel összehasonlítva:

ipari népesség	1890	1900	Növekedés fogyás
B a r a n y a /Pécs is./	47 563	49 959	+ 5,3 %
F e j é r /Székesfehérvár is./	28 678	31 238	+ 8,9 %
G y ő r /Győr is./	16 775	22 710	+ 35,3 %
K o m á r o m /Komárom/	21 916	24 612	+ 12,3 %
M o s o n	12 611	13 956	+ 16,6 %
S o m o g y	37 544	39 214	+ 4,4 %
S o p r o n	42 235	54 296	+ 28,5 %
V e s z p r é m	30 134	31 693	+ 5,1 %
Z a l a	41 367	44 218	+ 6,8 %
Tolna	36 559	33 997	- 7 %

Az ipari megyékben az ipari munkaerő növekedése 12 - 35 %-os értéket mutat, de még a mezőgazdasági jellegű megyékben is 5-6 %-os növekedés mutatható ki. Abszolút értékben nem alacsony az ipari népesség száma, de a tendencia-hanyatló. A viszonylag magas abszolút szám oka a kisiparosok nagy száma, de a kisipar ekkor már pusztul, a nagyipari koncentráció egyre több munkaerőt vont el a megyéből, más megyék üzemeit gyarapítva./56./

Tovább bontva az ipari népesség fogyását, tíz év alatt a malomipari népesség 26,5 %-al csökkent, pedig a szükséglet 15,7 %-al növekedett.

A hentes- és mészárosipar létszáma ezen idő alatt 18,1 %-al csökkent.

A megyében 1905-ig mintegy 1600 utlevelet adtak ki, 1906-ban ez a szám 3600-ra növekedett. Az adat nem teljes, mert a kivándorláshoz nem minden ország felé kellett utlevél: így Szlavónia felé sem. Ezen időszakban minden huszonötödik tolnamegyei vagy kivándorolt vagy más megyébe távozott.

1910 és 1930 közötti időszakban a megye lakossága több tényező negatív összegeződéseként 0,3 %-al csökkent.

Az 1930-41 időszakban, elsősorban a vándorlások csökkenése miatt a tényleges szaporodás 3960 illetve 1,5 % volt. Az adat jól szemlélteti, hogy a természetes szaporodás milyen alacsony lehetett, ha még így is alig növekedett a megye lakossága.

A többi megyével összehasonlítva 1910 és 1941 között:

	Tényleges szaporodás vagy fogyás 1930-41		Népsűrűség/km ²		
	Szám	%	1910	1930	1940
B a r a n y a	- 576	- 0,4	58,8	58,8	59,4
F e h é r	17576	7,6	53,7	57,8	62,2
G y ő r	5595	3,6	59,6	67,2	69,6
K o m á r o m	8342	3,3	62,5	72,5	74,8
M o s o n	Győr megye adataival együtt				
S o m o g y	5654	1,5	54,9	57,8	58,6
V e s z p r é m	23165	9,5	57,7	61,2	67,0
Z a l a	4911	1,0	78,0	84,7	85,5
T o l n a	3960	1,5	75,3	75,1	76,2

Az összehasonlításnál felvett megyék közül Baranya megyét, Komárom, Bács megyét az első világháborút követő békeszerződés érintette, adataik cseh, illetve jugoszláv népszámlálásból származnak /részben/. Ennek figyelembevételével Tolna megye a legkisebb tényleges szaporulatu megyék közé tartozik, területén még kisebb területi változás nem volt./56./

A háború utáni munkaerőhelyzet ugyanazoktól a problémáktól terhes, mint az eddigiek. Ha az 1949-65 közötti állapotot vizsgáljuk, a következő képet kapjuk:

Év	Népesség ország lakosságának %-ában	Népsűrűség	Term. szap. 1000 főre	%
1949	270 000	2,9	75	22 8,2
1954	275 000	2,7	77	10 0,9
1956	270 000	2,7	75,3	18,8
1960	267 099	2,7	74,5	4,1 1,5
1962	261 470	2,6	72,5	0,0 0,0
1965/64/	256 900	2,5	71,2	2,7

Feltűnő a lakosság abszolút számának lassu, de folyamatos csökkenése. 1949-ben még a megye lakossága az ország lakosságának 2,9 %-a volt, 1964-ben már csak 2,5 %-os ez az érték. Még feltűnőbb ez, ha tekintetbe vesszük, hogy az ország lakossága is csak igen lassan emelkedik. A népsűrűség 1949-hez képest 3,8 %-al csökkent. A jelenség azért sem tipikus, mert régen igen ritkán fordult elő, hogy egy megye népsűrűsége csökkenjen. Hasonló jelenséggel 1910-30 között Háromszék, Tolna, Udvarhely megyékben, 1930-1941 között Gömör és Bars megyékben találkozunk. Később /1957-1965/ Baranya, Bács, Békés, Csongrád, Hajdú, Szolnok és Zala megyékben találkozunk a jelenséggel. /56./

Az elvándorlás, mint a tényleges szaporulat legfontosabb összetevője már a századforduló előtt tekintélyes volt a megyében. A belső elvándorlás iránya Fejér és Veszprém megyékkel együtt elsősorban Budapest, Pest, Komárom, Nógrád megyébe, Borsod és Baranya megyébe irányult.

Az egyes időszakokban így alakult kategóriákban számítva az elvándorlás:

1880-90 között Tolna megye az 5-10 ezres negatív kategóriában van, Somogy - 15ezer, Békés 2-5 ezer, Baranya 0-2 ezer elvándorlójával szemben. Bács megyében 5-10 ezer, Csongrádban 1-2 ezer bevándorló volt a már említett okoknál fogva. A korszakot egész Dunántulról a tömeges elvándorlás jellemezte.

1890 és 1900 között már 15-20 ezer volt az elvándorlók száma, Somogy 10-15, Csongrád és Békés 5-10-es negatív mérlegével szemben. Bács megyébe a bevándorlás üteme csökkent: 1-2 ezer csupán.

1900 és 1910 között 5-10-ezres negatív mérleg látszik, Somogy, Békés és Bács 10-15 ezres ugyancsak elvándorlójával szemben. Baranya iparosodása megindult, az elvándorlás már csak 2-5 ezer.

1920-30-as időszakban a gazdasági válság előjeleként

Tolnában és Békésben 10-15-ös, Csongrádban és Bácsban 20-25 ezres, Somogyban 5-10 ezres elvándorlás mutatkozik, Baranya 5-10 ezres pozitív mérlegével szemben.

1930-40 között Baranyát kivéve, az előbb említett megyékből elvándorlás volt: Tolna, Somogy, Csongrád 5-10 ezer, Békés 20-25 ezres, Bács 10-15 ezres elvándorlási statisztikájával szemben.

Az okok Tolna megye esetében döntően a negatív természetes szaporulatban /vagy jelentéktelen többletben/ és a kivándorlásokban rejlenek. A háborús veszteségek valamennyi megyét érték, ezért ezek nem szerepelhetnek speciális okként.

A felszabadulás után a kivándorlás - a közvetlenül háboru utáni éveket leszámítva, megszűnt, de fennmaradt a belső vándorlás, amely egy nagy társadalmi átrétegeződés formájában alakítja a megyék arculatát: konzerválója, de ugyanakkor következménye is a gazdasági állapotoknak.

A kedvezőtlen képhez az elvándorlás ma is hozzájárul. Ez évente átlagban 1000-1200 főt jelent. A tényleges szaporodás erősen negatív jellegét elsősorban az elvándorlás alakítja ki. /-0,5 -- 1,2 %/.

1949 és 1960 között ténylegesen csak a legiparosodottabb járás, a bonyhádi lakossága emelkedett. Itt a belső vándorlásból származó népességemelkedés is meg van: ez azonban az általános képen semmit nem változtat.

1949-58 között 68 ezer ember távozott el a megyéből. Az elvándorlás Pest, Fejér és Baranya megyébe kisebb részben Bács megyébe történt. Fejér megyében Dunaujváros ipari üzei, Székesfehérvár, Baranyában pedig Komló és a környéki szénbányák, Pécs üzei jelentik az elsődleges vonzerőt. A megye nem - agrár aktivitása jelentéktelen, ezért a mezőgazdaságból kilépő munkaerő felszívására képtelen. Így a megyében az alacsony népszaporulat ellenére viszonylag magas az elvándorlók száma, mert a 100 fő természetes szaporulatra jutó nem agrár-munkaalkalom igen kevés. Ez a szám jóval 30 alatt van, ami

azt jelenti, hogy kb. minden második kereső korba lépő tudott elhelyezkedni a mezőgazdaságon kívül, mások vagy elvándoroltak vagy a mezőgazdaságban helyezkedtek el. /67./

Azokban a megyékben, ahol új beruházások vagy bővítés útján jelentős iparosítás folyik, a kiegészítő beruházások is sok munkalehetőséget biztosítanak. Nagyobb a kommunális beruházások összege is, s nemcsak a szakmunkások találhatnak munkaalkalmat, hanem kisiparosok és közalkalmazottak is.

A helyzetet nehezíti, hogy a megyének egyetlen városa van, Szekszárd, vagyis a városi népesség aránya a legalacsonyabb az országban. /8,5 %/. Az országos átlag 42,6 %!

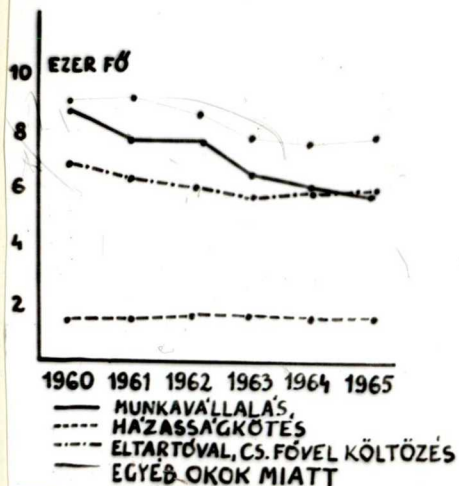
Ennek a ténynek a gazdasági okokon túlmenően pszichikai hatása is van, mert Szekszárd, mint a legkisebb megyeszékhely és a legkevesbé fejlett, rendkívül rossz közlekedés - földrajzi helyzettel bíró város, nem gyakorolhat sem munkahelyeinél fogva, sem pedig kulturális igény szempontjából vonzó hatást a megye többi településének lakosságára.

Kivételt csak a Sárköz elmaradt településeinek Sárpilisnek, Öcsénynek és Decsnek az ingázói képeznek.

Tolna megye mezőgazdasági lakosságának elvándorlását nem lehet teljes egészében gazdasági okokkal magyarázni. A paraszti háztartások jövedelme ugyanis 1963-ban 10 973 Ft, 1964-ben 11 356 Ft, 1965-ben 11 189 Ft volt, ami igen magas egy főre jutó évi átlagos nettó jövedelemnek számít. A bruttó jövedelem pedig ugyanezekben az években 12 136 Ft, 12 621 Ft és 12 424 Ft volt.

A magas átlag azonban csak „viszonylag” jelent elfogadható jövedelmet, ha arra gondolunk, hogy ha valaki gyárban kezdőként helyezkedik el, havonta 800-1000 Ft között kap fizetést, kötött munkaidő mellett, készpénzben és ez az összeg egészen fix, mert nem függ az időjárástól és a többiek teljesítményétől. Míg a gazdag szövetkezetekben is a havi egy főre eső jövedelem nem éri el az ezer forintot!
/átlag/

ÁLLANDÓ ÉS IDEIGLENES ELVÁNDORLÁSOK

2. ábra

ÁLLANDÓ ÉS IDEIGLENES VÁNDORLÁSI KÜLÖNBÖZET ALAKULÁSA 1962-65

3. ábra

Ehhez azután több pszichikai tényező is járul, így a korlátozott szórakozási lehetőségek, a konzervatív életformától való menekülése a falusi ifjuságnak és a szabadabb életforma igénye, ami Tolna megyében hatványozottan jogos és méltányolandó igény.

Az elvándorlások nagyságát a kiváltó okok alapján a 2. ábra mutatja. A grafikonból kiderül, hogy az egyéb okok mellett a munkavállalás, az eltartóval, családfővel együttköltözés és a házasságkötés szerepel állandó és ideiglenes jellegű vándorlási okként. Az 1960-65 időszakban csökkent a munkavállalás céljából történő jórészt ideiglenes vándorlás, de kissé emelkedett a családotól történő költözés: ezeknek tetemes része nem tér vissza a megyébe, tehát állandó elvándorlónak tekinthető. Az egyéb okok között a tanulás, bevonulás szerepel többek között, jórészt ideiglenes jellegű.

A vándorlások területi megoszlását a 3. ábra mutatja. Ennek alapján megállapítható, hogy a Tamási járásban a legnagyobb az elvándorlás. A járásnak minimális ipara van csak. A Paksi járás szintén taszító erővel hat a munkaerővándorlásra.

Csak Szekszárd vándorlása különbözete pozitív, valamint a nagyobb községeké. Ezeknek a községeknek a pozitív mérlege nem tudja ellensúlyozni a járás többi településének az elvándorlásból származó alacsony indexét, bár az elvándorlás egyik vonzóterületét az említett községek jelentik. A megye területén kívülre történő elvándorlás azonban lényegesen nagyobb.

A nagyobb települések lélekszáma a felszabadulás után így alakult:

	1869	1900	1920	1930	1941	1949	1960	1965	%
Bonyhád	6332	6209	6974	7009	8333	7468	9354	10456	+37
Dombóvár	3397	7184	12045	13421	12639	12673	15371	16142	+19
D.földvár	12382	12117	12773	11340	11480	11216	11230	10785	+ 4
Paks	10317	12051	12069	11863	11780	12061	12167	11755	-2,6
Tamási	6457	9140	9422	8900	7222	8075	7689	7485	-7,9
Tolna	7309	8510	8239	8017	8196	8627	8741	8673	-0,5
Szekszárd	12001	15066	14890	15173	15909	16317	19419	21900	+34

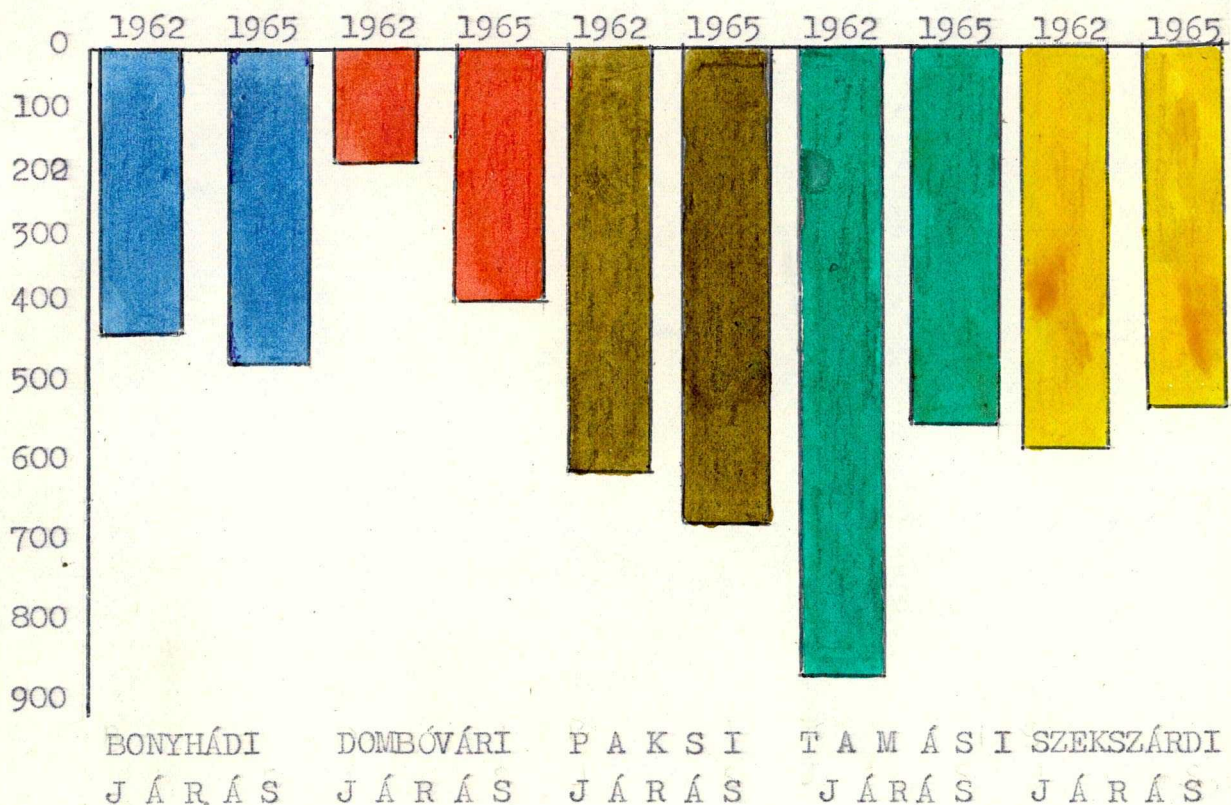
1949-hez viszonyítva a legnagyobb a lakosság számának növekedése az iparosodott Bonyhádon, a nagy összegű beruházásokat felmutató Szekszárdon és Dombóváron. A legmagasabb fogyási arányt Tamásinál látjuk, tehát a még járási székhely lakossága is csökken. Hasonló a helyzet Paksnál, Tolna pedig stagnál./27./

Ugyanakkora Bonyhádi járás egész lakossága + 18,8 %-al, a Dombóvári járásé 3,7 %-al növekedett illetve csökkent. A Tamási járásnál 19 %-os a csökkenés, a Szekszárdinál 0,9 %-os, a Paksinál 3 %-os fogyás van. Ezek az adatok világosan mutatják, hogy ipar nélkül a járások lassu pusztulásra vannak ítélve. Ha például a Tamási járásnál feltételezzük, hogy a jelenlegi fogyási ütem tart, 2000-ben a területnek kb. 30 ezer lakosa lesz. 1960 és 1965 között a fogyás már 9,6 %-os, azaz öt év több mint fele fogyott a 17 év alatt lecsökkent lakosságszámnak! Más szóval tíz év alatt /1960-70/ nagyobb mértékben csökken a járás lakóinak száma, mint az előző tizenhét év alatt!

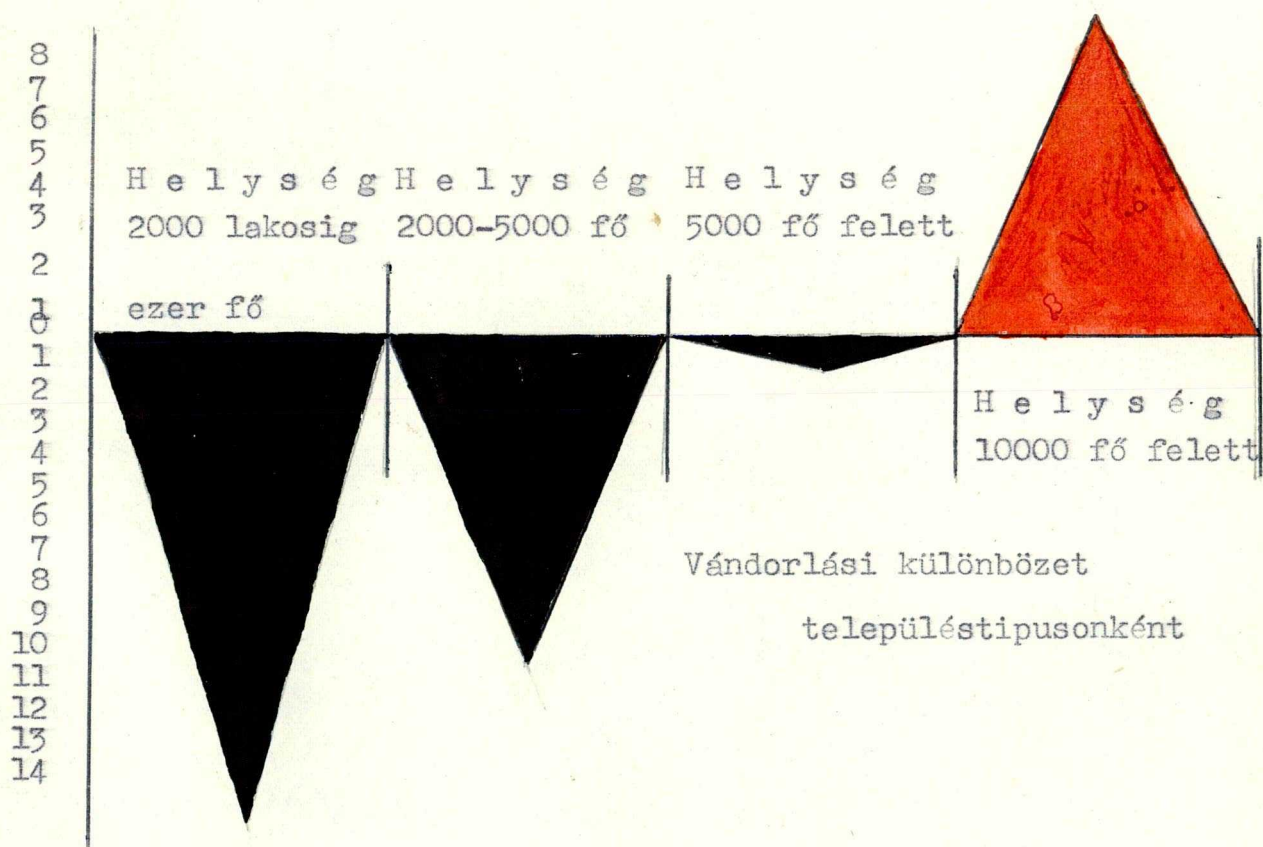
Utóbbi arányt véve alapul, ha a fogyás üteme változatlan marad, 2000-ben 24 ezer lakos marad a Tamási járásban.

A megye munkalehetőségei nem biztosítják még így sem a foglalkoztatottságot, ezért mintegy 15 ezren i n g á z á s s a l o l d j á k meg a kenyérkeresést. Ha az eljáró dolgozók és a helyben lakó aktív keresők arányát nézzük, akkor a 12 %-os érték azt mutatja, hogy a helyben dolgozók nagy része a mezőgazdaságban és a közszolgáltatásban, közlekedésben stb. vagyis a nem - agrár népgazdasági ágakban, foglalkoztatott s az ingázás egyben ipari foglalkoztatottságot jelent a megyén kívül. Minél magasabb az ingázók aránya a megyében, annál magasabb az iparban dolgozók aránya. Nyilván az iparilag fejlett megyékben az ingázás a megye területén belül bonyolódik le jórészt, Tolna megyéből az ingázás iránya más megyék felé mutat: délen K o m l ó és P é c s, keleten B a j a, észak-keleten D u n a u j - v á r o s, nyugaton K a p o s v á r irányába. A megyén belüli ingázás elsősorban B o n y h á d és S z e k s z á r d, valamint a nem-agrár aktív járási székhelyek felé történik.

Vándorlási különbözet területi részletezésben

4.ábra

5.ábra

A szénbányák /Nagymányok, Máza/ részben szintén ingázó munkaerővel biztosítják a termelést.

Ha a lakóhelyváltoztatók foglalkozás szerinti megoszlását vizsgáljuk - különös tekintettel a megyéből elköltözőkre /4. ábra/: a következő arányokat kapjuk: az állandó jelleggel elköltözőknél: a fizikai dolgozók 25,6 %-os arányban költöztek 1965-ben. Ezeknek 7 %-a bányász, 29 %-a ipari, 10,6 %-a építőipari munkás volt, összesen 43,6 %. A többi mezőgazdaságban foglalkoztatott munkás.

A lakóhelyüket ideiglenesen változtatók között a fizikai dolgozók 51,8 %. arányban találhatók meg. Ebből 12,9 % a bányászok, 30,1 % az ipari, 29,2 % az építőipari munkások aránya, összesen 96,7 %. Az ideiglenesen lakóhelyüket változtatók új munkahelyükön lakáshiány miatt nem tudtak megtelepedni, legtöbbször családjuktól távol élnek.

Az ideiglenes jelleggel az odaköltözők között a fizikai dolgozók aránya csak 31 %, ebből a mezőgazdaságiak aránya 13,8 %.

A területi megoszlást tekintve az állandó- és ideiglenes lakásváltoztatást együtt számítva 1965-ben a Paksi és a Tamási járás fogyása volt a legmagasabb, a legalacsonyabb a Dombóvári és a Bonyhádi járásé.

Ha a költözés célját vizsgáljuk 1965-ben, akkor azt látjuk, hogy az állandó jelleggel elköltözők 16,8 %-a munkavállalás miatt távozott el a megyéből, 10 %-a pedig a munkahelyhez közelebb költözés címen. Az eltartóval, családfővel együtt költözés kategória is tulnyomórészt olyan eseteket takar, amikor a családfő hosszabb időn keresztül megyén kívüli munkahelyen dolgozott, s amint lakáshoz jutott, most már állandó jelleggel vitte a családját is, vagy kisebb részben a munkahelyhez lakással együtt jutott. Utóbbi formákban költözők aránya magas 42 %, zöme a nem-agrár kategóriából kerül ki.

A lakóhelyváltoztatók korcsoport szerinti megoszlását tekintve az állandó jelleggel elköltözők 74,6 %-a a 15-39 éves azaz a legaktívabb korosztályból kerül ki; a velük együtt költöző fiatalok eltávoztása általában a munkaerőtartalékok csökkenését jelenti. /1000 megfelelő koru lakosra jutó/. Meglepő, hogy 1965-ben több nő költözött el állandó jelleggel a megyéből /keresőképes/ mint férfi. Az 1000 megfelelő lakosra jutó állandó jelleggel elköltöző férfiak aránya 48,1, míg a nők 46,0. A látszólagos ellentmondásnak az az oka, hogy a megyében több nő /52,3 %/ él, mint férfi /47,7 %/. Az abszolút szám ezért magasabb, mint a százalékos arány. Ez is azt mutatja, hogy a nők elhelyezkedése még problémátikusabb a megye iparában, mint a férfiaké. Ezen túlmenően az egyéb nem-agrár jellegű munkahelyek száma is erősen korlátozott.

Településtípusonként vizsgálva a lakosság vándorlását, a következő képet kapjuk: /5. ábra/

A grafikonon jól látható az a fonák helyzet, hogy a világszerte ismert urbanizációs folyamat a megyében hogyan valósul meg. Egyetlen város seholsem tudná felszívni a megye egész munkaerőfeleslegét, az országban. Részben azért, mert kevés város rendelkezik olyan magas munkaerőigénnyel, hogy képes legyen a felesleges munkaerőt elhelyezni, részben pedig a városok gazdasági életének profilja ab ovo meg szabja, hogy a szakmunkásoknak mely fajtáit képes foglalkoztatni. A megyében tehát a probléma ott van, hogy egyetlen városa van, ez is a legkisebb megyeszékhely; az ipar pedig nem hogy nem sokoldalú, hanem szegényes és a községekből elvándorlóknak alig egy tizedét képes visszatartani!

Abszolút számokat tekintve, bizonyos csökkenés látható megyei viszonylatban az elvándorlásokat tekintve 1960-hoz képest, de ez a tény inkább a más megyei munkaalkalmak /ipari/ telítődésének köszönhető és nem a fokozott iparosításnak a megyében.

A lakosság foglalkozás szerinti megoszlása

A népesség átrétegződése az egész világra kiterjedő jelenség. A régen kapitalizálódott országokban az elsősorban az ipari fejlődésnek köszönhető /pl. Anglia/, máshol egyéb tényezők, mint Magyarországon a hűbéri terhek előli menekülés, majd a török uralom előli városokba özönlés volt az átrétegződés mozgató rugója. Amíg azonban a kapitalista fejlődés gyökeresen megváltoztatta a lakosság foglalkozásszerinti összetételét, addig a hazai okok a gyenge iparosítási ütem mellett csak lassu és elkészt átrétegződést eredményeztek.

Ami a nyugati tőkés országokban zömében már a második világháború előtt vagy még régebben végbement, abból az átrétegződési hullámból nálunk a felszabadulás utáni időszakra is bőven jutott. A szocialista rendszer gyengén iparosított gazdaságot örökölt, feudális maradványokkal: az átmenet tehát nem lehetett és nem is volt könnyű egyetlen területen sem.

Szemszögünkéből most a mezőgazdasági és ipari népesség, foglalkoztatottság, munkásság létszámának és arányának változása fontos.

A századforduló óta az ipari népesség 56 %-al emelkedett, amíg az őstermelők száma 37 %-al csökkent. A napszámosok, házicselések mint kategória nem léteznek. Ha őket is a mezőgazdasági lakossághoz számítjuk, a csökkenés 41%-os. Egyes megyék viszonyainak változását a következő táblázaton érzékelhetjük:

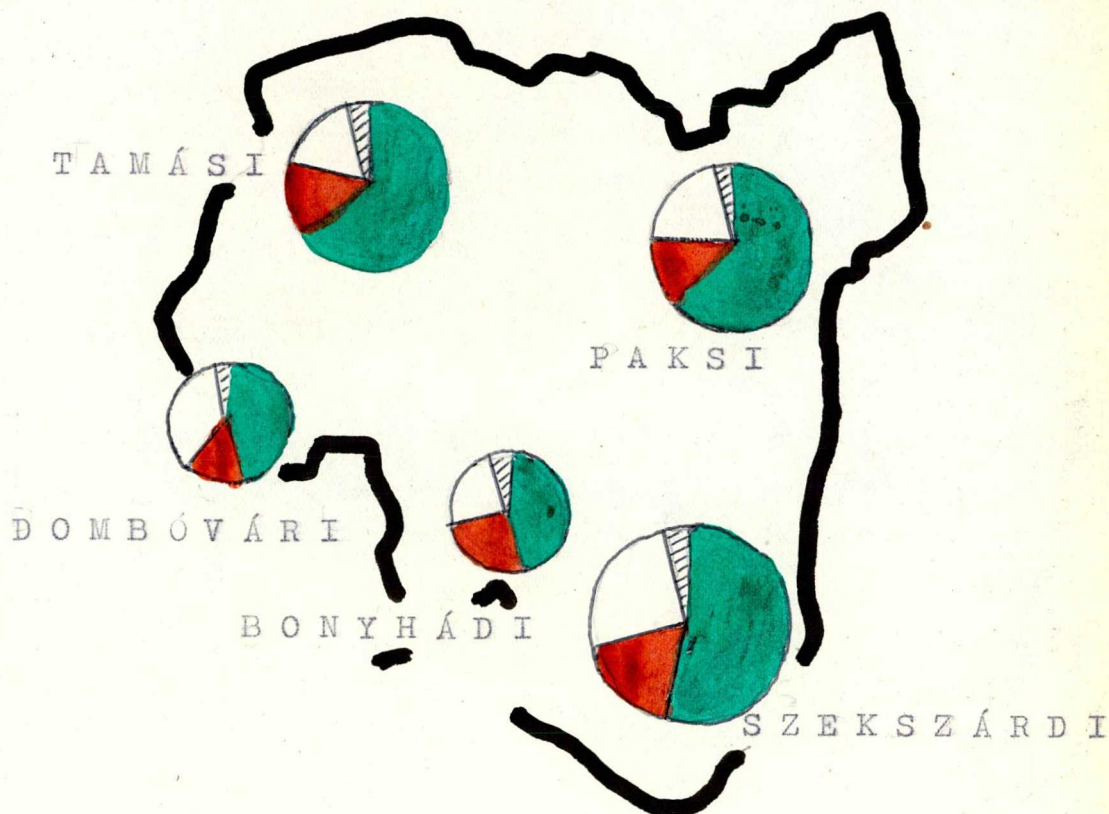
	Évi átlagos munkáslétszám		Iparban foglalkoztatottak száma	
	fő	10 ezer lakosra	10 ezer lakosra	számitva
	1 9 4 0		1 9 6 0	1 9 6 5
B a r a n y a	2006	/65/	1208	869,8
F e j é r	849	/34/	1015	1256,8
K o m á r o m	4329	/164/	2208	2277,6
G y ő r	3594	/224/	1462	1719,6
S o p r o n	1200	/ 84/	-	-
Somogy	2490	/ 63/	487	653,8

	Évi átlagos munkáslétszám fő	lo ezer lakosra	Iparban foglalkoztatottak száma lo ezer lakosra	számitva
	1940		1960	1965
V e s z p r é m	5073 /190/		1327	1488,6
Z a l a	2420 /40/		686	829,7
B é k é s	4921 /144/		630	812,9
T o l n a	4010 145/		615	780,8

Az adatok, bár az 1949 előtti és utániak összehasonlítása több okból korlátozott /más kategória az általános munkáslétszám és más a foglalkoztatottság, közvetve azonban megközelítő tájékoztatást nyújt/ jól mutatják, hogy egyes megyék gyors fejlődésen mentek keresztül /Győr, Fejér/ és Somogy kivételével az ipari foglalkoztatottság abszolút száma, de növekedésének üteme is meghaladja megyénkét. Így pl. Békés megye indexe 1960-65 között + 182,9, addig a megyénk + 165,8. Zala megyéé /+143,7/ és Baranyáé /-330,2/ negativabb. Komárom megye eléggé telítődött munkaerő szempontjából, ezért kicsi a foglalkoztatottság növekedése. /+69,6/. A lo 000 ezer lakosra jutó ipari foglalkoztatottak arányának kialakításában más tényezők is közrejátszottak /természetes szaporodás, vándorlások, stb/. Így, ha Tolna megyében nem is növekedne az iparban foglalkoztatottak száma, de a lakosság - mint az a valóságban fennáll, csökken: emelkedik a lo ezer lakosra jutó indexszám. Tehát az arányok javulása nem feltétlenül a munkaalkalmak számának növekedését jelenti. Ugy szintén a csökkenés jelenthet magasabb természetes szaporodást a munkaalkalmak emelkedése mellett. Erős bevándorlás, új üzembhelyezett beruházásokkal szintén a lo ezer lakosra számított ipari foglalkoztatottság lassu növekedését vagy éppen stagnálását eredményezheti.

Tolna megye esetében alacsony természetes szaporodás áll fenn közepes erősségű elvándorlással és az ipari munkaalkalmak jelentéktelen növekedésével. E tényezők pedig pozitív foglalkoztatottsági indexet hoznak létre.

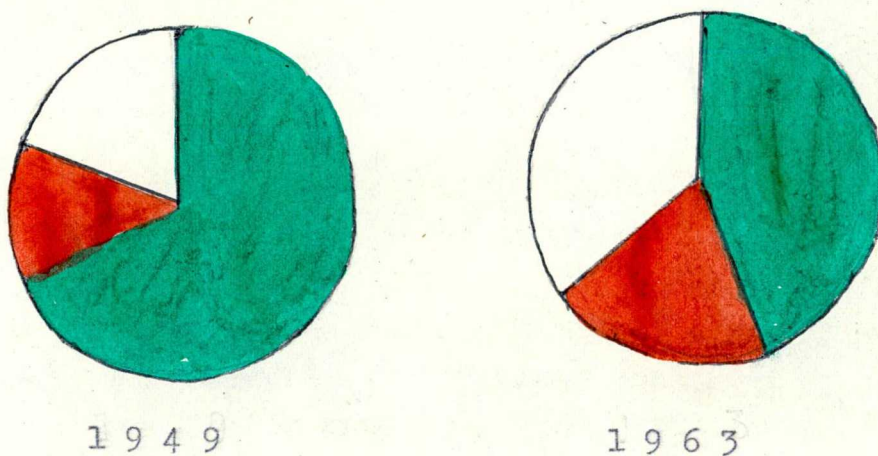
A keresők megoszlása népgazdasági áganként
járási bontásban

- mezőgazdaság
- ipar
- ▨ építőipar
- egyéb / közlekedés, kereskedelem/

6.ábra

A keresők karányának változása népgazdasági áganként

7.ábra

Ha az 1945 utáni adatokat a megyén belül vetjük össze /6. ábra/, azt látjuk, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 23,3 %-al csökkent, az ipari lakosság pedig 10,9 %-al nőtt. A személyi kultusz évei alatt az ipari lakosság létszáma mindössze 1,2 %-al emelkedett.

A megye részesedése a szocialista iparban foglalkoztatottak számából mindössze 1,3 %, csak Hajdu megyében rosszabb az arány. /0,7 %-al 1965./

A népesség járásonkénti foglalkoztatottsága így alakul /7. ábra/. Egyértelműen a legiparosodottabbnak, a Bonyhádi járás látszik, ahol a lakosság 37,5 %-a, a Dombóvári járásban csak a lakosság 17,3 %-a iparban foglalkoztatott. Feltűnően magas az utóbbi járásban az egyéb kategória, ami a közlekedésben és kereskedelemben dolgozókat fed. A Tamási járás kifejezetten mezőgazdasági jellegű, mert itt az arány 60,9 %, előbbi járásban csak 45,6 % a mezőgazdasági dolgozók javára. Okát abban látjuk, hogy a Bonyhádi járásban található a megye egyetlen energiaforrása a fekete kőszén /azóta a bányák működését leállították/, így a bányászat már korán munkaerőt kötött le és iparfejlesztő hatású volt. /Nagymányoki Brikettgyár, Bonyhádi Zománcművek stb./ A többi járásban az ipari üzemek könnyűipari jellegűek vagy a mezőgazdasági termelésre épülő élelmiszeripari üzemek. /Paksi Konzervgyár, Bonyhádi Cipőgyár stb./ Ezek energiaszükségletének ellátásában is szerepet játszottak a megyében lévő szénbányák.

Ha a keresők megoszlását nézzük népgazdasági áganként, a következő képet kapjuk: /8. ábra/ Itt még jobban kiugrik az egyes járások népgazdasági jellege. A Tamási, - Paksi-, Szekszárdi járás mezőgazdasági jellege az aktív lakosság számbavételénél élesebb. Ez érthető, mert a mezőgazdaságban a kereső életkor alsó és felső határa sokkal szélesebb akáláju, mint a többi népgazdasági ágazatban.

A keresők aránya megyei viszonylatban így alakul /9. ábra/

Megyei viszonylatban is jelentősen csökkent a mezőgazdasági keresők száma; 24,4 %-al 1949-hez viszonyítva.

Az ipari keresők száma azonban csak 5,8 %-al nőtt, ami jelentősen az országos átlag alatt marad. Feltűnően magas a közlekedésben, kereskedelemben és egyéb népgazdasági ágban foglalkoztatottak /keresők aránya 18,6 %-os/

Az adatokból az is következik, hogy a megye népgazdasági jellege változatlan maradt, megnőtt azonban az improduktív keresők aránya.

A foglalkoztatottak állománycsoportok szerinti megoszlása a megyében /ipari/ a következő képet mutatja: /10. ábra/ A munkások száma 1963/64 időszakban 9,8 %-al, a műszakiak száma 7,5 %-al, az adminisztratív alkalmazottak száma pedig 4 %-al növekedett. Az 1953-56-ig terjedő időszakban 1000 munkásra 270 alkalmazott jutott, 1956-1961-ig átlagban 210, 1963-ban 212, 1964-ben 201, 1965-ben 212. Ebből a műszakiak száma 28 %. Az arányok egészségesnek mondhatók, hiszen országosan a jelzett időpontokban, illetve 1954-ben 344, 1959-ben 265, 1960 végén 254 alkalmazott jutott ezer munkásra, ami az ügyintézés egyszerűsítésének tendenciáját mutatja az iparban is.

A műszakiak és adminisztratív alkalmazottak aránya 1953-56 időszakban 47/53, 1957-ben 46/54, 1957-61-ben 46,5/53,5, 1963-ban viszont 38/62, 1964-ben 39/61, 1965-ben 30/45. A két időszak közötti nagy eltérés oka, hogy 1963-65-ben az adatokban az addig nem számított megyén kívüli központú vállalatok adatai is szerepelnek. Az arányváltozást pedig elsősorban a 1000-nél több főt foglalkoztató vállalatok adatai adják: nagyobb üzemben az adminisztratív alkalmazottak relatív aránya nagyobb, mint a műszakiaké. Ennek figyelembevételével megállapítható, hogy a műszakiak és adminisztratív alkalmazottak közötti arány nem változott lényegesen a felsorolt időszakokban. A változás csak századnyi nagyságokban mérhető.

Ha az 1000 munkásra jutó műszakiak és adminisztratív- és egyéb alkalmazottak arányát vizsgáljuk, már lényegesen rosszabb képet kapunk. 1963-ban az arány 26/74, 1964-ben 27/73 és 1965-ben 60/152, ami 0,35, 0,36 és 0,39-es viszonyzámnak felel meg és kislehet javulásra utal. Országos viszonylatban az index alacsony, mert hiányzanak a magasfoku műszaki képzettséget igénylő ipari ágazatok a megyéből /gépgyártás, villamosgépgyártás, híradástechnika, stb./, a működő ágazatok pedig /élelmiszeripar, bányászat, bőripar stb./ kisebb műszaki gárdát igényel.

Igy 1000 ipari foglalkoztatottra csak 46,6 műszaki jut. /szocialista ipar/.

A szakmunkások aránya így alakul:

Év	szakmunkások /szoc.ipar/	ebből nő %	szakmunkás összes %	növekedés v.fogyás	szakmunkások növekedése /fogyása/
1958	2461	19,3	49	} 19	- 4,6
1959	2351	15,4	39,5	}	- 7,4
1960	2188	18,1	48	} 13	9,4
1961	2394	18,3	44,5	} 12	6,0
1962	2533	18,8	41,3	} 11	4,8
1963	2656	18,4	39	} 11	14,-
1964	3031	18,4	40	} - 3	- 3,3
1965	2932	18,3	38		

A szakmunkások aránya meghaladja az országos átlagot /- 31%/. Az arányt kedvezővé teszi, hogy az adatokban a szakmunkások között a bizonyítványnélküliek, valamint a rövid idő alatt betanítottak is /pl. csillések/ szerepelnek. Az adatokat tehát fenntartással kell fogadni, mert a műszaki színvonal egyéb mutatói /műszakiak száma, a műszaki gazdasági mutatók, a villamosenergia felhasználás stb./ a kedvező arányokat nem támasztják alá. Ezért próbáljuk meg most a munkásokat a tényleges mérce, a szakmunkásbizonyítvány alapján vizsgálni.

Évek	Szaktmunkás az összes munkás %-ában	Bizonyítvány alapján összes munkások %-ában
1958	49	20,3
1959	39,5	25,4
1960	48	26
1961	44,5	26,8
1962	41,3	28
1963	39	29
1964	40	28,2
1965	38	

A különbség nagy /10-29 %/, az átlag országos alatti, de szinkronban van a megye gazdasági jellegével.

Ha népgazdasági szektoronként vizsgáljuk a munkások megoszlását, az alkalmaztatás minősége szerint, ezt a képet kapjuk: /18. ábra/. A szövetkezeti iparban dolgozóknak majdnem 60 %-a szaktmunkás. Ez érthető, mert ez a szektor igényli a szakképzett munkaerőt a legnagyobb arányban. A legkisebb a szaktmunkások aránya a minisztériumi iparban, ahol a gépesítettség a legnagyobb. /A műszakiak 74 %-a ebben a szektorban dolgozik. /Feltűnően magas a betanított munkások aránya, főleg a tanácsi iparban, ahol a szaktmunkásokkal együtt a létszám 75 %-át teszik ki.

A munkások /ipari/ nemenkénti megoszlását vizsgálva, 1940-ben a munkásoknak 42,2 %-a volt nő. Baranyában 21 %, Fejérben 8,3 %, Győr megyében 36,5 %, Somogyban 13 %, Zalában 9,5 %, Sopron megyében pedig 20 % volt. Csak Békés /50,3 % a nők aránya/, megye előzte meg a nők ipari foglalkoztatottságát tekintve. Ennek oka, hogy az említett megyékben az ipar egészét tekintve, a könnyűipar- és az élelmiszeripar egyes ágazatainak nem volt olyan nagy súlyuk, mint Tolna megyében a többi iparágához viszonyítva.

Ez az arány ma már 47,9 %-os, de a felszabadulás után a többi megyében is megnőtt a nők foglalkoztatottsága.

MUNKÁSOK MEGOSZTLÁSA AZ ALKALMAZÁS MINŐSÉGE SZERINT

8. ábra

MUNKÁSOK MEGOSZTLÁ- SA NEMENKÉNT

9. ábra

ÜZEMBEHELYEZETT TELJESÍTETT BERUHÁZÁSOK MEGOSZTLÁSA BERUHÁZÁSOK ARÁNYA NÉPCGAZDASÁGI ÁGANKÉNT NÉPCGAZDASÁGI ÁGANKÉNT

10. ábra

Az állami és szövetkezeti szektort összehasonlítva, a szövetkezeti iparban dolgozó munkásoknak csak 37,3 %-a nő. /9. ábra/. Az alacsony százalékos arány a szakképzett munkaerő magasabb arányával magyarázható ebben a szektorban. Ismeretes, hogy a szövetkezeti és magánkisipar egyes ágazatai /ács, szerelő, bádogos, tetőfedő, kályhás stb./ kizárólag „férfi” szakmák.

Annak ellenére, hogy a nők elég magas százalékban részesednek az ipari munkások számából /Tolnai Selyemfonó, Textilművek, Paksi Konzervgyár - utóbbiban 70,1 %-os a nők aránya, a Tm. Textilfeldolgozó V.-nál 82,2 % stb./, a női munkaerő foglalkoztatottsága csak egyes járásokban tekinthető megoldottnak.

A megyei székhelyű iparvállalatokat és kisipari szövetkezeteket tekintve járasonként, valamint ezen belül a nemek megoszlását a következő táblázat szemlélteti:

Járások	A női munkások aránya /üzemek száma /						
	10 %	20 %	30 %	40 %	alatt 50%	60 %	felett
Bonyhádi	3	1	2	2	1	1	2
Paksi	4	2	-	1	1	2	2
Tamási	2	2	3	2	-	-	-1
Dombóvári		3	-	-	2	1	-
Szekszárdi	2	3	2	4	1	2	3

Kiegészítve a más megyei székhelyű iparvállalatoknak a megyében fontosabb ipartelepeivel, járasonként így bővül a nők aránya: Bonyhádi járásban a Nagymányoki és Márai Bánya női munkásainak aránya 10% alatt van. Hasonlóan kevés nőt foglalkoztat a Nagymányoki Brikettgyár. A Bonyhádi Zománcműveknél magasabb, 40-50 % között van a nők aránya.

A Paksi járásban a téglagyárak 10 % alatt, egy-két helyen 10-20 % között foglalkoztatnak női munkásokat - első sorban segédmunkásként.

Kesztyűüzem főleg nőket foglalkoztat, kb 92 %-ban.

A Tamási járásban a S. Bőrgyár 40 %-os arányban alkalmaz női munkaerőket.

A Szekszárdi járást már érintettük és kiegészíthetjük a Műszergyárral, amely 40-50 % között, a Bőr- és Műanyag-feldolgozó V.-al, amely hasonló arányban foglalkoztat nőket. Az összehasonlítás azt mutatja, hogy a Szekszárdi járás a legkedvezőbb helyzetben van, mert itt a legtöbb, főleg női munkaerőt foglalkoztató üzem. A Paksi járásban a Konzervgyár főleg a nyári időszakban, idegymunka jelleggel tud nagyszámu nőt foglalkoztatni.

A Bonyhádi járásban viszont a „női üzem” viszonylag kevés. A legkedvezőtlenebb a helyzet a Dombóvári és a Tamási járásban, ahol a Kesztyűgyáron, illetve Bőrgyáron kívül nincs jelentősebb ipari női munkaalkalom.

A lakosság kor szerinti csoportosítása ipari szempontból

Nem közömbös a munkaerőfelhasználás szempontjából az aktív korban lévők aránya az eltartottakhoz és inaktívakhoz képest.

Életkor	Tolnamegye			Országos átlag		
	Összes	férfi	nő	összes	férfi	nő
15-19 éves	7,3	3,7	3,6	7,3	3,7	3,6
20-29 "	13,3	6,3	7,0	14,1	6,9	7,2
30-39 "	14,8	7,1	7,7	15,-	7,1	7,9
40-49 "	11,1	5,2	5,9	11,6	5,5	6,1
ÖSSZES: /15-50/	46,5	22,3	24,2	48,0	23,3	24,8

Feltűnő, hogy a 20-29 éves kategóriában a létszám 0,8 %-al alacsonyabb az országos átlagnál. Ez abszolút számban 2126 fővel jelent kevesebbet: a jelenség oka az elvándorlás, amellyel már foglalkoztunk. Ugyancsak ebben a csoportban a férfiak aránya 0,7 %-al kisebb, mint a nőké: az országos különbség ezzel szemben csak 0,3 %, ami azt mutatja, hogy a férfiaknál magasabb a halálozási arányszám /1000

lakosra 13,7 és 11,1 nő, 1965-ben a megyében/, részben pedig az állandó jelleggel a megyéből elköltözők több a férfi, mint a nő /1000 lakosra 48,1 férfi és 46 nő/.

Az elköltözők 53,5 %-a a 15-39 éves korosztályból kerül ki.

A keresők és az eltartottak viszonya így alakult a megyében:

	100 keresőre jutó - Ebből			
	eltartott	mezőgazdasági - ipar	ép.ip.	egyéb
1 9 4 9	114	106	140	128
1 9 6 0	105	98	125	148
1 9 6 3	86	78	119	98

Jól látható, hogy a felnövő korosztály már kevés kivételtől eltekintve dolgozni akar és számára új munkaalkalmakat kell biztosítani. Egyben a táblázat a mezőgazdaság és ipar közötti életszínvonalbeli különbségekre is rámutat: az ipari népességnél jobban meg lehet egy fizetésből élni, ami a többi népgazdasági ágazatokban sokkal nehezebb.

Külön kategória az inaktív keresők, akik az aktív keresőknek 1949-ben csak 3,7 %-át tették ki, ma pedig 11,5 %-át /megyei/. Az inaktív keresők részben eltartottaknak számítanak, mert - főleg a régi nyugdíjasok nyugdíjkiegészítésre szorúlnak a családban. /18.19.20.27.28.53./

IV. A megye iparának ágazati szerkezete

Egy megye iparának ágazati szerkezetét döntően a természetföldrajzi adottságok és korlátok, valamint az állami iparpolitika, közelebbről a beruházások aránya, ágazati megoszlása szabja meg./14./

A megye természetföldrajzi adottságai már kezdetben sem kedveztek a nagyipar kialakulásának: energiaforrásokban, ásványkincsekben szegény a megye, kevés a szakképzett munkaerő, a termelési kapcsolatok nehézkesek a megye egyes részei között. A megye járásai legtöbbször sem természetföldrajzilag, sem közlekedésföldrajzilag nem kapcsolódnak egységes területté: ez a tény a gazdasági élet minden területén érezteti hatását.

Bár az iparosítás szükségessége már a századfordulón felmerült, a megye iparát döntően a kis- és kézműipari üzemek jelentették. A nagyobb üzemek is valamikor hasonló jellegű kisüzemekből fejlődtek gyárrá. /Simontornyai Bőrgyár, Tolnai Selyemgyár/.

Az ipar ágazati szerkezetét az összes foglalkoztatottak létszáma, a munkás/létszám, a bruttó és nettó termelési érték, a beépített hajtóerőkapacitás és az állóalapok értéke alapján vizsgálhatjuk.

A régebbi évekről kevés komplex adat áll rendelkezésünkre, de már három-négy tényező vizsgálatával is megközelítő képet tudunk kapni az iparszerkezetről.

1910-ben a megye iparában 2357 munkás dolgozott. Ebből a mai értelemben vett nehéziparban 15 %, könnyűiparban 21 % dolgozott, a többit az élelmiszeripar és a szorosabb értelemben vett kis- és kézműipari üzemek foglalkoztatták. Az összes alkalmazott-létszám 1463 fő volt. Az iparban 40 motort alkalmaztak 1567 LE összteljesítménnyel. /Összesen 39 ipartelep/.

1940-ben a megyében 82 üzemelő ipartelep volt, ennek 12 %-a volt nagyüzemi. A termelés 53.994 ezer P és ezzel az ország 32 megyéje között a 10. helyet foglalta el, az összes termelés 2,4 %-ával. A nehézipar termelése a bányászattal együtt az össztermelésnek még egy ötödét sem tette ki.

Az összehasonlításokat erősen megnehezíti a különböző pénzegységek értéke közötti különbség, valamint az adatközlés jellegének és tárgyának változása az egyes időszakokban.

Ezért a felsorolt adatok csak sejteni engedik a fel szabadulás előtti arányokat.

Az 1954 és 1964 közötti időszakban az arányok a következőképpen alakultak:

Ágazat	Átlagos áll.- létszám /munkás/	100 munkásra jutó alkalmazott	Váll.T. Beruházás termelés	Összipar %-ában
Nehézipar 1394	21,5	16,7	11,2	
Könnyűipar 1598	18,3	31,6	33,4	
Élelmiszer 1515	38,4	38,4	55,4	
Építőipar 1400	-	13,3	-	
Ipar össz. 5906	26,0	100,-	100,-	

Ahol az építőipar adatai nem szerepelnek, ott a három másik ágazat alapján a szövetkezeti ipar adatai nem szerepelnek az értékek között.

Az egyes ágazatokat összehasonlítva azt találjuk, hogy az ágazatilag az élelmiszeripar a legerősebb, a beruházásoknak több mint fele a jelzett időszakban erre az iparágra jutott.

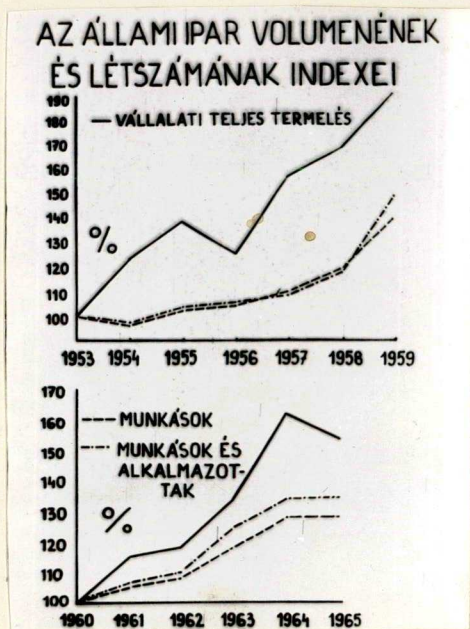
Értéket tekintve pedig az ipar összes termelési értékének 38,4 %-át adta. A könnyű- és élelmiszeripar pedig együttesen 70 %-os értéket ad. A jelenség természetes, hiszen a megye mezőgazdasági jellege az élelmiszeripar fejlesztését teszi elsősorban lehetővé a nyersanyag- és a munkaerő jelleg szempontjából is.

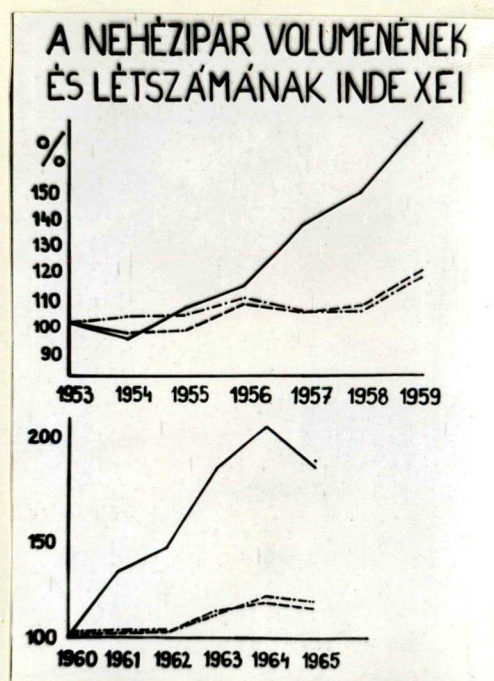
Jellemző a nehézipar minimális jelentőségére, hogy a termelt értéket tekintve alig haladja meg az építőipar termelését, ami viszont az 1957-60 közötti részidőt vizsgálva abszolút számokban - utolsóelőtti az országban, a lakásépítések földrajzi megoszlását tekintve 1951-60 között pedig utolsó!

Feltűnő a nehézipar alacsony beruházási mutatója is, ami ugyan nem egyedülálló a negatív tényezők sorában: az összberuházás pl. 1963-ban szintén utolsó a megyék között!

1950-58 között az összes beruházás nem érte el a 2 md. forintot és az egy főre jutó beruházás ezer lakosra számítva 4,3 ezer Ft volt. /10. ábra/. A grafikon alakulása erősen hasonlít az országos helyzethez. Az 1956-os események hatására termelési visszaesés látható az összes foglalkoztatott és a munkáslétszám jelentősebb változása nélkül. Sajátos viszont, hogy az összlétszám növekedése 1958-59 között megelőzi a munkáslétszám növekedését, azaz emelkedett a nem-termelő foglalkoztatottak aránya. A termelés növekedése elsősorban bővitések, átszervezés, gépesítés útján valósult meg alacsony beruházások és az ipari foglalkoztatottság jelentősebb emelése révén illetve nélkül. Ez részben öröndetes jelenség lenne akkor, ha a termelést ezen az úton is intenzíven lehetne növelni. Tekintettel azonban arra az általános statisztikai jelenségre, hogy az elmaradott területek fejlődésében mutatkozó nagyfokú százalékos emelkedés csak /legalábbis kezdetben nagyon is relatív és csak összehasonlításban ad reális eredményt, a fejlődési ütem a hasonló szintről elindult megyékhez viszonyítva sem kielégítő. Addig azonban, amíg a megyének munkaerő-problémái vannak, elsősorban új ipari beruházásokkal kellene biztosítani az iparfejlődést. Csak fejlett iparral rendelkező megyékben tekinthető pozitívnek /és ahol nincs többlet/, hogy a termelés növelését a műszaki színvonal emelésével és bővitéssel oldja meg, a foglalkoztatottság jelentősebb emelése nélkül!

11. ábra

12. ábra

1959 január 1-én életbelépett új árak jelentős eltolódásokat hoztak létre a termelés számszerű mennyiségét és a beruházásokat illetően. Ezért a két szakasz egybevetése egy grafikonon nem ad reális képet: az 1959-64 időszakot külön ábrázoljuk. /11.-15. ábra/

A nehézipar indexei nem mutatják az országosan jelentkező hullámzásokat. Ez főleg a termelés alakulására vonatkozik. Oka a nehézipar kis súlya a megyében, amely nem érezte meg jelentősen az 1950-54-es évek ellentmondásos gazdaságpolitikáját. A nehézipar elsődleges fejlesztése nem érintette a megyét. 1958-ban a konszolidáció hatására a nehézipar fejlődése meggyorsult ugyan, de a foglalkoztatott és munkáslétszám 1956-58 között csökkent, később is csak igen mérsékelten emelkedett. A kettő közötti összhang csak úgy képzelhető el, ha vagy a munkaerő ésszerű átcsoportosítása történik, vagy az új üzembehelyezett beruházások nagysága nő vagy a műszaki színvonal emelkedik nagyobb mértékben. A jelen esetben nem ezek voltak a mozgatórugók, hanem az árrendezés, amely a termelési értékeket az előző korszakhoz képest aránytalanul megemelte. /11. - 15. ábra/ /A nehézipar adatai mindkét grafikonon a bányászat adatai nélkül szerepelnek/.

A nehéziparon belül elsősorban a g é p i p a r és ennek javítóágazatai vannak képviselve. Így a Tm. Mezőgazdasági Gépjavitó, a Vasipari Vállalatok, Fémtömegcikkgyártó Vállalat a legnagyobb ezek közül. Ezek termelése meghaladja a 230.000 Ft-ot /1965/ és több mint 1300 főt foglalkoztatnak. A termelési adatokban nem szereplő Nagymányoki és Mázaai Bánya, a Nagymányoki Brikettgyár, Műszergyár, Bonyhádi Zománcművek pedig 1764 főt, ebből 1471 munkást foglalkoztatnak.

Az é l e l m i s z e r i p a r szerepét már említettük, mint a legfontosabb ipari ágazatét. Nagyságára jellemző, hogy a három minisztériumi és négy tanácsi vállalat 115 ipartelepet működtet a megyében 2648 munkással.

Az élelmiszeripar fejlődése a 10. ábráról leolvasható.

1940-ben a megyének 6 nagyobb malma /gőz- és hengerma-
lom/, 1 tejfeldolgozó üzeme /vajgyár/, 1 olajgyára volt;
a többi üzem helyi jelentőségű volt átlagosan 50-es munkás-
létszámmal.

1965-ben csak a Paksi Konzervgyár 1679 munkás foglalkoz-
tatott 3 telepen, a Tm. Tejipari Vállalat 7 telepen 237,
a Tm. Gabonafelvásárló- és Feldolgozó V. 17 telepen 406
munkást foglalkoztatott.

Az élelmiszeripar gyorsabb ütemű fejlődése országos je-
lenség, hiszen termelése 1949 és 1959 között kétszeresére
emelkedett. Az országos fejlődési okok között megyei vi-
szonylatban elsősorban a megnövekedett félkésztermék-, és
konzervfogyasztást kell megemlíteni. /Paksi Konzervgyár/,
valamint azt a tényt, hogy számos termék, eddig a terme-
lőn keresztül jutott a fogyasztóhoz. A mezőgazdaság átszer-
vezésével a termelő és a fogyasztó közötti kapcsolat egyre
inkább ipari színezetet ölt: a fogyasztók a Tejipari Váll-
alatokon keresztül kapják meg a terméket, amit eddig a pia-
cokon vásároltak közvetlenül a termelőtől.

Az élelmiszeripar viszonylagos fejlettségének a megyében
egyedi oka a magas termésátlagokban és a hagyományosan szak-
szerű gazdálkodásban rejlik. Tehát a növénytermesztésen ala-
puló ipari ágazatok igen kedvező nyersanyagbázissal rendel-
keznek. Az egyes mezőgazdasági termékek termésátlaga az or-
szágos átlaghoz viszonyítva a következő képet mutatja:

1964	q/kh						
	Buza	Árpa	Kukorica	Burgonya	Rozs	1 kh-ra jutó műtrégyafelh.	
Tolna	9,5	11,7	16,5	63,8	7,0	142,8	kg
Országos	9,0	10,3	15,9	51,9	5,8	131,0	
	100 kh mezőg. területre ju- tó szarvas- marha		100 kh-ra jutó ser- tésálló- mány		100 kh-ra jutó szá- mosállat		egy kh-ra jutó tejtermelés/l.
Tolna	15,3		59,2		23,3		94,3
Országos	15,5		52,2		22,5		77,8

1964	Egy tehén átl. tejhozama TSz. AG.	Egy tehén évi átlagos tejhoz. AG.	Egy kh-ra jutó mezőg. felvásárlás	Állati termékek aránya a felvásárlásban
------	-----------------------------------	-----------------------------------	-----------------------------------	---

Tolna	2467 l.	3163	2052 Ft	56,5 %
Országos	2124 l.	3160	1832 Ft	56,4 %

A többi megyével összehasonlítva főleg az árpa /4/, a kukorica /1965-ben 20,7 q/kh-l. a megyék között!/, a cukorrépa /1965-ben 181,7 q/kh -l. a megyék között!/, a burgonya 1965-ban 60,2 q/kh-l. a megyék között!/ termésátlaga figyelemreméltó. A többi mezőgazdasági termék termelésének indexei is az országos átlag felett vannak, a megyékkel összehasonlítva pedig jó eredménnyel tűnnek ki.

Területi részletezésben a következő képet kapjuk:/27./

Növény	Bonyhádi	Dombóvári	Paksi	Szekszárdi	Tamási	Szekszárd
Gabona-félék /kenyér/	Termésátlagok	12,3	-12,9 q/kh			
ősz. árpa	14,1					12,1
tav. árpa			12,8			7,5
kukorica	21,4					18,3
cukorrépa				178,4		205,8
kender				22,3		33,7
napraforgó		5,2				8,3
burgonya	45,6	81,1				
Zöldségn.						
fűszerp.	25,1		27,1	12,7		40,3
zöldp.	100,1	55,4				
parad.			158,8	1,-		40,0
v.hagyma			64,5	20,5		
z.borsó		21,2	22,1	6,9		
Zöldtakarmány	111,0					43,5
répa	309,5			196,4		
Zöldség-félék						

A vetésterület azonban ritkán fedi a termésátlagokból következő gazdaságos arányokat. Így a zöldségfélék termesztésében helyesen a Paksi és a Szekszárdi járás nagy százalékban részesedik, ugyanakkor a megközelítően kedvező feltételekkel rendelkező Dombóvári járásban a földterületnek csak hatod-heted részén termesztenek zöldségféléket /az előző két járás adataival összehasonlítva/.

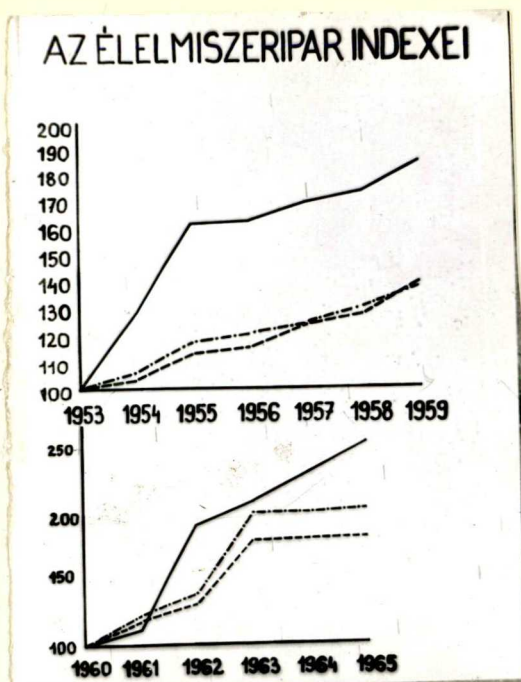
Vagy alacsony a vetésterülete a takarmánynövényeknek a Bonyhádi járásban, holott adottságok és minőség szempontjából jóval nagyobb vetésterületre lenne szükség. Messze vezetne, ha a mezőgazdasági kérdéseket részletesen elemeznénk.

Iparilag az a lényeges, hogy a megye mezőgazdaságilag fejlett, de a termékek feldolgozásának üzemformái, szervezettsége és a beruházások nagysága nem felel meg a reálisan elérhető lehetőségeknek.

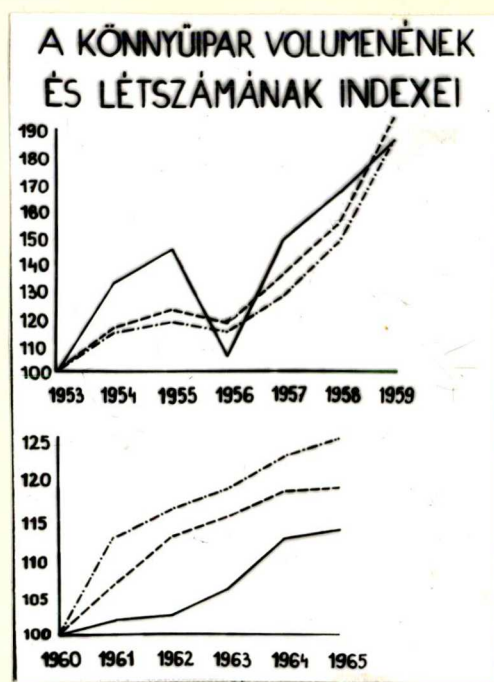
A megye ipari fejlődése, mezőgazdasági jellegénél fogva csak az élelmiszeripar nagyarányú fejlesztésével valósulhat meg. Erre minden potenciális lehetőség meg van.

Szükség van az öntözött területek nagyságának emelésére is. Az ország öntözött területeiből ma még csak 3 %-al részesedik a megye, mintegy 7 ezer kat. hold területet öntöznek, csökkenő jelleggel.

A gyümölcstermesztés a Paksi és Szekszárdi járásban a legfejlettebb. Elsősorban az alma, szilva és kajszibarack termesztésről van szó, amely lehetőséget nyújt a megyében hagyományos szeszipar fellendítésére is. Sajnos, azonban a gyümölcsértékesítés és elosztás koordinációja sok kívánnivalót hagy maga után: nem hangolják össze az egyes termelőüzemek földrajzilag az értékesítés területeit, ezért azután a megye lakosságának gyümölcsellátása sokszor akadozik, mert a termés jelentős részét a megyén kívül értékesítették, az észak-baranyai állami gazdaságok pedig jelentős eladatlan készletekkel rendelkeznek. /pl. Bikali Állami Gazdaság/.

13. ábra

14. ábra

AZ ÖNÁLLÓ KISIPAROSOK MEGOSZTLÁSA NÉPGAZDASÁGI ÁGANKÉNT

15. ábra

Összefoglalva: az élelmiszeripar fejlődése szorosan összefonódik a mezőgazdasági termeléssel. A megyében az iparág megtalálja a nyersanyagot, a munkaerőt, a piacot és viszonylag kis beruházást igényel.

A könnyűipar indexei mutatják a legnagyobb ingadozásokat. /14. ábra/. Ez az ágazat súlytotta meg a legjobban az 1956-os eseményeket: a termelés az 1953-as szintre süllyedt mennyiségileg. A csökkenést elsősorban a nyersanyaghiány /főleg bőr- és textilipar/ okozta: sokáig szünetelt a gyapot- és bőrbehozatal, s nem kedveztek a termelésnek a sztrájkok sem.

Annál meggyőzőbb /megyei viszonylatban/ a fellendülés s főleg a foglalkoztatottság növekedése. A fejlődés üteme 1961-től kezdve lassabb lett, ami a kapacitások nagyfokú kihasználásával magyarázható.

A könnyűiparnál sem nélkülözhető a történeti elemzés. A történeti részben foglalkoztunk az egyes könnyűipari ágazatok kialakulásával. A textilipari ágazatokat vizsgálva a gyapjufonó- és kötő-szövőgyárak tolnai üzeme 1912-ben 500 ezer korona, a paksi üzem pedig 100 ezer korona körül termelt. A Tolnai Selyemfonóda exporttermelése Lyon, Milano és a Németalföld irányába már a századforduló éveiben számottevők voltak. Ezen kívül cipőipari központok működtek Dunaföldváron, Pakson és Szekszárdon. A dunaföldvári ken-derkikészítő telep ma is működik, a Simontornyai Bőrgyár pedig részletesebb tanulmányt érdemel.

Tehát a könnyűiparnak is jelentős hagyományai vannak a megyében, de fejlődése szintén lassú az általános fejlődési ütemhez viszonyítva.

Az ágazati szerkezet vizsgálata során sokat mond a foglalkoztatottság és a hajtóerő arányának összehasonlítása: 1966-ban az arányszámok a következőképpen alakultak:

	Országos		Tolna megye	
	Fogl.	Hajtóerő	Fogl.	Hajtóerő
		%		%
Nehézipar	64,6	83,5	31	26,8
Könnyűipar	24,4	8,9	46,1	40,9
Élelmiszer	11,0	7,6	22,9	32,3
Ipar összes	100,0	100,0	100,0	100,0

A beépített hajtóerő és a foglalkoztatottak könnyűipari tulsulya jellemző. A foglalkoztatottak 69 %-a a könnyű- és élelmiszeriparban alkalmazott, a hajtóerő több mint 73 %-a ugyanezekben az ágazatokban található.

VI. A Szektorok arányai

Az egyes kategóriák tartalmi változása miatt az arányok változásának vizsgálata csak az 1945 utáni adatok összehasonlítása alapján célszerű. Ennek figyelembevételével á l l a m i , s z ö v e t k e z e t i é s m a g á n k i s i p a r i csoportosítás a szokásos.

Az állami helyi ipar, a minisztériumi és szövetkezeti ipar együttesen a szocialista ipar körébe tartozik.

Minisztériumi ipar elnevezésen a minisztériumok és egyéb főhatóságok, állami helyi iparon a megyei tanács ipari osztálya által irányított ipari vállalatokat, szövetkezeti iparon az OKISZ irányítása alatt álló, termelő tevékenységet folytató kisipari szövetkezeteket értjük.

A népgazdaságilag kulcsfontosságú üzemek jórészt a megye területén is a különböző minisztériumok hatáskörébe tartoznak. A nem szocialista iparon a m a g á n k i s i p a r t értjük./27./

Szokásos még állami iparon a minisztériumi és tanácsi ipart érteni, külön szövetkezeti, majd magánkisipar a kategória.

A megyében a termelési kapacitást és foglalkoztatottságot tekintve a m i n i s z t é r i u m i ipar az első.

1954-ben a szocialista ipar összes vállalati teljes termelésének 68,8 %-át, 1957-ben 67,2 %-át, 1965-ben pedig 73,5 %-át a minisztériumi ipar adta. Az ipari munkások á t l a g o s á l l o m á n y i létszáma ugyanitt a hasonló években 58,7 %, 60 %, illetve 57,6 % volt. A min. ipar ereje elsősorban onnan ered, hogy a bányászat és ennek feldolgozó ágazatai /brikettgyártás/ teljesen, a megye költségve-

tésétől függetlenül működnek, a beruházások, új telepek létesítésénél vagy bővítésnél csak a közvetlen felügyeleti szervtől függenek. Másrészt ezeknek az üzemeknek jelentős múltjuk van, a foglalkoztatottak számát tekintve többszörösen meghaladják más szektorok hasonló adatait.

Az összehasonlításokat megnehezíti az a körülmény, hogy a statisztikai évkönyvekben a minisztériumi üzemek mint „megyéonkivüli központu” vállalatok szerepelnek, az adat-szolgáltatás eltérő jellege miatt csak közvetett összehasonlítás lehetséges:

Ipartelepek	Foglalkoztatottak száma	Szoc.ipar Munkások Szoc.ipar összes fogl. száma össz. % %
Nagymányoki és Mázai Bánya /átl.havi kereset munkások 2558 Ft/	561	2,9 508 3,4
Nagymányoki Brikett /2000 Ft/	234	1,2 209 1,4
Műszergyár /1488 Ft/	118	0,6 48 0,4
DÉDÁSZ /1673 Ft/	540	2,9 386 2,6
Bonyhádi Zománcgyár /1485 Ft/	851	4,5 706 4,7
Téglagyárak /1715 Ft/	490	2,6 432 2,9
Domb.Cementipari /1634 Ft/	244	1,3 212 1,4
MÁV. Fatelítő /1375 Ft/	743	3,9 632 4,2
Tolnai Textilgyár /1407 Ft/	383	2,4 335 2,2
Kendergyárak /1495 Ft/	802	4,2 688 4,6
Tolnai Selyemgyár /1287 Ft/	771	4,1 671 4,5
Simontornyai Bőrgyár /1724 Ft/	1179	6,2 925 6,2

Bőr- és Műanyagfeldolgozó	652	3,4	535	3,6	
/1309 Ft/					
Dohánybeváltók és Fermentálók	103	0,5	75	0,5	
/1240 Ft/					
MINISZTERIUMI IPAR	7611	40,7	6362	42,6	
/1586 Ft/					
/megyéni kívüli kp./					
Tm. Mezőgazd. Gépjavító	718	3,8	545	3,6	/1593 Ft
Bonyhádi Cipőgyár	1021	5,4	825	5,5	/1392 "/
Tm. Gabonafelvásárló V.	695	3,6	379	2,5	/1555 "/
Tm. Tejipari V.	615	3,2	241	1,6	/1402 "/
Paksi Konzervgyár	1461	7,8	1254	8,4	/1324 "/
MINISZTERIUMI IPAR					
/1453 Ft/	4510	23,8	3244	21,7	
/megyei kp./					
MINISZTERIUMI IPAR					
ÖSSZESEN /27./	12121 fő	64,5 %	9606 fő	64,3%	/1551 F

Vagyis ténylegesen a minisztériumi ipar a szocialista összmunkáslétszámnak /14918 fő/ 63,4 %-át, az összes szocialista iparban foglalkoztatottak 64,5 %-át tette ki. A bérezés azonban magasabb a megyéni kívüli központú vállalatoknál, igaz, hogy a bányászat a magas bérezésű üzemek közé tartozik más megyében is.

A nagyiparnak a megyében lévő kevés, de minőségi termékeket adó üzeme 1945 előtt is viszonylag biztos munkaalkalmat nyújtott helyi viszonylatban, országos hírnevű termékeknel fogva pedig ezeknél az üzemeknél nagyobbarányú munkáselbocsátásra nem került sor.

Sok esetben a mai gyár /pl. Simontornyai Bőrgyár/ ősi múltra tekinthet vissza: a bőrgyártással kapcsolatos eljárások már az üzem háziipari korszakában kialakultak, később pedig továbbfejlődtek. A mesterség nemzedékről nemzedékre szállott s ezért a szakképzett munkaerő általában biztosítva volt.

A szakmunkások számát gyarapították a gyárral kezdetben laza kapcsolatban lévő különböző rétegződésű magánkisiparosok, valamint közvetítők: utóbbiak az alkalmazottak számát növelték.

A szektor fejlettségének egyik jelentős tényezője tehát az utánpótlás-tartalék erőssége volt, ami részben a megszkott foglalkozáshoz való ragaszkodásnak és a viszonylag magasabb bérezésnek a következménye. /1551.-Ft/. Ilyen iparág a selyemfonás és szövés, a bőripar, tejipar, husipar, kendergyártás, téглаégetés.

A t a n á c s i i p a r sulya lényegesen kisebb.

A vállalati teljes termelésből 1954-ben 22,4 %-al, 1957-ben 22,3 %-al, 1965-ben pedig 22 %-al részesedett. Ugyanakkor a munkáslétszám 22,5 %, 21,6 %, illetve 21,3 % volt a hasonló években. Ez 1/5-e a szocialista ipar termelésének, illetve munkáslétszámának.

Minden megyében megtalálható a két említett szektor közötti eltérés, sőt még nagyobb arányban. Az iparilag fejlett megyékben a minisztériumi ipar aránya a munkáslétszámban és foglalkoztatottságban meghaladja a 75 %-ot, elsősorban a tanácsi ipar rovására.

Az állami ipar egészét tekintve a megye mezőgazdasági jellege a foglalkoztatottak számában is kifejezésre jut: 1959-ben például 30 fő volt 1000 lakosra számítva. Az iparosodott megyékben ez a szám jóval meghaladja a negyvenet.

A s z ö v e t k e z e t i ipar volumene az országos átlaghoz hasonlóan évről-évre emelkedett. Ehhez hozzájárult a szervezési technika javítása, az állami támogatás és számos egyéb tényező. A vállalati teljes termelés növekedése a különböző időszakokban itt a legmagasabb. 1954-57 között 50,3 %-os növekedés a minisztériumi ipar 22,7 %-os, a tanácsi ipar 25,4 %-os növekedésével szemben. 1958 és 61 között az érték 71 %-os illetve 46,9 és 30,6 %-os. 1963/64-ben a fejlődés lelassult a szövetkezeti és magánkisipar közötti viszonylagos egyensúly következtében, így a termelés indexe ebben az időszakban 28,7 % illetve 43,9 és 22,9 % volt.

Az ipari munkások átlagos állományi létszáma 1954-ben 18,7 %-a, 1957-ben 18,2 %-a, 1961-ben 23,4 %-a, 1964-ben pedig 22,4 %-a volt az összesnek. A szövetkezeti ipart e számokkal mégis kevésbé jellemezhetjük. Ha az egy munkásra jutó vállalati teljes termelést nézzük, akkor kitűnik, hogy a szövetkezeti ipar a döntő súlyban levő, állami iparral szemben alárendelt szerepet játszik.

	Vállalati teljes termelés /egy főre jutó/ Minisztériumi Állami helyi Szövetkezeti i p a r		
1961	2,9	1,7	1
1963	4,5	1,9	1
1964	4,3	1,7	1

Ha a szövetkezeti ipar termelését egységnek, egynek vesszük, akkor a többi szektor termelése ennek valahányszorosa /pl. 1,7/. A minisztériumi ipar adataiban nem szerepelnek a megyén kívüli központú üzemek.

Más adatokat vizsgálva viszont azt látjuk, hogy a bruttó-termelés a szövetkezeti iparban megközelíti az állami helyi ipar termelését és a foglalkoztatottság is lényegesen magasabb, mint ott; ez a táblázat adatait is indokolja. Ez érthető is, hiszen a szövetkezeti ipar termelésének jelentős részét a szolgáltató ipar adja: az viszont igen munkaigényes, de alacsony termelési értéket adó iparág.

A magánkisipar képezte a gyökerét a későbbi tanácsi és szövetkezeti iparnak, bár nem azonosítható a „kisipar” elnevezéssel.

A kisiparosok száma a megyében a lakosság számához viszonyítva magas volt.

A kisiparosok száma a megyében a következőképpen alakult:

1882	1891	1896	1953	1957	1965
5879	5990	5644	1200	1907	1797

1945 után jelentősen csökkent a kisiparosok száma, ami az általános iparpolitikából eredt. Az államosítás és a szövetkezeti mozgalom fejlődése negatívan hatott a magán-kisipar fejlődésére. Az iparpolitika helyes volt mindaddig, amíg azokon a területeken csökkentette a kisiparosok számát, ahol a szövetkezeti ipar erős volt és biztosítani tudta a lakosság szükségleteinek kielégítését. Amikor azonban olyan mértékben és olyan területeken is felszámolták a kisipart, ahol a szövetkezetek mennyiségi és minőségi termelés területén is gyerekcipőben jártak, már a lakosság igényeinek kielégítését akadályozták.

1957-ben, főleg az ellenforradalom hatására erősen megnőtt a kisiparosok száma és meggyengült a szövetkezeti mozgalom. Az 1965-ös érték már a reális szükségletet tükrözi.

A kisiparosokon belül jelentős átrétegeződés figyelhető meg. Hasonlítsuk össze különböző évek adatait!

A szakma megnevezése	Önálló magánkisiparosok száma	
	1952	1965
Bognár, kocsigyártó	159	12
Gépjárműjavító, szerelő	17 /gépész/	11
Rádiószerelő	-	11
Fogtechnikus	-	5
Műszerész	-	15
Órás	15	33
Késes, köszörűs	6+1	10
Kovács	404+4	14
Lakatos	106	57
Beton- és műtárgykészítő	-	12
Fazekas, cserépkályhás	59+6+5	13
Gumiárujavító- és készítő	-	4
Műanyagfeldolgozó	-	-
Asztalos	153	100
Faasztaltergályos	43	6
Kádár		22
Kárpitos	2	14
Könyvkötő, dobozos	7	4
Gépi hurkoló	-	14
Köteles és hálókészítő	46	3

A szakma megnevezése	Önálló magánkisiparosok száma	
	1882	1965
Takács /kézi és gépiszövő/	46	3
Bőröndös, bőr-, díszműves, sziigyártó, nyerges	11+10+14+31	14
Cipész, csizmadia	264+422	157
Szűcs, szőrmesapkás	41	5
Fehérneműkészítő		5
Férfi- és női kalapos	36+7	8
Férfiszabó és fiuruhakészítő	12+270	124
Fűzőkészítő, ortopédkötszerész	-	2
Női szabó és lánykaruhakészítő	29	131
Cukrász, cukorkakészítő	6	12
Daráló		10
Mézeskalácsos	19	6
Sütő /pék/	52	37
Szikkvízkészítő	2	19
Hangszerkészítő		1
Kefekötő- és ecsetkészítő	2	2
Kelme-fonálfestő-vegytisztító	4	11
Szabad iparok /képesítés Ø//		129
Kosárfonó	16	8
Vegyesjavító	-	21
Kézmű- és háziipar	-	30
Vándoripar	-	30
Ács	59	37
Bádogos	38	31
Kőfaragó	3	9
Kőműves	193	103
Kutató	-	1
Szobafestő	1+2	26
Tetőfedő	-	4
Üveges, üvegműves	16	6
Villanyszerelő	-	36
Vízvezetékszerelő	-	-
Szekérfuvarozó	10	140
Fényképész	-	22
Fodrász /férfi, női/ borbély/	89+2	202
Kozmetikus	-	1

Az átrétegződést a számok jól mutatják. Egyes szakmák kihaltak vagy a megyében nem találhatók meg /pl. vattakészítő, enyvfőző, csárdás, boralkusz, gyepmester/. Más mesterségek rokon iparágba olvadtak bele. /pl. szijgyártók már nyergesek, sőt bőrdíszműkészítők is. / Más szakmák később keletkeztek, így a villanyszerelő, vízvezetékszerelő, műanyagfeldolgozó.

Jelentős tehát a magánkisiparban foglalkoztatottak aránya, ami a többi szektorral összehasonlítva így alakul:

A foglalkoztatottak százalékos megoszlása.

	1964	1965
Állami ipar	70,5	69
Szövetkezeti ipar	10,9	12,5
Magánkisipar	18,6	18,5

Az ipari foglalkoztatottaknak tehát majdnem egyötöde a magánkisiparban dolgozik, ugyanakkor növekszik a szövetkezeti iparban dolgozók aránya is. Iparcsoportonként vizsgálva a kisiparosok arányát, azt látjuk, hogy számuk az építőiparban /293 fő/, a textilruházati iparban /270/, a szolgáltatóiparban /225/ és a fafeldolgozóiparban /142/ a legnagyobb. Ez érthető, mert az egyéni izlésnek és egyedi termékeknek a gyártására leginkább ezekben az ágazatokban nyílik lehetőség. Másrészt az állami ipar ezeken az ágazatokban sem mennyiségileg, tehát munkaerő és ezen keresztül értéktermelés szempontjából, sokszor pedig minőség szempontjából sem tudja az igényeket kielégíteni. /pl. textilruházati ipar, fafeldolgozás/.

Az önálló magánkisiparosok számát százalékos arányában a következő diagram mutatja /15. ábra/ területi részletezésben.

Ez azt jelenti, hogy a Paksi járásban minden 119 lakosra jut egy önálló kisiparos, itt a legjobb az ellátottság. A Tamási járásban minden 128, a dombóváriban 133 lakosra jut egy. A bonyhádi járásban csak 158 lakosonként jut egy kisiparos. Az iparilag fejlettebb járásokban tehát viszonylag kevesebb önálló kisiparos működik, mint a fejletlenebb járásokban. Nyilván itt az ipari tevékenység - minisztériumi üzemek hiányában vagy kisebb kapacitásuk miatt, gyakorlóí a

tanácsi, a szövetkezeti vállalatok, ahol pedig ezek nem elég erősek, ott a magánkisipar. /pl. ahol nem működnek a Tm. Gépjavító Mezőgazdasági Vállalat egységei, ott az egyéb szektorok végzik el a gépek javítását./

Az ipari fejlődés tehát a szövetkezeti- és magánkisipart egyre inkább a közvetlen fogyasztási- és szolgáltatóipar területére szorítja vissza. Amíg azonban ez a fejlődés lassú, utóbbi két szektor széles tevékenységi területtel rendelkezik, sőt ideiglenesen bár, de elég tartós jelleggel meg is erősödik.

Igy, amíg a tanácsi építőipari vállalatok nem tudnak eleget tenni építési kötelezettségeinek /most nem lényeges, hogy milyen okokból/, az önálló magánkisiparosok száma állandóan nőni fog. Például ezen a területen számuk 1963 és 1965 között 23,6 %-al emelkedett. Ugyanakkor a tanácsi építőiparban foglalkoztatottak száma 32 %-al, a szövetkezeti építőipar létszáma pedig 40 %-al emelkedett. Ha az utóbbi két szektor gépesítettsége és nem utolsósorban a munkamorál javulna, csökkenne a magánkisipar súlya az építőiparban. Ez érthető, mert a műszaki színvonal emelkedése, valamint a határidős teljesítésnek megfelelő munkatempó, olyan előnyt biztosítana az állami szektornak, amire nem lenne képes a magánszektor, főleg a magasabb gépi beruházási költségek miatt. A nyersanyagkérdés is az állami szektor javára szól - persze előfordul, hogy nyersanyag hiányában az állami vagy szövetkezeti építkezések állnak és a magánkisiparos által kivitelezett építkezés zavartalanul továbbfolyik.

A probléma azonban általános és megoldása csak iparág helyzetének központi vizsgálatával és rendezésével lehetséges. Az egyes szektorok súlyát az egy telephelyre jutó átlagos munkásfoglalkoztatottság, bruttó állóeszköz /egy telephelyre és egy munkásra számítva/, nagysága nélkül nem mérhetnénk fel. Alapul a szocialista ipar adatait tekintjük.

Egy telephelyre jutó átlagos munkásfoglalkoztatottak számának alakulása /1966./

	Min.ipar	Tanácsi ipar	Szövetkezeti	Összes Szoc.
Országosan	313	29	19	97
/fő jut egy ipartelepre/				
Bács	156	37	13	66
Somogy	134	36	30	76
Komárom	367	19	14	149
Tolna	176	22	33	60

Az adatokból kiderül, hogy a megyében működő minisztériumi ipartelepek országos viszonylatban közepes nagyságúak, számuk azonban más megyékkel összehasonlítva - kicsiny. Jól látható, hogy a hiányzó nagyüzemek szolgáltatásait a megyében az országosan is kiemelkedő létszámú szövetkezeti ipartelepek pótolják.

Feltűnő az iparilag fejlett Komárom megyében a tanácsi és szövetkezeti ipar alacsony egy ipartelepre eső munkáslétszáma, ami a nagyüzemek jelenlétével magyarázható. A kérdés összetett, mert a bérrendszer is szerepet játszik az arányok ilyen természetű alakulásában.

Az egy telephelyre jutó bruttó állóeszközök értéke 1000 Ft-ban így alakult:

	Min.ipar	Tanácsi ipar	Szövetkezeti	Szocialista
Országos	68 796	2110	331	18 330
Bács	20 360	2498	257	6 771
Somogy	34 951	2412	185	15 695
Komárom	123 680	1471	186	47 225
Tolna	22 216	956	287	53 62

Az adatok megerősítik az előbbi megállapítást a szektorok súlyáról: bár a foglalkoztatottság tekintetében Tolna megye a szövetkezeti iparban jelentős szerepet tölt be, mégis az derül ki az állóeszközök értéke csak közepes, azaz sokan dolgoznak egy telephelyen átlagosan - átlagos alatti műszaki feltételek mellett.

Az adatok a minisztériumi ipartelepek alacsony műszaki színvonalát is mutatják: különösen feltűnő ez, ha számbavesszük, hogy a legnagyobb minisztériumi üzemek a megyében kevés, átlagban 2-3 iparteleppel rendelkeznek, tehát a telepek koncentráltak./16. ábra/

Az egy munkásra jutó bruttó állóeszközök értéke így alakult Ft/fő:

	Min.ipar	Tanácsi ipar	Szövetkezeti	Szocialista
Országos	219639	73062	17667	189140
Bács	128297	57143	8612	83843
Somogy	256380	45626	16120	187952
Komárom	320606	77530	10580	300460
Tolna	162349	60589	11196	115753

Az adatok az előbbi megállapítást erősítik: csak a kifejezetten mezőgazdasági jellegű Bács megye helyzete kedvezőtlenebb.

VI. Vállalati és üzemi struktúra

Az iparföldrajzi szerkezet elemzésénél az ipari koncentráció fokának jelentős szerepe van. A kis- és kézműipari üzemek csak kis kapacitással képesek dolgozni, fenntartásuk sok esetben ráfizetéses vagy nem gazdaságos. Bővítésük, a műszaki színvonal emelése korlátozott, kevés munkaalkalmat biztosít, tehát minden tekintetben elavult.

A megye iparát, főleg 1945 előtt az előbbi kép jellemezte. 1910-es képet tükröz az alábbi struktúra:

1 - 5	6-10	11-20	21-50	51-100	101-200	201-500
f ő t /munkás/ foglalkoztató ipartelepek száma:						
2	5	13	11	5	1	1

Tehát az üzemelő 38 ipartelep között egy sem volt, amelynek a munkáslétszáma elérte vagy akár meghaladta volna az ezret. Az üzemek 83,3 %-ában a munkáslétszám nem érte el az ötven főt!

1930-ban 78 ipartelepen átlagosan 2230 ipari munkás dolgozott és 27 780 P értéket termelt.

1940-ben 82 ipartelepen 4010 fő dolgozott átlagosan 53 ezer 994 P értékben. Egy ipartelepen átlagosan 28,5 / 1930/ illetve 48 fő dolgozott, ami a koncentráció irányába mutat. A koncentráció egyik oka a világháborúk előtt a hadianyag-termelésre történő áttérés volt, valamint az, hogy a háborús, bizonytalan állapotok miatt kisüzem fenntartása sok esetben nem volt gazdaságos. /kivétel az élelmiszeripar és bőripar/. A koncentráció tehát spontán és nem tervszerű gazdaságpolitika következtében indult meg.

Az összmunkáslétszám emelkedése /1949- 6919 fő/, így főleg kis- és kézműipari strukturájú iparra vonatkozott a megyében, ezért az államosítások és az azons profilu üzemek összevonása az egy-két főt foglalkoztató üzemek megszűnéséhez vezettek. Később a többi apró üzem összevonása is megtörtént, ahol ez szükséges volt.

1965-ben a struktúra ezt a képet mutatta:

	10	11-20	21-50	51-100	101-300	300-2000
	főtt foglalkoztató üzemek szektorszázalékban					
Minisztériumi	9,2	33,3	36,2	30,4	33,3	100
Tanácsi	42,6	25,1	25,5	39,2	33,3	-
Szövetkezeti	48,2	41,6	38,3	30,4	33,3	-
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A megye 332 ipartelepén 13510 főtt foglalkoztattak 42 fős átlagos teleplétszámmal. Ha bontásban nézzük, 1945 előtt az ipartelepek 73 %-a 10-nél kevesebb főtt alkalmazott egy ipartelepen átlagosan. Ma az ipartelepeknek csak 52 %-a 10-nél kevesebb létszámu. Az arány azonban még most is túl magas!

Főleg azért, mert kevés az 500-2000 főtt foglalkoztató üzemek száma: összesen 7 van a megyében, ebből csak 1 üzem létszáma haladja meg az ezret!

A valóságban a képet kedvezőbbé teszi, hogy a megyében más székhelyű vállalatok ipartelepei is működnek, mint a minisztériumi iparban. Ezeknek figyelembevételével:

10	11-20	21-50	51-100	101-300	300-2000
főtt foglalkoztató üzemek db.					
-	-	-	-	3	11

A téglagyárak, kendergyárak, a dohánybevéltők és fermentálók összlétszáma magas, de elszórtan, kis létszámmal dolgoznak, ezért nem sorolhatók a 300-2000 kategóriába.

10	11-20	21-50	51-100	101-300	300-2000
munkást foglalkoztató üzemek száma					
-	-	-	1	3	10

Tehát a megyén kívüli központu vállalatok ipartelepei országos viszonylatban is középüzemeknek számítanak. A minisztériumi ipar telepei teljesen a 300-2000 fős kategóriába tartoznak az előbb említett megszorítással;

A régi strukturához képest megnőtt a 20-300 főt foglalkoztató, megyei viszonylatban középüzemek száma: 1964-ben 118, azaz 36 % /1941-ben 22 %/.

A munkáslétszám megoszlását vizsgálva: 35 % 501-1000 fős üzemben dolgozik és 4,1 %-a dolgozik legfeljebb 10 főt foglalkoztató üzemben!

	10	11-20	21-50	51-100	101-300	301-2000
	főt foglalkoztató üzemben dolgozó munkások					
	s z á m a				%-ban	
Minisztériumi	15,2	30,9	38,7	29,1	38,8	100
Tanácsi	40,0	27,7	21,6	40,3	25,1	-
Szövetkezeti	44,8	41,4	39,7	30,6	36,1	-
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100

A két táblázatot összevetve azt látjuk, hogy a 10 főt foglalkoztató ipartelepek a szövetkezeti iparra jellemzők, míg a minisztériumi iparban ez az üzemtípus még 10 %-ot sem tesz ki.- A gyáripár, a nagyipar és minisztériumi ipar, bár nem fedik egymást és más értékkategóriát alkotnak, anyyi azonban bizonyos, hogy az országos jelentőségű közép- és nagyüzemek a minisztériumok közvetlen hatáskörébe tartoznak.

Az ipari munkásságnak csak 15,2 %-a dolgozik a min.iparban, a 10 főnél kevesebb létszámmal dolgozó üzemek közül, míg 100 %-a a 301 és 2000 főt foglalkoztató üzemekben. A szövetkezeti ipar fordított arányokat mutat: ez érthető, hiszen a magánkisipar üzemeinek jelentős részét a szövetkezeti ipar átvette, ezek pedig kiskapacitású, kézműipari vagy szolgáltató kisüzemek voltak, alacsony munkáslétszámmal, ellentétben a miniszteriumi ipar nagymultu, exportképes nagyüzemeivel vagy középüzemeivel szemben.

Szektorokon belül figyelve az arányokat:

	10	11-20	21-50	51-100	101-300	300-2000
Minisztériumi	0,9	1,6	6,8	4,5	7,5	78,7
Tanácsi	12,6	7,9	20,3	33,1	26,1	-
Szövetkezeti	11,2	9,5	29,5	19,8	30,0	-
						100%

A min. ipar munkásainak több mint 75 %-a dolgozik 300 fő-

nél több munkást foglalkoztató üzemben. Elég magas a 101-300 közötti, szövetkezeti iparban dolgozók száma: ez arra utal, hogy a magas létszámmal dolgozó szövetkezetek /átlag 168 fő/ kevés: ugyanis 4 ipartelep adja a 30 %-os részesedést.

A tanácsai ipart főleg a 21-100 fős üzemek jellemzik a megyében.

A vállalati és az üzemi koncentráció arányát vizsgálva, azt látjuk, hogy a hasonlóan az országos helyzethez, a vállalati koncentráció lényegesen nagyobb, mint az ipartelepi. Az államosítások és az összevonások főleg a vállalatok és nem az ipartelepek számának csökkenéséhez vezettek. A tendencia a további centralizáció irányába hat megyén belül, de jelentősebb változások csak a közigazgatási átszervezés után várhatók.

	Vállalatok száma	Ipartelepek száma
1956	44	273
1961	47	253
1964	40	248
1965	38	276

Ágazatonként vizsgálva:

	Vállalatok száma	Ipartelepek száma
Nehézipar	5+8	19+19 = 38
Könnyűipar	6+5	18+10 = 28
Élelmiszeripar	7+1	117+12 = 129

A + jel utáni számok a megyén kívüli központok adatait tartalmazzák. Az élelmiszeripar dolgozik a legtöbb iparteleppel: a telepek 66,1 %-a tartozik ehhez az ágazathoz, a kisüzemi jelleg, a szétszórtság itt a legnagyobb.

A könnyűiparban átlagban 1 vállalatra 2,5 ipartelep jut, a nehéziparban 3. Tehát a könnyűipar, ezen belül a textilipar, bőr- és cipőipar a leginkább gyáripari jellegű.

A számok csak a minisztériumi- és tanácsai ipar adatait mutatják a szövetkezeti ipar ágazatai nélkül.

Az ipartelepek munkáslétszám szerinti megoszlását ágazatonként az alábbi táblázat mutatja:

	10-ig	11-20	21-50	51-100	101-300	301-500	500-2000
Nehézipar	3	5	10	1	2+2	+ 4 3	3+1
Könnyűipar	8	2	3	2	2	1	5+4
Élelmiszer	8	13	11	2+1	1		1

Az adatok között nem szerepelnek a téglá- és kendergyárak, amelyek szétszórt, apró ipartelepeken is dolgoznak, összemunkás-létszámuk alapján a 301-2000 csoportosításban kellene szerepelniük.

Igy még szembetűnőbb a könnyűiparban /textilipar/ a megyei viszonylatban nagyüzemek száma /501-1000 fő/, 56,3 %-át foglalkoztatja az ágazat létszámának. Az élelmiszeriparra a 10 főnél kevesebbet foglalkoztató üzemek magas részesedése, a nehéziparra a 21-50 fős üzemek magas aránya jellemző. Tehát a könnyűipar a legkoncentráltabb iparág a megyében.

VIII. A beruházások

A beruházások népgazdasági ágazonkénti megoszlása, nagysága a fejlődés egyik meghatározó tényezője. A termelés növekedése részben új beruházások révén közvetett uton valósul meg: a beruházások növelik az állóalapok mennyiségét és értékét, ami egyrészt a műszaki színvonal emelkedését, részben a foglalkoztatottság növekedését eredményezi. Ezek a tényezők viszont a termelés növekedésére hatnak. Nyilván számos más tényező is hat a termelés növekedésére, de a beruházások mennyisége és minősége alapvetően fontos tényező, ami részben új ipartelepek létesítésében, részben felújításokban és bővítésekben realizálódik.

A beruházások termelési ágazonkénti megoszlása mutatja az illető egység gazdasági szerkezetének.

A beruházások összegének, mint abszolút számnak a vizsgálata csak a megyék közötti összehasonlításban ad használható indexet. Lényegesen realisabb képet ad az egy főre jutó beruházások vizsgálata, mert a különböző létszámokat figyelembe kell venni a számításoknál.

A teljesített és üzembehelyezett beruházások abszolút számát tekintve a megye 1950-60 között a megyék közötti sorrendben az utolsó helyen állt. 1958-60 között 811, illetve 722,3 millió Ft volt az érték. A kommunális beruházások viszonylatában 1960-ban utolsó 48,5 m. Ft-al.

Az 1950-60 időszakban a megyei 1800 m. Ft összberuházással szemben még a szintén mezőgazdasági jellegű megyék, mint Somogy is 2920 m. Ft-ot ruházott be. 1950-56 között pedig Békés és Csongrád megye beruházásai is megközelítették a megye tízéves beruházási indexét 1,396 md. illetve 1,5 md. Ft-al!

Az egy főre jutó beruházás 1964-ben 2769 Ft, csak három megye állt mögötte /2540 Ft volt a minimum/, 1965-ben az egy lakosra jutó összes beruházás 2603 Ft volt, utolsó a megyék között.

Még rosszabb a helyzet, ha az egy munkásra jutó teljesített ipari beruházásokat nézzük: 1963-ban ez az érték 6,6 ezer Ft a legalacsonyabb érték a megyék viszonylatában. Ez vonatkozik a teljesített ipari beruházásokra is: ez az érték 1962-ben 79,1 m. Ft volt, szintén utolsó a megyék között.

A szocialista ipar egy foglalkoztatottra jutó beruházását tekintve 1964-ben és 1965-ben /ipari/ utolsóelőtti 6500 Ft-al.

Az összberuházásokat és azoknak egy főre eső megoszlását tekintve Tolna megye az ország beruházásokban legszegényebb megyéje. Ez nemcsak az ipari, hanem a mezőgazdasági beruházásokra is vonatkozik, mert utóbbiak csak közepes nagyságúak a kedvező adottságok ellenére is.

A népgazdasági tervek tehát nem hoztak jelentős változást a megye iparosodottsági fokában. A nehézipart elhanyagolták, a könnyűipar és élelmiszeripar sem fejlődött a kellő mértékben.

Ebben az időszakban a beruházások így alakultak: /1950-58/.

Megye	Beruházások		1 lakosra jutó 1000 Ft-ban
	mill. Ft.	Összes %	
Budapest	33,5	32,0	17,7
Borsod	13,8	13,0	18,9
Fejér	7,7	7,3	21,8
Vas	1,2	1,1	4,3
Bács	2,0	1,9	3,4
Somogy	1,9	1,8	5,3

Budapesten 28-szorosát, Borsodban 11,5-szeresét, Fejérben 6,4-szeresét ruházták be annak az összegnek, amit Tolnában. Jól látható, hogy a hasonló népgazdasági szerkezetű Somogy és Bács megyében is magasabb volt a beruházási érték.

A beruházások népgazdasági ágankénti megoszlása a következő :

TELJESÍTETT BERUHÁZÁSOK 1954 - 1964													
	1954		1955		1958		1960		1964				
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B			
NEHEZIPAR	59,2	13,4	25,7	6,1	31,1	9,7	32,6	6,7	51,5	12,8	KOMM.	B	C
KÖNNYŰIPAR	19,2	4,3	43,8	10,5	44,9	14,0	46,0	9,4	17,3	4,2		23,3	31,7
ÉLELMISZER	21,6	4,7	30,5	7,3	24,0	7,5	21,4	4,3	31,2	7,7			
IPAR ÖSSZES	100	22,4	100	23,9	100	31,2	100	20,4	100	24,8			
MEZŐGAZDASÁG	—	49,7	—	42,9	—	43,5	—	47,0	—	37,6			
ÜZEMBEHELYEZETT BERUHÁZÁSOK 1954 - 1964													
NEHEZIPAR	63,9	20,2	11,7	1,1	31,1	4,2	31,9	6,2	39,3	8,1	KOMM.	B	
KÖNNYŰIPAR	20,9	6,6	53,4	4,9	45,0	9,0	51,9	10,1	21,3	4,4		20	
ÉLELMISZER	15,2	4,8	34,9	3,2	23,9	5,1	16,2	6,0	39,4	8,2			
IPAR ÖSSZES	100	31,6	100	9,2	100	18,3	100	22,3	100	20,7			
MEZŐGAZDASÁG	—	48,9	—	49,1	—	55,5	—	55,5	—	45,8			
ÜZEMBE NEM HELYEZETT BERUHÁZÁSOK 1954 - 1964													
NEHEZIPAR	36,7	5,2	36,3	16,5	13,8	9,4	53,6	19,2	79,9	27,7	KOMM.	B	
KÖNNYŰIPAR	40,9	5,8	45,7	20,7	75,2	51,7	17,0	6,0	12,8	4,4		38,6	
ÉLELMISZER	22,4	3,2	18,0	8,1	11,0	7,6	29,4	10,6	7,3	2,5			
IPAR ÖSSZES	100	14,2	100	45,3	100	68,7	100	35,8	100	34,6			
MEZŐGAZDASÁG	—	50,1	—	31,8	—	12,0	—	31,5	—	7,9			
(A) : AZ ÖSSZES IPARI BERUHÁZÁS %-ÁBAN (B) : AZ ÖSSZES BERUHÁZÁS %-ÁBAN (C) : A KOMMUNÁLIS BERUHÁZÁS %-ÁBAN													

/27./

A beruházások anyagi-műszaki összetétel szerinti megoszlása sem kedvező. Az 1954-63 időszakban a beruházásoknak több mint fele /50,1 %-a építésre ment, és csak 31,2 %-át fordították a termelési kapacitást ténylegesen növelő gépekre és technológiai felszerelésekre.

Főleg a tanácsi beruházásoknál magas aránytalanul az építési hányad, amelynek százalékos aránya 1960-64 között 67,7 %, oka a tanácsi vállalatok alacsonyabb műszaki színvonalára általában a minisztériumi iparvállalatokhoz képest. A probléma ott van, hogy az utóbbi beruházások nagysága nem kielégítő, az anyagi műszaki-összetétel erősen hullámzó: 1960-ban 52,7 % jutott gépekre és 30,1 % az építésre, 1961-ben az arány 20,3 %, illetve 57,2 %. Nem abszolutizálható a hullámzás az értékelésnél, hiszen a jelenség helyes beruházási arányoknál is fennállhat: pl. nagyobb üzemek építési munkálatainál az egyik évben az építési hányad, a következő évben a gépi beruházás növekszik erősebben.

Általánosan elfogadott elv azonban, hogy a gépi beruházások növelése az építési hányad csökkentésével érhető el: örvendetes, hogy 1960-64 között ez az érték 73,2 %-ról 64,2 %-ra csökkent.

A megye gazdasági életének jellegét, fejlődési irányát a beruházások népgazdasági áganként és szektoronkénti megoszlása, valamint a befejezetlen és befejezett beruházás /teljesített/ aránya is jól mutatja.

A megye gazdasági életének szerkezetét tekintve mindig mezőgazdasági jellegű volt s ezért már 1945 előtt is a beruházásoknak több mint 60 %-t erre az ágazatra fordították. 1945 után ez az arány jelentősen csökkent és megnövekedett az iparra és az egyéb népgazdasági ágazatokra fordított beruházás nagysága. Amíg azonban egyes megyékben, így Zalában 3,5 md. Ft volt ipari beruházás, addig Tolnában az összes beruházás ennek a felét tette ki! Ekkora összeg nem sokat tud változtatni a megye gazdasági életének jellegén!

A beruházások népgazdasági ágankénti megoszlását az ábra mutatja:

A kördiagrammok a mezőgazdasági beruházások magas arányát mutatják: az ipari beruházások az összesnek csak 1/5-ét teszik ki. Feltűnően alacsony a beruházás az élelmiszeriparban /5,5 - 5,8 %/: utóbbi, bár nem tartozik a beruházás-igényes ágazatok közé, az iparfejlesztésnek elsősorban ez ágazatot kellene érinteni.

A 74. oldalon lévő táblázat alapján relative magas a hézipari beruházások aránya, amely az összesnek 13,4 illetve 20,2 %-át tette ki. Később ez az arány normalizálódik, ugyancsak csökkent a mezg.ber. aránya, főleg a könnyűipar javára. Magas az üzembe nem helyezett, másnéven „befejezetlen” beruházások aránya: 1954-63 között az utóbbiak az előzőknek 43,6 %-t tették ki! Ez a kedvezőtlen arány a beruházások jelentékeny részének befagyasztását és az állóalapok értékének csökkenését is jelenti. Oka több esetben az építőipar lassu munkatempójában, az alacsony műszaki színvonalban keresendő, de egyéb tényezők, így a kevésbé indokolt tervmódosítások is kiválthatják.

Figyelemreméltó a kommunális beruházások alakulása: a B-rovat /74.oldal/ 23,3 %-a jó érték, csak valamivel alacsonyabb az országos átlagnál /23,7 %/. Pozitív jelenség, hogy az összérték tekintélyes részét 31,7 %-át lakásépítésre fordították. /országos átlag 11,4%/. Ennek területi megoszlása viszont egyenetlen. Egy-két megdöbbentő adat: 1963/64-ben 388 állami lakást építettek a megyében. Ennek 56,8 % /1963/ és 68 %-a /1964-ben/ Szekszárdra esett. A legiparosodottabb Bonyhádi járás csak 15,7, illetve 5,7 %-ban részesült az állami erőből épült lakásokból! A dombóvári járásra pedig csak 2,5 % jutott, holott Dombóvár 16 ezres település és a tervezett iparfejlesztés lényegesen nagyobb kommunális beruházást igényelne.

A közigazgatásbeli különbség /Szekszárd város, a többi település község a megyében/ nyilván enyhíti a pénzügyi és fejlesztésk aránytalanságokat vagy legalábbis részben magyarázza azokat: Szekszárd még külön pénzüsszeggel rendelkezik saját fejlesztésére.

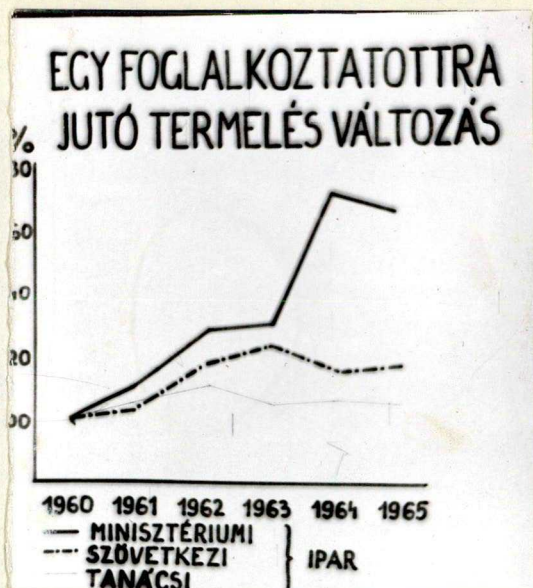
1960-64-ig a teljesített felújítások a beruházásoknak 19,6 %-át tették ki: ebből csak 23,2 % a tanácsi, a többi szövetkezeti, főleg minisztériumi ipari felújítás volt.

A fontosabb beruházásokat az alábbi táblázat mutatja:
/1963-1965/:

Járás, létesít- mény	Teljesített teljes 1000 költség Ft vetés %-ban	Üzembehelyezett teljes 1000 költség- Ft vetés %-ban	Üzembe nem helyezett 1000 teljes Ft költség- vetés %-ban
I. Szekszárdi járás			
Műszergyár	99313 91,5	77348 71,2	17250
II. Tamási járás			
Simontornyai Bőrgyár	109724 66,0	99265 59,7	9160
III. Paksi járás			
Konzervgyár	6550 92,5	6527 92,2	23
IV. Bonyhádi járás			
Sütőüzem	3395 89,4	3395 89,4	-

Azóta a Paksi Konzervgyár Sűrítőüzemének korszerűsítése és a Bonyhádi Sütőüzem felújítása befejeződött, 1967-re a Bőrgyár rekonstrukciója befejeződik. A Műszergyárnak jelentős beruházási összege 1965-től 1967-re huzódott el.

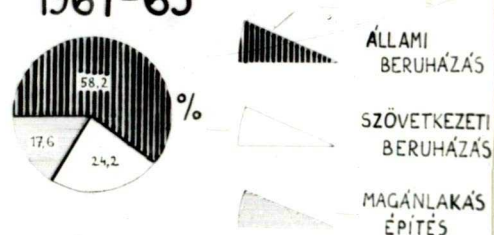
Az ipari beruházások tekintélyes részét tehát a már meglévő üzemek rekonstrukciójára, új üzem csak kettő épült ezekben az években: a Műszergyár és a Magtisztító, utóbbi azonban inkább mezőgazdasági beruházás.

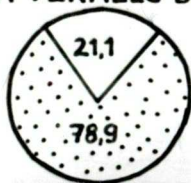
16. ábra

18. ábra

A TELJESÍTETT BERU - HÁZÁSOK MEGOSZTLÁSA 1961-65

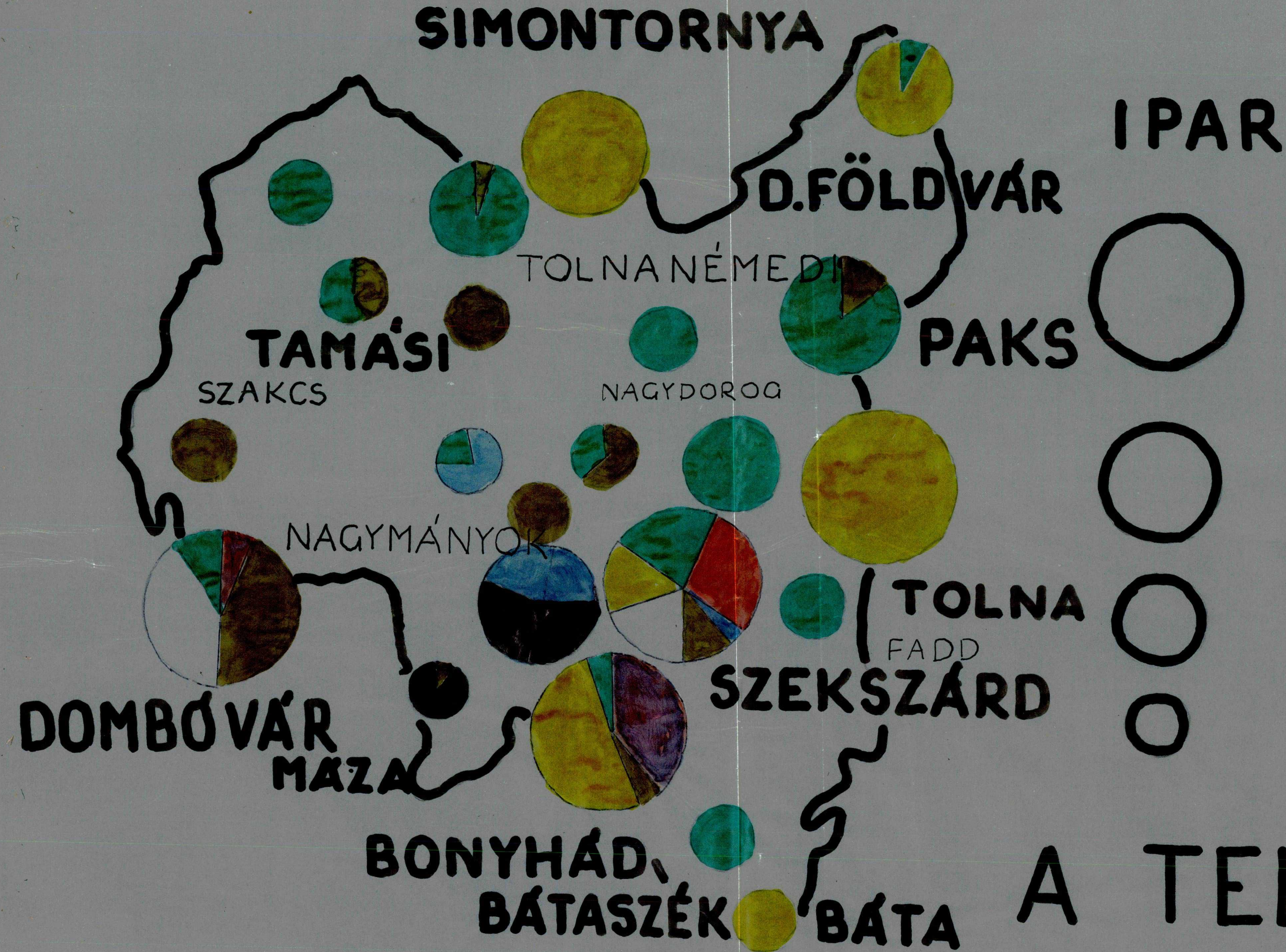
BERUHÁZÁSOK A SZOCIALISTA SZÉKTORBAN 1961-65 NEM TERMELŐ BERUHÁZÁS

TERMELŐ BERUHÁZÁS

19. ábra

A TELEPÜLÉSEK

IPARI FOGLALKOZTATOTTSÁGA ÉS IPARSZERKEZETE

ÁGAZATI IPARFÖLDRAJZ

NYERSANYAGBESZERZÉS

1. Nehézipar

A./ Bányászat

Érdekesek a kőszénértékesítésre vonatkozó adatok, amelyek a századfordulót megelőző időből is rendelkezésre állnak. 1898-tól 1905-ig az összes értékesítésre kerülő szénmennyiséget szinte a szászvári bánya adta, ez az érték 40-60 ezer tonna körül mozgott. A századfordulón **S z á s z v á r** és **M á z a** a legfontosabb, a termelésnek 40, illetve 37,6 %-ával. 1906-tól kezdve kapcsolódott be a nagyobb arányú értékesítésbe a nagymányoki bánya, fokozatosan növekvő termeléssel.

A bányászat a Magyaregregy-Nagymányok közötti vonulatban folyt, amelyben a rétegek a szénnel együtt a fiatalabb mediterán rétegekre tolódtak. A mozgás következtében a liász szén is erősen összegyűrődött. A telepfejlődés több helyen szabálytalan volt.

A bányavidékek közül a **n a g y m á n y o k i** $1,3 \text{ km}^2$ -a **v á r a l j a i** 1 km^2 -es területű. Az előzőben ma már a felbecsült kőszénvagyon nem jelentős, mert a 100-200 m-es réteg keleti irányban elvékonyodik. A többi helyen, így a hidasi, viszonylag fiatal aknában, a III. és VIII. szint között a szénkészlet szintén csekély. A váraljai bányában a réteg kb. 300 m vastag, zavart településű.

A **m á z a i** bányában bár a készlet elhatárolt, a III. szint kimerült, a IV. szint vékonynak bizonyult, az V. szint pedig kevés szént tartalmaz. Egyedül az északi pikkelytől délre fekszik jelentősebb mennyiségű szénterület.

1920-ban a **m á z a i** 10 ezer, 1922-ben a váraljai 8 ezer, a **c s á s z t a i** üzem 500 tonna körüli szenet értékesített.

A készletek tekintetében a következő a helyzet: a k o m-
l ó i bányavidék kategorizált szénvagyona az országosnak
10,2 %-a. E készletek 77 %-a K o m l ó r a és csak 3,4
%-a esett az északi pikkelyre.

Az észak-mecseki pikkelyt 100 %-nak tekintve, a készletek
79,1 %-a jutott S z á s z v á r r a, 7,5 %-a N a g y m á-
n y o k r a, 6,9 %-a V á r a l j á r a, 1,5 %-a a C s á s z-
t a i üzemre.

Ha a fűtőértéket vizsgáljuk, azt találjuk, hogy az átlag-
ban 4-4,5 ezer kalória körül mozgott. /országos átlag 3300-
3500 kcal/. A legértékesebb a nagymányoki 5 ezer kalória kö-
rűli átlaggal. A mázai szén kalóriaértéke viszont csak 3700
és 4 ezer körül mozgott. Az érték a minőségnek megfelelően
változott: a nagymányoki szén értéke, változatlan áron 14
és 16 m. Ft körül volt az 1960-as években.

A bányászott szén 50 %-a lángszén, gáz-lángszén, nagy
illótartalommal. Kisebb mennyiségben gáz-koksz-szén is ta-
lálható.

Az egyes bányák összehasonlító adatai:

Bánya	Telepek száma	Rétegvastagság m	Szénfajta	Kcal	Egyéb tulajd.
Nagym.	10	1,5-3		5300	kedvező hamutart. /26%/
Máza	4	2-3		3943	magas hamutart. /45,7%/
Császta	1		gáz-koksz	4-7 ezer	
Szászvár	4	10-11,5		4940	magas hamutart. /30-36 %/

A Nagymányoki Brikettgyár szénfelhasználása

A v á r a l j a i bányában a telepek száma 9, a réteg 0,1 - 3 m vastag, főleg gáz-láng szén átlagosan 5000 kcal értékkel.

A széntelepek az alacsony készleteken kívül számos előnytelen tulajdonsággal rendelkeznek. Így hátrányos a gyakran változó meredek dőlés, a telep vastagságának a mélység felől történő jelentős csökkenése, a tektonikus mozgás, a gázvesztély és gázkitörés. A vízbetöréssel ritkábban kell megbirkózni. A kibányászott szén a tektonikai mozgások miatt összetöredezett, szerkezete morzsalékos: 80 %-a apró szemcséjű, ezért közvetlen felhasználásra kevésbé alkalmas, brikettgyári felhasználásra sokkal inkább. /24/

1966-ban országszerte sor került a rossz hatásfokkal működő és gazdaságtalanb bányák bezárására. Ekkor a megyében az említett bányák közül több, nagyrészüik bezárásra került.

, így a nagymányoki 1965-ben, a mázai 1966 -ban.
B/ N a g y m á n y o k i b r i k e t t g y á r

A gyár a brikettgyártáshoz fekete kőszén, barnaszén és lignitet használ fel. Jól használható a brikettgyártásnál a szénpor, s ez gazdaságossá teszi megyében működtetését.

A gyár szénfelhasználása 1965-ben a következő volt:

a/ Fekete kőszén: lásd 80. oldal b/ Barnaszén: lásd 80. oldal
A fennmaradó 1,8 % szénalapanyag d o r o g i és t a t a i por illetve p u s z t a v á m i és t a t a i daraszén. A brikettgyártásnál a feketekőszén és a barnaszén aránya majdnem 3 : 1. Az üzemben ezenkívül csekély mennyiségben várpalotai lignitet is felhasználnak. Fűtőszénként komlóí darát és ba - linkai diószenet használnak, kötőanyagként bitument, pakurát, amelyet a kőolajfinomítás és kőszénlepárlás melléktermékeként kapnak. /Szőny, Százhalombatta, Dorog/

A brikettgyár 4800 kcal hőértékűnél nagyobb, 20 - 24% hamutartalmu és a 0 - 8-as szem nagyságu szenet vásárolják a leg - szivesebben. /24. // 72/

A megyén belüli szénbányák közül a nagymányoki felel meg legjobban e követelményeknek, maga a gyár is Nagymányokon van.

Az egyes szénfajtákat terület szerint összevetve, azt látjuk, hogy a felhasznált szénmennyiségnek már csak 32 %-a származott a megyéből, míg 1957-ben a felhasznált szénnek 59,1 %-át bányászták az észak-mecseki bányákban. Ma az igényelt szénnek 71 %-a származott a mecseki bányákból, míg 1957-ben még 94,6 %-a.

Emiatt a szállítási költségek is jelentősen emelkedtek.

C/ Z o m á n c i p a r /B o n y h á d i Z o m á n c m ű -
v e k/.

Ha a régebbi, 1924-es adatokat nézzük, a Zománcmű anyagfelhasználásának 85,4 %-a volt belföldi, a fennmaradó 14,6 % külföldről származott, /q/. A külföldi áru legnagyobb része Nagy-Britanniából való, ahonnan v a s l e m e z e k e t, b ó r a x o t és s z ó d á t hoztak be. Csehszlovákiából k v a r c o t, k r i o l i t o t, földpátot, oxidokat, Németországból pedig kőszén, szódát, oxidokat, festéket, mangánt, kaolint és bórsavat.

A felhasznált nyersanyagok közül főleg a vas- és lemezanyagok, vegyianyagok, csomagoló-, fűtő-, és segédanyagok voltak jelentősek.

1948-ban a lemezárut Bonyhádról /helyi!/, Budafokról és a Lamparttól szerezték be. A finomlemez 3/4 része megyén kívüli eredetű, a középlemeznek felét a megyében állították elő, míg a durva lemez 99 %-a Lampartból származott. A rud- és idomacélnak majdnem felét ugyaninnen szerezték be.

A nyersanyagfelhasználás 1958-ban így alakult: az összes hazai felhasználás 59,6 %-át a Bonyhádi Zománcművek dolgozta fel. A nyersanyagok közül a sósav, kvarc, kovafluor-nátrium, mészpát, trisó, dolomit, oxidok, horganyfehér, magnéziumkarbonát, oxidok, kriolit jelzik a sok tekintetben megváltozott technológiát.

A külföldi eredetű nyersanyagok legnagyobb része Törökországból származott /több mint 50 %-a/, majd Csehszlovákia és az NDK következett 14,3, illetve 7 %-al. A felhasznált külföldi anyagok közül a Wildsteini agyag, titánoxidtürkiz-oxid, feketeoxid érdemel említést, amely az összes hazai felhasználásnak 19 %-át jelentette. /24., 72./

Az NDK-ból ezenkívül kvarclisztet, káli- és nátronsalétromot és báriumkarbonátot kapunk, az NSZK-ból az oxidokon kívül koráll 27243, 27192, zöldoxid 21240 érkezik.

D/ T é g l a g y á r a k

A megye területe löszben gazdag, ezért a téглаégetés már régóta virágzó iparágnak számít. 1896-ból származó adatok alapján a Paksi Gőztéglagyár RT 1894-ben 80 ezer Ft alaptőkével rendelkezett, valamint 55,16 m²-es tüzfelülettel, ami mindkettő a maga idejében jelentős volt. A Kőszén és Téglagyár RT Bp. szászvári üzeme 26,34 m²-es tüzfelületű. 1882-től kezdve nagyobb téглаégető Szekszárdon is működött. A Dombóvári I-es gyár 1890-től, a II. számú 1908-tól, a III. számú az 1910-es években kezdett működni.

A megye területén ma a következő téglagyárak működnek:

A c s a t á r i üzem agyagtelepülésének rétegződése lösz, barna agyagcsikkokkal átszótt, sárga, kisképlékenyséű márgás agyag, valamint sötétbarna nagyképlékenyséű agyag. Az agyagtelepülés márgakavicsal és löszkonkréciókkal szennyezett.

A d o m b ó v á r i I-es téglagyárban 0,5 m löszös, humuszos termőtalaj 2,3 m kisképlékenyséű löszös agyag. A II. téglagyárban az agyag lazakötésű, a bányászott agyag sárga és vörös.

A h ó g y é s z i üzemben az agyag rétegződése sárga, márgás, homokos kisképlékenyséű agyag. Akad sárgás-szürke, márgás közepes képlékenyséű és sötétbarna, elmésztelenített képlékeny agyag is.

Az agyag szennyeződése közepes keményséű márgakavicsokból és 1 löszkonkréciókból áll.

K ö l e s d e n az agyag rétegződése lösz, szürke és sárga-márgás, homokos kisképlékenyséű agyag. Az agyag rétegződése a hőgyészi településsel azonos.

P a k s o n az agyagvagyon összetétele a következő: lösz és löszös agyag, homokréteg beékelődésekkel. A bányafal középső részében 0,8 m vastagságban kemény, homokkőréteg húzódik, amelyet a kitermelésnél el kell távolítani. A mészkő márga, valamint homokkő szennyeződéseket kézi válogatással távolítják el.

M á z á n a bánya összetétele a következő: a felső réteg 1 m mélységben sötétszürke, humuszos agyag, meglehetősen képlékeny továbbá két m löszös agyag 3 m. sárgás-barna képlékeny agyag. Az agyag kisebb szennyeződést is tartalmaz /csiga, kagyló, löszbaba/.

P a l á n k o n az agyagréteg összetétele: 1 m humuszos-löszös agyag, 1,2 m sárga homokos agyag, 1,5 m sötétsárga kisképlékenyséű agyag, 2 m közepes képlékenyséű sárgás-barna agyag.

T a m á s i b a n a művelés alatt lévő bánya agyagrétegződése fekete, humuszos, márgás, közepes képlékenyséű agyag, - sárgamárgás, homokos, kisképlékenyséű agyag, - vörös, elmész-telenedett képlékeny agyag-szürkés-sárga márgás, közepes képlékenyséű agyag. /36., 57/

E/ D o m b ó v á r i M Á V. F a t e l i t ő

Az üzem a k l ó r c i n k -telítésről csak 1929-ben tért át az o l a j t e l i t é s r e. A késedelmet első-sorban az olajbeszerzési nehézségek révén, a háborus évek okozták. A második világháborúig csak olajjal telítettek, ekkor viszont újra probléma lett a telítőolaj beszerzése s ezért áttértek a részbeni s ó t e l i t é s r e. A telítősót, Thanalith U-t Németországból szerezte be az üzem.

A háboru után, a nyersanyaghiány miatt a termelés nehezen indult meg, de 1948-tól kezdve folyamatosan lehetett az olajtelítéshez szükséges olajat biztosítani. A sóteli-

tésnél fontos lépés volt, hogy a vállalat kidolgozott egy saját keverésű telítősót, s ez egyenértékű a régebben külföldről beszerzett sókeverékkel. A vállalat a talpfának 80 %-át Jugoszláviából kapja, csak 20 %-a hazai eredetű. Ugyancsak import a vezetékoszlopnak használt fenyőfa, amelyet a Szovjetuniból kapnak.

A váltótalpfa alapanyag legnagyobb része Ausztriából származik, csak kis része hazai eredetű. A kisvasuti talpfa anyagát, valamint a szőlőkaró-fát teljesen hazai anyagból fedezik, főleg Észak-Somogyból és a Duna-Tisza közéről. A parkettfréz anyagát a Mecsek-vidéki Erdőgazdaságtól kapják.

A telítőszereket, elsősorban a kőszénkátrányt Dunaujvárosból és Pécsről kapják, a felhasználás mintegy napi 10-15 tonna volt. A kőszénkátrány jelentőségének a vegyiparban történő növekedésével a szállítás jelentősen csökkent, ma a kőszénkátrányt és a telítőolajat Csehszlovákiából kapják. Az egyéb telítőanyagok, így a vizes oldatok Na_2CO_3 , dinitro-ortokrezol, Na-bikromát, nátrium-fluorid beszerzése külföldi piacokról történik./22.72/

K ö n n y ü i p a r

A/ Simontornyai Bőrgyár

A bőrgyár kisüzemi jellegű berendezés Fried Salamon morva tímármester nevéhez fűződik. Működéséről már 1780-ból vannak adatok./30./

Telepítő tényezőként a vizet /Sió/, mint a vér rothadó anyagok eltávolítására, szennyviz előállítására szolgáló anyagot, áztatóanyagot kell megemlíteni. A nyersanyagot a gazdák szolgáltatták; sok gazdának 8-10 ökre volt, a szaképzett munkaerőt a környék munkásai szolgáltatták.

A nyersanyagbeszerzést kezdetben Budapesten a gyár központi irodája végezte; a felhasznált anyag részben hazai, részben külföldi eredetű, elsősorban tengerentuli. A marhabőrnek 83 %-a volt hazai eredetű, a borjubőrnek 50 %-a, a kipsz-bőr tengerentulról, elsősorban Argentínából és Indiából jött.

A hazai nyersanyagfelvétel Veszprémből, Székesfehérvárról, Dunaföldvárról történt, főleg mészárosoktól, ahol hosszabb időre lekötötték, sőt foglalkozókkal biztosították a készleteket. /30 évre/ Gubacsot a környékbéli tölgyerdőkből /Hegyhát/ biztosították, a csert illetve a fenyőkérgét a felső vármegyékből fakereskedők révén kapták. /66./

Ma az anyagfelhasználás 10 %-át hazai nyersbőrből fedezi. A beszerzést az ország különböző részén működő kirendeltségek végzik.

Az importált nyersbőrnek 26,4 %-át Észak-Amerikából, 61,6 %-át Argentínából, 12 %-a Ausztráliából származik. Az argentin bőrök ára az utóbbi években felment, ezért fokozódik az áttérés az észak-amerikai bőrök vásárlására: ezt a jobb minőség is indokolja, mert ez a bőr a belterjesebb állattartás miatt „szelidebb”. Régebben európai bőröket is felhasználtak /vörös- és feketetarka/. /72./

A hazai bőrökből a 23 kg alattiakat dolgozza fel a gyár. A nyersbőr jelentős része a két pesti /16 %/, miskolci /16 %/, debreceni /12 %/, szegedi /16%/, kirendeltségektől származik. Minőség szempontjából a szombathelyi, pécs-környéki, győri, székesfehérvári bőrök a legjobbak.

A kórmos cserzéshez szükséges /felső bőr/ b i k r o m á - tot, k r ó m t i m s ó t, a Metallochémian keresztül Lengyelországból, az NDK-ból és Romániából szerzik be, k é n - n á t r i u m o t Romániából és Lengyelországból kapnak. A növényi cserzőanyagok közül a q u e b r a c h o - faki-vonatot Dél-Amerikából, a g e s z t e n y e k i v o n a - tot Jugoszláviából, valamint Törökországból kapják.

B/ Magyar Selyemipari Vállalat Tolnai Fonógyára

1882-ben a megye 82 községében tenyésztettek selyemhernyót: 740 tenyésztő volt és 8952 kg gubót váltottak be. A feldolgozott gubó mennyisége 1854-ben mintegy 7726 font volt, ami akkor országosan is jelentős mennyiségnek számított.

A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara 1896. évi jelentésében ad hirt egy 300 orsóra berendezendő selyemfonógyár építéséről Tolnában. Az üzemet először Szekszárdra tervezték, de a „Csörgeteg” vize nem bizonyult alkalmasnak e célra.

Az összes bevétel 1889-92 között a megyei selyemiparból már 165 794 Ft volt, ami tekintélyes összegnek számított.

1838 óta működött a Szedresi Fonó 1854-ben 130, 1882-ben pedig 200 fővel. A Tolnai Üzem 1900. IV. 24-én kezdett üzemelni 120 orsóval és 252 fővel.

A nyersanyagbeszerzés ma a "Herbária" Országos Gyógynövény és Selyemhernyóforgalmi Szövetkezeti Központon keresztül történik, amely termeltet, bevált, osztályoz és szállít. A száraz gubó átvétele Békéscsabán, illetve Tolnában történik, értéke 1966-ban 54 100 kg volt.

A cérnázó részleg alapanyagát, a hernyóselyemfonalat import útján kapják. Ez évi 13-14 ezer kg a Kínából származik Svájcban keresztül. A cérnázó és a szövőde alapanyagának nagy része a Gyapjubegyűjtő és Textilnyersanyagforgalmi V.-től származik /müselyem, üvegfonalak/ 84 ezer, illetve 180 ezer kg súlyban.

A müselyemfonál negyed része hazai, a többi nyugati import. Az üvegfonál teljes egészében külföldi, elsősorban nyugati és cseh importáru. /72./

C/ Bonyhádi Cipőgyár

A gyárat 1917-ben alapította Pétermann ötven munkással. A félmechanikus eljárás alkalmazása a termelési folyamatot meggyorsította. Előzőleg, főleg kisipari szinten a heti piacok és a kirakodóvásárok részére termelt. A nagyipari jellegű üzem kialakulását az első világháború elősegítette: a keresletet a felmentett kisiparosok, nehezen tudták kielégíteni. /katonai megrendelések/.

A depresszió 1920-ban, a háború végét követően következett be, amikor a foglalkoztatottság 34 főre csökkent.

A depresszió 1920-ban, a háboru végét követően következett be, amikor a foglalkoztatottság 34 főre csökkent.

A fontosabb anyagok felhasználása így alakult/%-ban/

	1939	1940	1947	1965
Talpbőr	100	125	49	518
Felsőbőr	100	100	37	-
Bélésbőr	100	121	40	85
Nyak- és talpbőr	100	122	-	-
Ráma	100	155	14	-

A keményarut Budapest, Pécs és Simontornya szállítja. Százalékos arányban a Palma Gumigyár 65-86 % között, a Martfűi Isza Cipőgyár 10-14 % körül arányban szállít, utóbbi főleg formagumitalpakt. Szállít a Táncsics Bőrgyár Goodyears-nyakbőrt; számottevő az Ujpesti Bőrgyártól eredő lábas-talpbélés.

Az egyes nyersanyagok felhasználása a következő:

A cipőipari hásszél 58 %-a a fővárosi bőrgyáraktól, a többi a Pécsi Bőrgyártól származik. A Goodyears 45 %-a helyi eredetű s a Simontornyai Bőrgyártól kapják, 32,5 % fővárosi, 22,8 %-a pedig a Hajdusági Bőrgyártól ered.

A lábas talpbélés legnagyobb szállítója a Pécsi Bőrgyár 53-54 %-al, a többi a fővárosi üzemekből kerül ki. A bélésbőrnek több mint 50 %-a fővárosi, csak 2,2 %-a megyei eredetű.

A sertésszinbélés 80 %-át fővárosi gyárak, a többi a Pécsi Bőrgyár adja. A felsőbőr felhasználás 90 %-ban megyei eredetű /Simontornya/, utóbbi minőségileg is a legjobbak közé tartozik.

A nyersanyagfelhasználás szerkezeti változáson ment keresztül a háborúelőtti évekhez viszonyítva. Így 1939-hez viszonyítva a talpbőr-felhasználás csökkent, hasonló a helyzet a felsőbőr, bélésbőr felhasználással is. Okét elsősorban a növekvő műanyagfelhasználásban kell keresnünk. Így emelkedett a forma-gumi, mikropórástalp felhasználása. /24./

Az egyéb nyers- és segédanyagok közül a rostalapu műbőrt

/150 q/, kész szőrmés juh- és báránybőrt /25 ezer m^2 /, bőr- és cipőipari kellékeket /változó mennyiségben/, valamint papirdobozt /változó mennyiségben/, ragasztót, cipőipari vegyipari segédanyagot, enyvezett lemezt, cipőipari vasat, szeget kell megemlítenünk, amelynek a legnagyobb részét központilag szerzi be a vállalat.

A kiskapacitású kendergyárak nyersanyaguk nagy részét a megyében is megtalálják. A kenderfeldolgozás régi mult-ra tekinthet vissza, a Magyar Kender- és Lenipari RT kenderkikészítő telepe Dunaföldváron már a századforduló éveiben működött. 1922-ben alapították a Hitelbank Tolnanémedi Kendergyárát. /59./

1938-ban a kender vetésterülete a szántóföldnek 5-10 %-ét, a len vetésterülete pedig 3-4 %-ot tett ki, országos viszonylatban Fejér, Somogy és Tolna a lenkultúrája volt a legszámottevőbb. 1960-65 közötti években átlagosan 3400 kh területen termesztettek kendert, a lentermesztés nem volt jelentős.

A juhállomány növekedése a gyapjuszükséglet fedezésében nem játszik komolyabb szerepet, mert a Tolnai Textilművek kevés gyapjut igényel, az értékesítés főleg központi úton történik. A gyapju azonban elismerten jóminőségű.

A faipar szintén régi hagyományokkal rendelkezik, de mindig megmaradt az alacsony gépesítettségi fok és a kisüzemi jelleg. 1916-ban a megyének 28 595 ha erdeje volt, ennek 51 %-a volt tölgy, 49 %-a bükk és egyéb s csak 1 %-a fenyő.

Ma majdnem 60 ezer kh-on találunk a megyében erdőt, ez 9,8 %-os erdősültségi foknak felel meg. Ez az arány még magasabb lehetne, de a gemenci erdőnek több mint 60 %-a Bács-Kiskun megyéhez tartozik a Dunántul területén.

Az Állami Gazdaságok közül az Alsó péli és a Hógyási mondhat magáénak nagyobb /1000 holdon felüli/ erdőterületet. A mezőgazdasági termelészövetkezeteket tekintve a Tamási és a Paksi járás erdőterülete a legnagyobb /4000 ezer kh-on felül/.

A Tamási Erdőgazdaság több mint 66 ezer m^3 fát termelt

ki az 1964/65 gazdasági évben, ennek 48 %-a volt ipari, a többi része vastag és vékony tűzifa. A fakitermelés 23,7 millió forint termelési értéket mutat, azonban a termelési költségek miatt /csemetetermelés, erdőfelújítás és telepítés stb./ az eredmény deficitese volt.

A csemetegazdálkodás lombos, fenyőcsemeték és suhángok termesztésére terjed ki. A lombos csemetéknek mintegy 38 %-a akác, a fenyőcsemetéknek 9 %-a fekete fenyő, a suháng 70 %-a nyár.

3. E l e l m i s z e r i p a r

A/ Paksi Konzervgyár

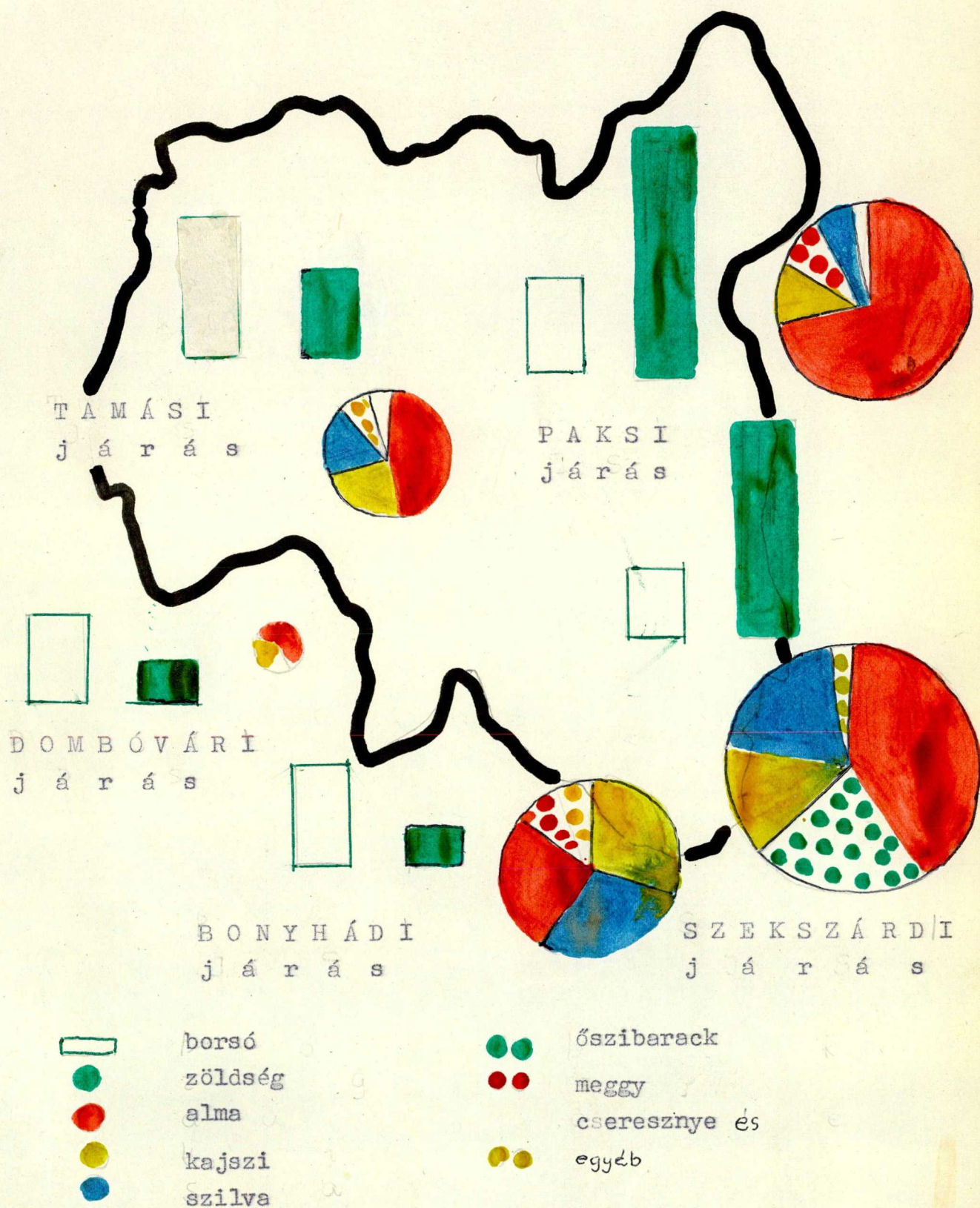
A gyártelep 1932 november 12-én kezdte el működését, mint az Egyesült Ipartelepek RT telepe, az 174/1932. sz. engedély alapján. Kezdetben bor- és pálinkafőzéssel foglalkoztak, kezdetleges berendezéssel, kizárólag kézi erővel. Főleg s z i l v á t, k ö r t é t, a l m á t, s á r g a- és ő s z i b a r a c k o t dolgoztak fel. Az üzem 1939-ben a Mezg. és Kémiai Ipartelepek nevet vette fel; a II. világháborúban a fő profiljuk a szárított főzelékek gyártása lett./40./

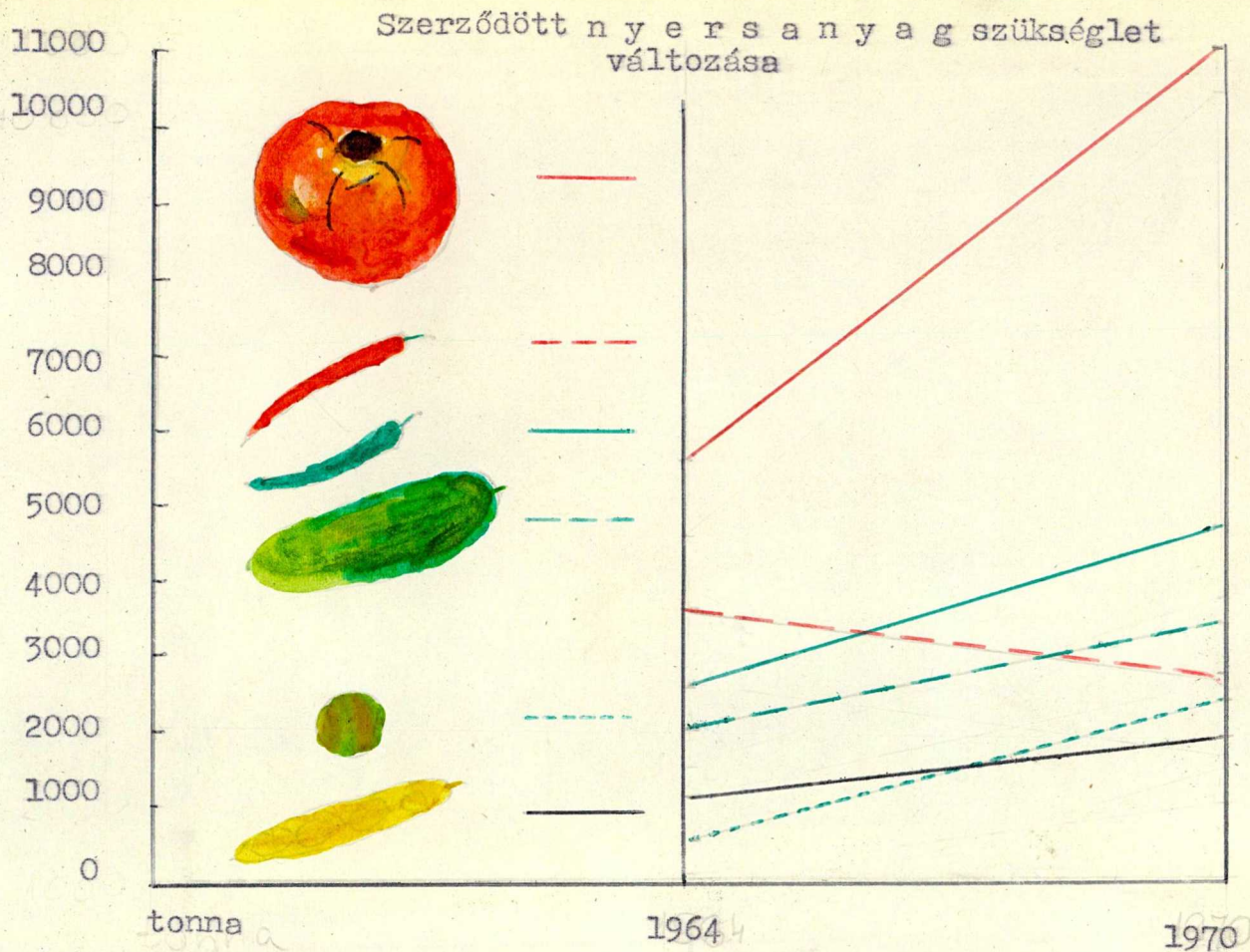
A nyersanyagbeszerzés a termelőkkel kötött szerződés alapján történt; zöldbab, borsó, vörös- és fokhagyma, tök, káposzta, sárgarépa szerepelt a legnagyobb arányban a listán. Pálinkafőzésre tulérett gyümölcsöt és cefrét használtak.

A felszabadulás után a gyártott termékek választéka bővült, bár az üzem több átszervezésen ment keresztül. /pl. konzervdobozgyártás, majd a gyártás leállítása, kedvezőtlen fejlődési ütem a gép felújítások hiánya miatt./40., 54./

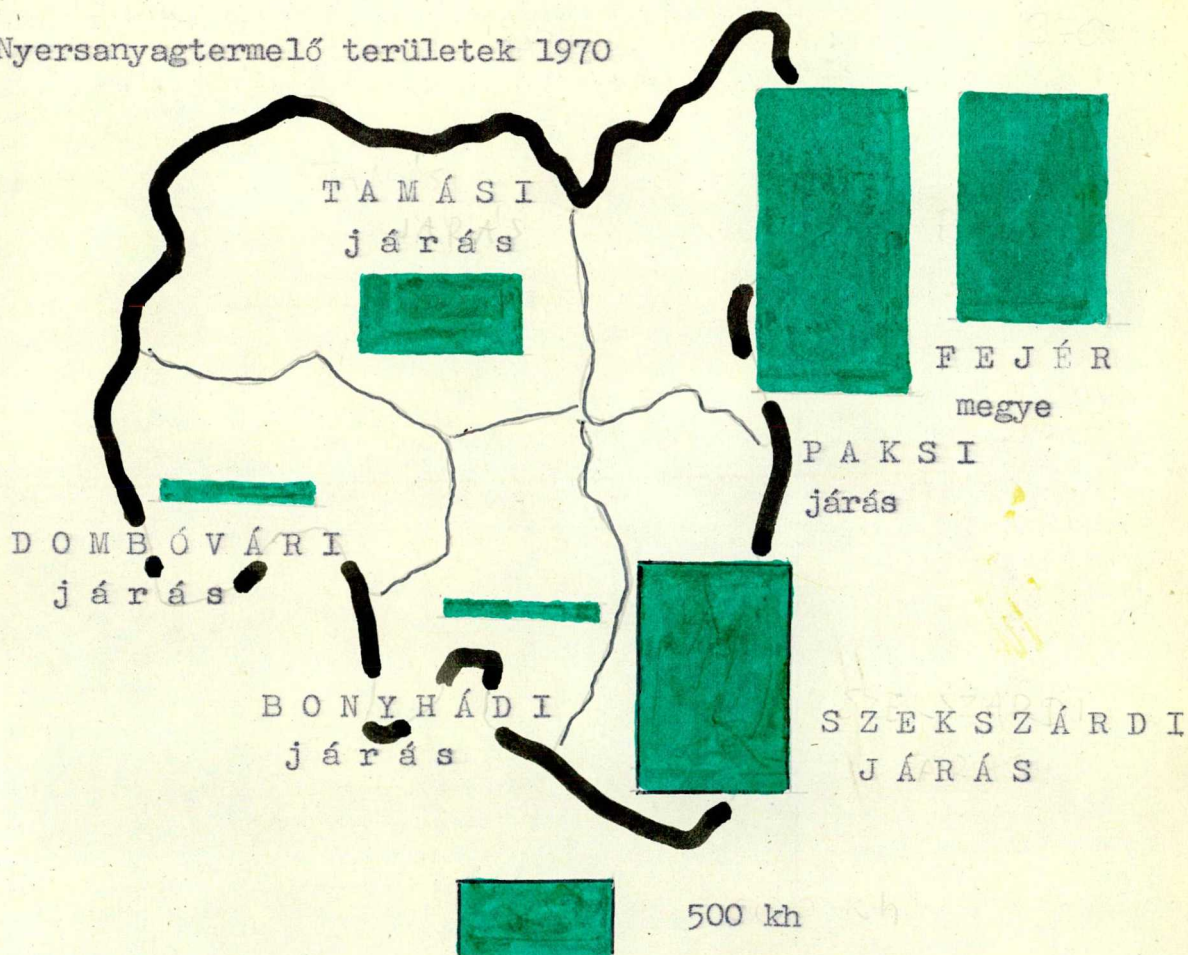
Ma a nyersanyagot két forrásból szerzi be: részben saját termeltetéséből eredő zöldborsót, zöldbabot, paradicsomot dolgoz fel, ezt a MÉK Vállalat útján; a földművesszövetkezetektől kapja. A fűszerpaprikát szerződés útján egyéni termelők szállítják. Az anyagfelhasználásban a paradicsom 25 %-ban, a zöldpaprika 21 %-ban, az uborka 21-22 %-ban vesz részt. A zöldborsó 14, a zöldbab 4 %-ban részesedik. A jelzett arány-

A fontosabb növények / konzervipar / vetésterületének területi megoszlása és a gyümölcsfaállomány összetétele

Nyersanyagtermelő területek 1970

számok az összes konzervgyár anyagmennyiségének 1,2 - 7,1 - 10,2 - 8,5 és 9,2 %-át jelentik.

Bár a tenyészidőszak középhőmérséklete 17-18 C, a hőösszeg 3200-3300 C, csapadékmennyiség /tenyészidőszak/ 300-350 mm, az évi napfénytartam 2000-2100 óra, a tenyészidőszak napfénytartama is 1550 óra, a paksi ellátóterület fejlesztése a kedvezőtlen földrajzi helyzet miatt „egyoldalás”, félkör alakú, mert nem terjed át Kalocsára és környékére. A terület viszonylag jól elhatárolható a Paksi, Szekszárdi és a Tamási járás egy részét foglalja magába. A sugár mintegy 40 km-es, bár a gyár 25 km-es körzetből is fedezni tudja nyersanyagszükségletének 3/4 részét, a további mennyiséget is 40 km-en belülről szerzi be. A zöldségnövények területe jelentősen fokozható, hiszen csak a szántóterület 2 %-át teszi ki jelen pillanatban. A felvevő terület Fejér megye déli részére is kiterjed. /21. és 22. ábra//40./

B/ Tm. Gabonafelvásárló és Feldolgozó Vállalat

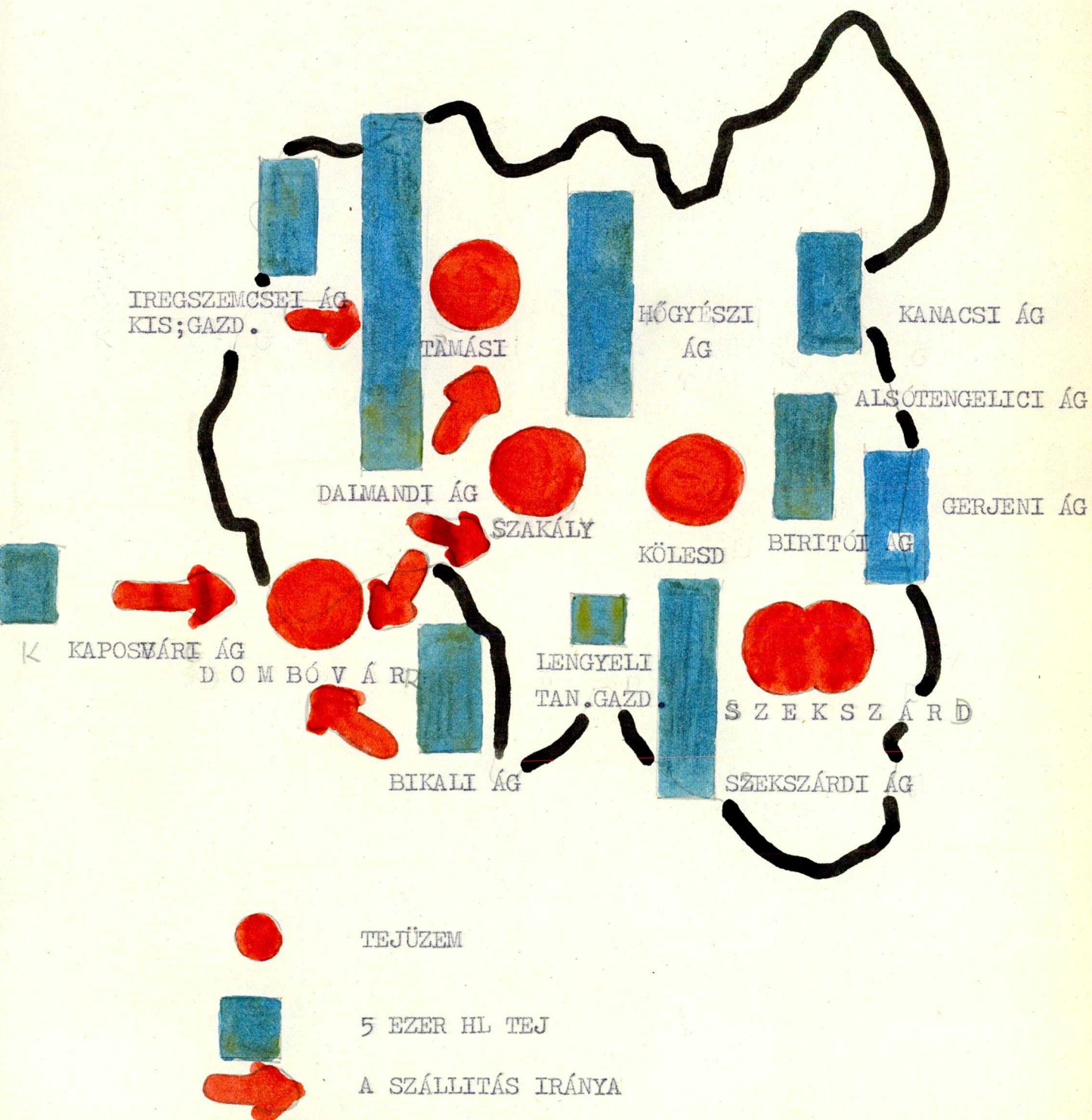
A megyében 1896-ban 603 kh területen termesztettek búzát, 615-ben rozsot és 521 kh-on árpát. 1894-ben mintegy 32 nagyobb malom működött a megye területén. A legnagyobb a Weisz-féle bátaszéki, a Csik-féle bonyhádi, Lehosberger felső-iregi malmi, Gutzung és társa szakályi malmi voltak. A malmok jórészt helyi nyersanyaggal dolgoztak.

1958-ban a buza vetésterülete több mint 92 ezer kh, a rozsé 9200, az árpáé 38 824 kh volt. A buza vetésterülete ma is 80 - 95 ezer kh körül mozog. Területileg a T a m á s i /29%/ és a S z e k s z á r d i - járás adta 1965-ben /utóbbi 21 %/ a legtöbb kenyérgabonát. /TSZ/. A felvásárolt kenyérgabona 28 %-a a T a m á s i-járásból származott.

Az összterménységnek több mint 70 %-át a termelőszövetkezetek adták, 23 %-át pedig az állami gazdaságok. A felvásárolt kenyérgabona mennyisége 1960-hoz képest 54 %-al nőtt /1966/. Ez az ország termelésének 5 %-át jelenti. /70./27/

A kenyérgabona vetésterületének alakulása mindenütt
1958-hoz képest, a Tamási-jarást leszámítva 5 - 12 %-os

T e j f e l v á s á r l á s m e n n y i s é g e é s
földrajzi megoszlása az állami gazdaságokkal /1966.év /

23. ábra

növekedést mutat: itt a termőterület további növelése már nem lenne célszerű, hiszen a szántóterületből így is 23-28 ezer kh-on termesztnek kenyérgabonát. A termésmennyiségek a Bonyhádi járásban 1966-ra /alap 1958/ majdnem háromszorosukra, a Dombóvári-járásban két és félszeresére, a Paksiban, Szekszárdiban és Tamási járásban szintén kétszeresére növekedtek a tanácsi szektorban.

A felvásárlás hatásfoka is állandó növekedést mutat; amíg 1958-ban a termelt termésmennyiségnek csak 33,7 %-át vásárolta fel a Vállalat, addig 1966-ban már 70 %-át. A felvásárlás hatásfoka a Dombóvári járásban volt a legjobb, 77,2 %, amit érthetővé tesz a Dombóvári Malom viszonylag magas, napi 7 vagonos kapacitása.

A Vállalat jelentéktelen mennyiségben ár p a termesztéssel és felvásárlással is foglalkozik. Ettől azonban sokkal fontosabb a napraforgótermesztés és felvásárlás.

A vetésterület, bár az utóbbi években csökkenőben van, még mindig meghaladja a 10 ezer kh-at. A felvásárlás hatásfoka 85-100 % között mozog a tanácsi szektorban, ami a napraforgó-értékesítés és felhasználás speciális jellegéből következik, ugyanis takarmányozásra csak már melléktermékként éri meg felhasználni, ezért kézenfekvő a központi értékesítés előnye.

Területileg a Tamási-járásban a legnagyobb a vetésterület évtizedek óta, az egész megyei területnek 35-55 %-át adja. A termésmennyiségnek több mint 50 %-át szintén a Tamási járás értékesíti.

Általában elmondhatjuk, hogy a termésmennyiség és a vetésterület is ingadozó s nem használják ki a talaj és éghajlat adta lehetőségeket.

C/ Tm. Tejipari Vállalat

A felszabadulás előtt fejlett tejszövetkezetek működtek a megyében. A Bonyhád környéki szarvasmarhatenyésztés- és tejgazdálkodás országos híré volt, sőt Európa több országába exportra is szállítottak részben husipari, részben tejipari termékeket.

1935-ben a 68 tagszövetkezet összes tejtermelése a házi szükségleteken felül 19,739 547 l volt. Ebből mintegy 8,33 ezer kg vaj készült. A tejért bruttó több mint 2 millió pengőt vettek be. A beszerzett tej zsirtartalma 3,53 - 3,84 % volt, ami igen jó értéknek mondható./55./

A begyűjtött tej 1937-ben elérte az eddigi maximális értéket, több mint 24 millió litert, átlagosan 3,63 %-os zsirtartalommal. Az előállított vaj mennyisége majdnem elérte az 1 m kg-ot. Később a ragadás száj- és körömfájás miatt a termelés jelentősen csökkent. Területileg a legnagyobb taglétszámu a d o m b ó v á r i és s z a k á l y i körzet 17-17 szövetkezettel; a két körzetben a tehenek száma 7 ezer felett volt, az egész megyében 17 ezer tejhozamu tehénnel.

A tej jelentős részét az 1904-ben alakult D e u t s c h-féle Dombóvári Vajgyár dolgozta fel, amely 14-20 q vajat állított elő naponta. Ez 3300 - 4700 l napi tejfeldolgozásnak felelt meg /vajnyeremény 100 l tej után 4,26 kg vaj/. 1927-ben az üzem bővült, kazeinüzemmel. Ez évenként átlag több mint egy millió l tej vajjá történő feldolgozását jelentette.

1950-ben, két évvel az államosítás után a Vajgyára Tolnamegyei Tejipari Vállalat dombóvári üzemeként működött tovább. A napi termelés ebben az időszakban 25 q/ nap volt. Az üzemben 1960-ban a kazein termelés megszűnt, 1961-ben a vajgyártás is hasonló sorsra jutott és az üzem sajtgártásra rendezkedett be.

1965-ben a begyűjtött tej mennyisége 28 millió l volt; a tanácsi szektorban, összesen ugyanebben az időben 91 m liter volt a felvásárolt tej mennyisége./23. ábra//69./

Területileg a tej legnagyobb részét a T a m á s i és a S z e k s z á r d i - járás adta, szektorokat tekintve pedig a tanácsi szektor részesedése 55 % volt. Okát a legeltetésre alkalmas terepben és a belterjes állattartásban kell keresnünk, a többi járásban ez kevésbé áll fenn.

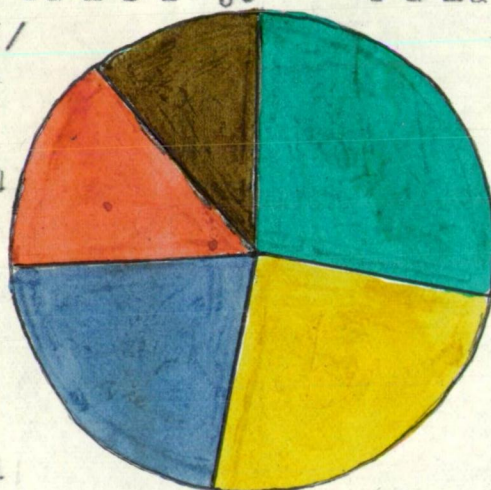
1966-ban a tanácsi eredetű tejfelvásárlásnak több mint 30 %-a származott a T a m á s i - járásból és 23 %-a

T a n á c s i
tejfelvásárlás / hl, 1966 / /

P a k s i j.

T a m á s i j.

D o m b ó v á r i
járás

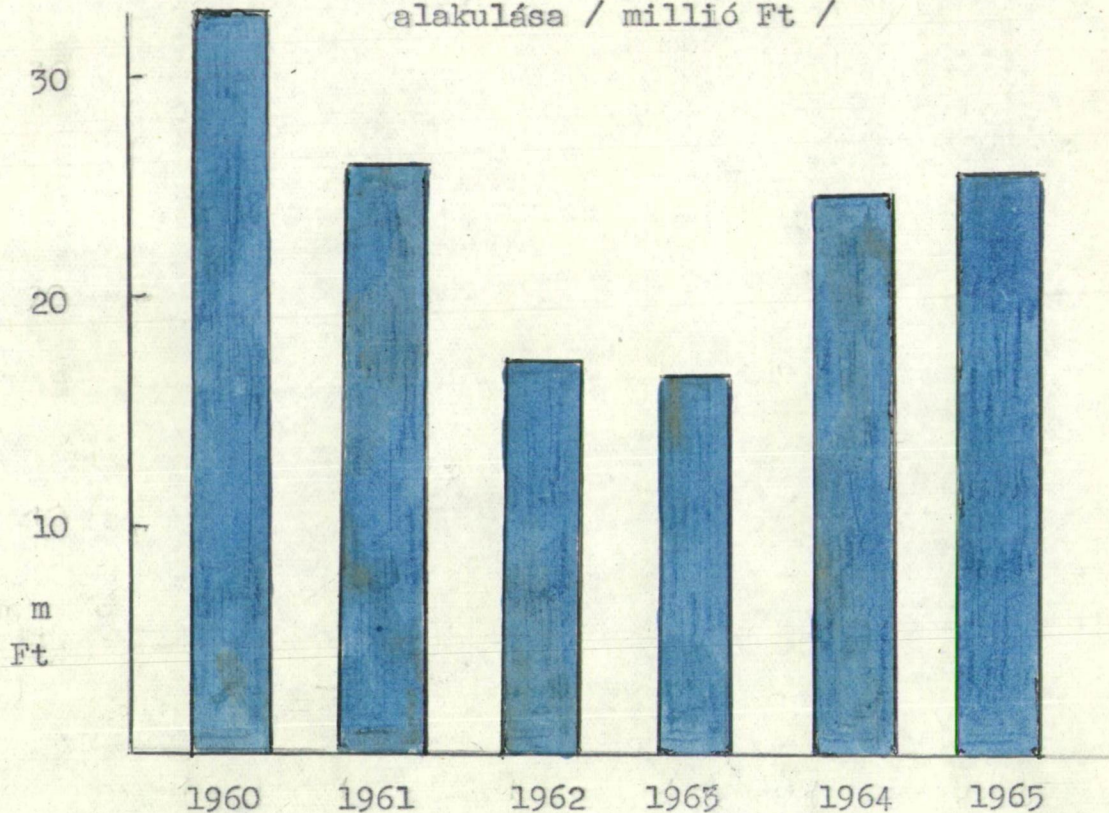

B o n y h á d i
járás

S z e k s z á r d i
járás

24.ábra

A Tm.Tejipari Vállalat e x p o r t - szállításának
alakulása / millió Ft /

A visszaesést a Dombóvári Vajüzem Kaposvárra történő áthelyezése okozta.

25.ábra

S z e k s z á r d i b ó l, szektorok szerint pedig a felvásárolt tej 38 %-a az Állami Gazdaságokból származott. A megyén belül a legnagyobb szállító a Dalmandi ÁG. volt 20 %-os, a H ó g y é s z i ÁG 13 %-os és a S z e k s z á r d i ÁG 12 %-os részesedéssel. Nagyobb tejmenyiséggel járultak hozzá a nyersanyagellátáshoz a k a n a c s i, i r e g s z e m c s e i, g e r j e n i, f o r n á d i, b i r i t ó i, a l s ó p é l i és a l s ó t e n g e l i c i gazdaságok.

A megyén k i v ü l r ó l származott az állami gazdaságoktól felvásárolt összes tej 7 %-a. A legnagyobb szállítói a B i k a l i ÁG volt Baranya megyéből, Somogyból pedig a K a p o s v á r i ÁG az előbbi értékből 2,5 %-os részesedéssel.

A tanácsi eredetű, m e g y é n k i v ü l i tej 29 %-ban más megyéből, Baranyából és Somogyból származott. A legnagyobb szállító a K a p o s v á r i járás volt, az idegen tej 32 %-ával, majd a S á s d i-, és T a b i járás emlithető meg 31 illetve 30 %-os részesedéssel, a többi tej a P é c s i-járásból származik. Az „import” nyersanyagfelhasználást szükségessé teszi a Dombóvári S a j t ú z e m periférikus helyzete /100 méterre a három megye határától/, az igen kedvező közlekedésföldrajzi /köz- és vasuti egyaránt/ lehetőségek, amelyek a nyersanyagszállítónak /Bikal, Sásd, Tab/ lényegesen gazdaságosabbá teszi a Tolna megyébe történő szállítást, mint saját megyébe, a nyersanyagátvevő pedig /Dombóvár/ a járás északi részének és a környező járásoknak tejüzemekkel való telítettsége miatt /Tamási, Szakály/ és a mezőgazdasági termelés másirányú jellege miatt erősen érdekelt a tej „importban”. A Bonyhádi járás tejtermelése pedig a Szekszárdi Tejüzem, a Sajtérlelő és a Kölesdi Tejüzem ellátását szolgálja./24./

A felvásárlás területenkénti megoszlását tekintve S z e k s z á r d az összes mennyiségnek 28 %-át veszi át, Dombóvár pedig a 22 %-át. A T a m á s i Tejüzem 19 %-al részesedik, a többi Kölesd és Szakály. A felvásá-

rott tej zsirtartalma a megyében 1967 első öt hónapjában 3,81 % volt, a Tamási járásban 3,9, a többiben 3,78 - 3,86 %. Az adatok a juh- és tehéntejet egyaránt magukbafoglalják.

Érdekes megfigyelnünk, hogy a legkisebb önköltséggel a Dombóvári Sajtüzem dolgozott a villamosenergiafelhasználást tekintve, mert 1 hl tej feldolgozásához csak 1,78 kWó áramot használtak fel a szekszárdi 2,27 kWó-val szemben. Az adat 1967 április-májusi tény. /69./

Az állatállomány csökkenése, beleértve a szarvasmarhát is, országos jelenség, amelynek eléggé komplex okai vannak. Tolna megye szarvasmarhaállománya 1935-höz viszonyítva 1966-ra 10 ezer darabbal csökkent, ami azt jelenti, hogy a részesedés az országoshoz viszonyítva 4,6 %-ról 3,9 %-ra esett vissza. Ebből a tehenek számának csökkenése 8,7 ezer db volt, ami érzékeny veszteséget jelent.

Ugyanis a növekvő tejszükségletet csökkent mennyiségű és minőségű állatállománnyal kell kielégíteni, ami egyik oka a megye tejbehozatalának.

A juhállomány ugyan több mint kétszeresére nőtt a megyében 1938-hoz képest, ez a tejellátás szempontjából változást nem jelent. Csak az egyéb tejtermékek, a juhturó, gomolyan, parmezán termelés szempontjából jelent fejlődést. Ezeknek a nagyrészt juhtejből készült termékeknek a termelése és fogyasztása az igényeket tekintve gyerekcipőben jár és nem tartozik a tömegfogyasztási tejtermékekhez.

A megyében, bár régebben a szarvasmarha- és sertéstenyésztés menyiségileg és minőségileg is országoshírű volt, külön husipari vállalat nem működik.

1939-ben a megyének sertéskivitele is volt, csak az év első hónapjaiban 500 db sertést vittek ki 73 446 kg súlyban 97 fillér/ kg egységárban. 1938-ban 2193 db hizott marhát és 740 db hizott sertést szállítottak Német- és Olaszországba, pedig ez években a ragadós száj- és körömfájás erősen éreztette hatását. 1939-ben 1,200 ezer P-t forgalmaztak a megyében állatértékesítéssel, ennek 78 %-a "prima" minősítéssel elkelt állatok értéke volt.

Az állattenyésztéssel foglalkozó községek közül többek között Tevel t, Döbröközt, Kurdót, Izményt, Bátaszéket, Nagyszokolyt, Aparhantot, Döryzombát, Szakcsot, Lengyelt, Majost, Bátát, Tormáskölesdet, Sióagárdot, Szakályt és Kocsolát említik az évkönyvek.

Az olasz piacra ebben az évben /1939/ több mint 400 szarvasmarhát szállítottak 229 ezer Ft értékben, az állatok 63 %-a volt I. osztályu.

Még 1940-ben is Németországba 2392 db marhát szállítottak több mint 1,5 millió pengő értékben, Olaszországba pedig közel 1300 darabot 825 ezer pengőért, sertéskivitel ekkor már nem volt a megyéből. /55./

A sertésállomány az 1950-es évek visszaesése után 1966-ban már 35 ezerrel haladta meg az 1935-ös szintet s ma az országos állománynak 5,1 %-át teszi ki. Ebből azonban az anyakocák száma csak 95 %-a a háboru előttinek és az országos állomány 5,2 %-át jelentik.

A megyében 1966-ban 173 ezer vágósertést vásároltak fel 20 ezer tonna súlyban, a vágómarha felvásárlás 22 ezer db volt, 11 ezer tonnát tett ki. Nyolc év alatt /1957-1965/ a tojásfelvásárlás több mint 60 %-al nőtt, a baromfi felvásárlás pedig 1960-hoz viszonyítva háromszorosára emelkedett. Különös, hogy a vágóborjú jelentős részét a háztáji gazdaságok adják.

A cukorrépa termesztésnek, mint a cukorgyárak /megyéni-
vüli/ nyersanyagát adó mezőgazdasági ágazatnak van szerepe a megyében. Átlagosan /1961-65/ 6 ezer kh-on termesztik 95 ezer tonna körüli mennyiségben, termesztésével főleg a tanácsai szektor foglalkozik. A cukorrépa szállítása a Kaposvári és Ercsi Cukorgyárba irányul, területileg pedig a Tamasi, Bonyhádi- és Szekszárdi-járás a legnagyobb vetésterületű.

Az állami gazdaságok közül az Alsótengeliczi Kiserleti Gazdaság, a Fornádi- és a Gerjéni ÁG termesztése a legjelentősebb. A termelészövetkezetek közül pedig az Aparhanti, Dombóvári, Döbröközi, Német-

kéri, Bátaszéki, Bátai, Magyarakeszi és Ozorai szövetkezet vetésterülete említésre méltó.

A dohánytermesztés jelentősége a századforduló éveiben és azt követően sokkal nagyobb volt, mint jelenleg. Bár dohánygyár akkor sem működött a megyében, a dohány feldolgozása a cigaretta kisebb elterjedtsége, a maihoz képest lényegesen kisebb szükséglet, valamint a szivar, burnót egyszerűbb előállítási módszere miatt kisüzemi vagy éppen házi keretek között is megfelelő terméket biztosított s így területileg és vetésterület alapján is elmondhatjuk, hogy a megye híres volt a dohánytermesztésről, amit a kedvező talaj és éghajlati adottságok támogattak.

1896-ban a megye 10 községében, 1024 termelő, 21 cég, 1227 kh területen 950 ezer kg dohányt termesztett. Más adatok azt mutatják, hogy nemcsak ebben a tíz községben, hanem már 1882-ben 32 községben termesztettek kisebb-nagyobb területen dohányt. Különösen N a g y d o r o g, Ó c s é n y, T e v e l, F a d d és M a j o s nevét kell kiemelni. Minőségileg az ócsényi lehetett a legjobb, mert igen magas 18,4 korona/q átvételi árat fizettek a beváltónak./60./

Az 1910-12 években a megye 17 községében termesztettek dohányt 5516 q mennyiségben 467 kh területen, ami visszaesést jelent és a nagyipari dohányfeldolgozás fejlődésének egyik oka. Ez igényelte még hozzá növekvő mértékben a nyersanyagot, de a termelők nem szívesen mondtak le a feldolgozásról, vagy legalábbis a dohány egy részének feldolgozásáról.

1961-65 között 690 kh-on termesztettek dohányt, átlagosan 518 ezer kg-ot. Termesztés a Dombóvári-járást és Szekszárd várost kivéve, - minden járásban folyt, a legnagyobb vetésterülettel a P a k s i- és a S z e k s z á r d i-járás rendelkezett, a többi járás termelése elenyésző volt.

A szőlőtermesztés csak 19 ezer kh területen folyt 1965-ben, de jelentőségét a szekszárdi kadarka minősége adta meg tájjellegű borról lévén szó. Földrajzilag a

S z e k s z á r d i- és a P a k s i- járás szőlőtermesztése volt számottevő: a Szekszárdi, kanacsi és biritópusztai gazdaságok neve érdemel említést az állami gazdaságok közül.

II Termelés és értékesítés

A/ Nehézipar

A nehézipar termékei közül a feketekőszén, szénbrikett és a villamosenergia termelése említésre méltó az energiaforrások közül; az építőanyagiparban az égetett mész és téglatermelése; a zománcáru. A kisipari szövetkezetek termékeiből a sodronyfonat és az edényáru emelkedik ki az öntözőberendezések előállítása mellett.

A/ Villamosenergiatermelés és szénbányászat

A villamosenergiafelhasználás növekedése minden megyében és így országosan is általános jelenség. A felhasznált energiának csak elenyésző részét állítják elő a megyében, a többi távvezetéken Somogy és Baranya megyéből érkezik. 1960-ban az arány 4 %, 1963-ban 3,5, 1964-ben 4, 1965-ben 4,4 % volt. A helyi energiát a Mázai Hőerőmű szolgáltatta, a többi a komlói és pécsi erőművekből származott.

A többi megyével összehasonlítva a szocialista ipar villamosenergiafelhasználásából a megye 0,5 %-ban részesedik, csak Hajdu, Szabolcs és Csongrád megye áll mögötte és az iparilag fejletlen /szintén/ Somogy és Vas megye.

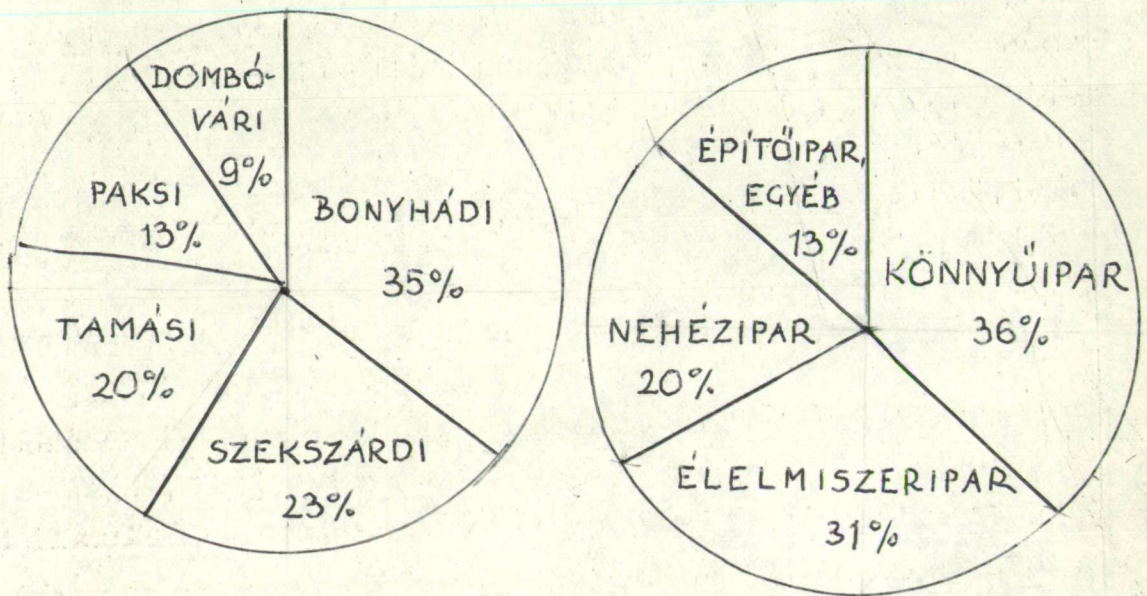
A felhasználás szektoronkénti megoszlását figyelve a minisztériumi ipar 25 - 27 ezer kWó-át használ fel, ez az érték a kevés nagyüzemmel rendelkező Hajdu és Szabolcs megyékben alacsonyabb /15-18 ezer kWó/, míg Budapest 1500, Veszprém 1070 ezer kWó-át használ fel.

A tanácsi ipar energiamérlege 2,2 ezer kWó, igen alacsony, csak Hajdu megye áll mögötte.

A szövetkezeti ipar 0,7 ezer kWó felhasználást mutathat fel, ami megfelel az átlagos felhasználási értéknek. /Baranya 0,3, Somogy 0,5/, ami a szektor viszonylagos fejlettségére utal.

A motorok, erőgépek teljesítőképessége az alacsony gépessítettségi foknak megfelelően szintén alacsony.

A villamosenergia-felhasználás területi megoszlását az alábbi kördiagram mutatja: bal oldalon a járásonkénti, jobb oldalon az ágazati megoszlás látható.

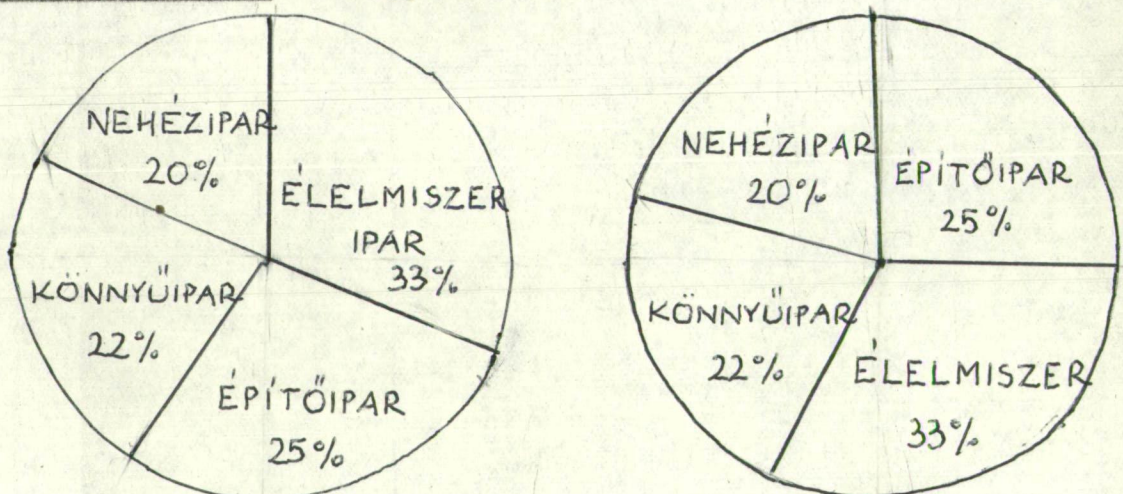

26. ábra

A diagramból kiderül, hogy a legiparosodottabb Bonyhádi-járás részesedik a legnagyobb százalékos arányban, meglepő viszont a jelentéktelen iparral rendelkező Tamási járás viszonylag magas részesedése. Itt az arányt a Simontornyai Bőrgyár emeli meg.

Az ágazati részesedést mutató ábra ismét a többször megállapított tényt mutatja az ágazati fejlettségről és az alacsony szerves összetételre is rávilágít.

A villamosgépek teljesítménye és a villamosgépek teljesítőképessége 1966-ban így alakult:

27. ábra

28. ábra

A villamosenergiaigényes nehézipari gépek teljesítőképessége alacsony. Az élelmiszeripar magas gépeinek magas százalékos részesedése csak viszonylagos: abszolút értelemben és összehasonlítva az iparilag fejlettebb megyék hasonló értékeivel, szembetűnő az alacsony gépesítettség és műszaki színvonal.

Az összteljesítménynek mintegy 95 %-át használták közvetlenül motorhajtásra.

A nagyobb üzemek villamosenergiafelhasználása változó: a Bonyhádi Cipőgyár 540-600 MWó, a Zománcművek 1000-1250 MWó, a Paksi Konzervgyár 1000 MWó, a Simontornyai Bőrgyár szintén 1000 MWó körül használ áramot évente.

A felhasznált összes villamosenergiának 17-20 %-át használták fel a háztartások az 1960-65 évek átlagában. Az első nagyszabású községvillamosítás az 1931 és az 1949-es évek között történt. Ebben az időszakban 63 községben vezették a villanyt. 1958. december 1-ig a megye 108 községében volt villanyáram és ezzel Tolna megye az ország egyik legvillamosítottabb megyéje lett. Az egy háztartási fogyasztóra jutó évi áramfogyasztásban emiatt a megye a középmezőnyben foglal helyet 213 kWó, egy főre jutó fogyasztással.

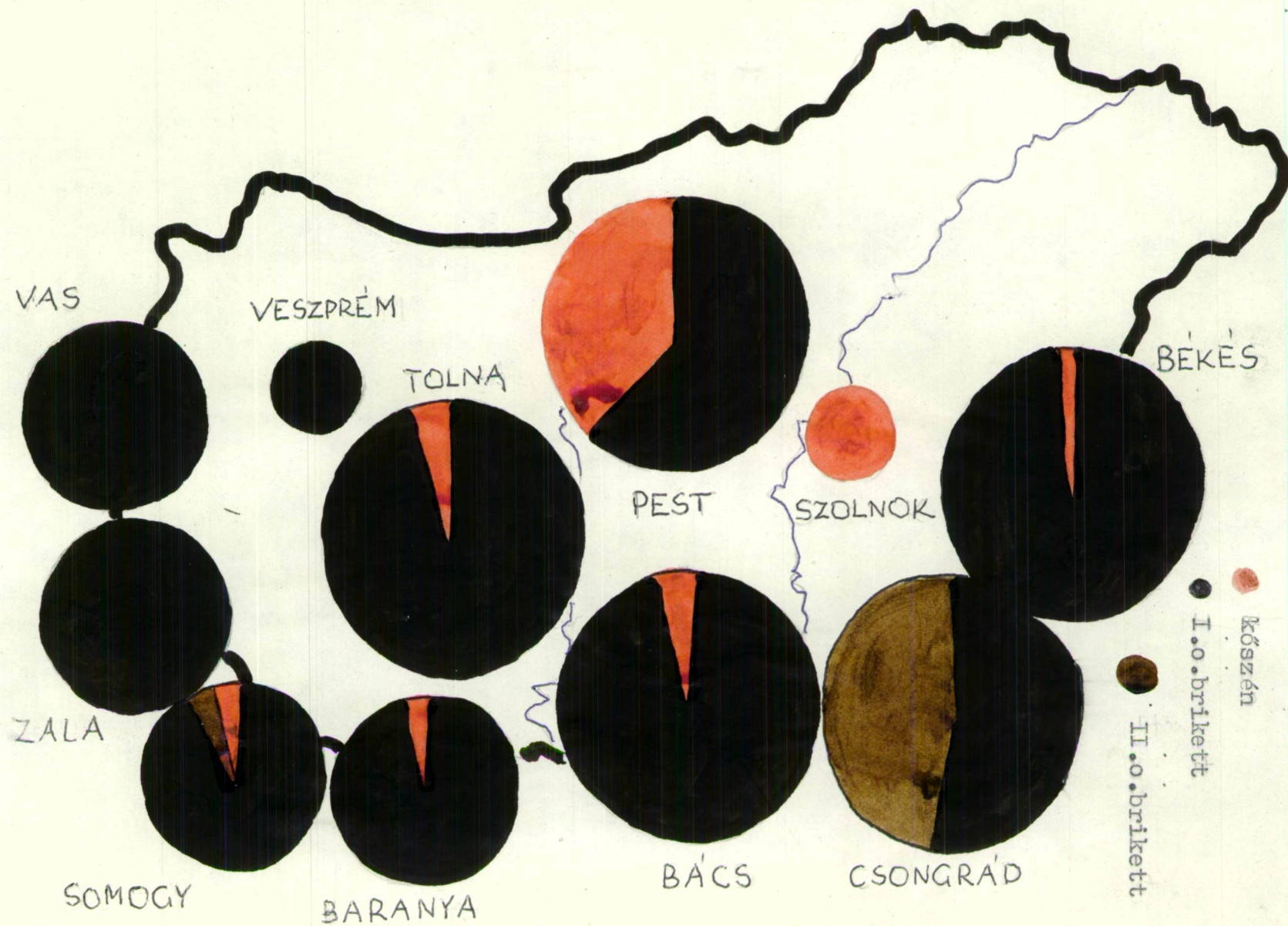
Abszolút mennyiségben a szocialista ipar villamosenergiafelhasználásából való részesedés mindössze 0,5 %.

Az észak-mecseki bányavidék tolna-megyei bányáinak termelése összesen az utóbbi években 230-250 ezer tonna körül mozgott, ami az országos termelésnek 1 %-át sem tette ki. A helyi és környéki felhasználás szempontjából mégis fontos volt, mert pl. a Brikettgyár működésében is tekintélyes szerepet játszott.

Az értékesítés a felszabadulás után tervezzerű lett, rendszeres szállítási kapcsolat kialakítására törekedtek a különböző vállalatokkal és üzemekkel.

A kibányászott szénnek átlagosan 38 %-a származott Mázáról és Császtáról, 32 %-a Nagymányokról és Váraljáról, a többi a kisebb telepekről.

A Nagymányoki Brikettgyár 1965. évi
termelésének elosztása megyénként

A brikettgyári szénfelhasználás a teljes kapacitásig 50 ezer t körül volt évente. Ennek 80 % -át Nagymányok, 8,5 % -át Dorog, 8 % -át Tata, a többit a Pestvidéki Brikettgyár használta fel. A szállításban elsősorban a nagymányoki és mázai bányák vettek részt. /72./

A brikettgyárak a 4800 kcal/kg hőértékűnél nagyobb, 20 - 24 % hamutartalmu és a 0 - 8 -as szemnagyságu szenet vásárolták a legszívesebben; e követelményeknek a nagymányoki szén felelt meg a legjobban, ezért hozta létre 1936-ban a Salgótarjáni Kőszénbánya RT osztályozó és szénelőkészítő a Nagymányoki Brikettgyárat.

A Brikettgyár megépítését a szén, még hozzá jóminőségű szén, a szakképzett munkaerő és a fogyasztópiac / ipari / közelsége tette indokolttá. Ugyanakkor régi tapasztalat volt, hogy nagyobb távolságra a porszenet és a félterméket nehéz szállítani, így a brikettálás látszott célszerűnek és az üzem termelése a kereslet hatására gyorsan növekedett.

Az első évben 2700 tonna volt a termelése, majd 1940-ben ennek ötöszeresét, 1942-ben tizszeresét termelték. A fogyasztókörzet a Tisza - Maros vidékével és a Bácskával is növekedett ebben az időben, ezért kétszereződött meg a termelés két év alatt. Az 1943 - 44 -es években, a háboru vége felé ismét termelési visszaesés következett be.

1958-ban több mint 94 ezer tonna brikettet termelt a gyár, ami értékben 28,2 millió forintot jelentett.

A brikettet három minőségi osztályban / kőszénbrikett, I. és II. osztályu brikett/ állítják elő a fűtőértéktől / 5000 - 4000 kcal/, hamutartalomtól / 25 - 34 %/, portartalomtól / 6 - 8 %/ és nedvességtartalomtól függően.

A szállítás irányát területi eloszlásban 29. térkép mutatja. A háztartási brikett jelentős része Tolna megyébe kerül, meglepő Békés és Csongrád megye magas százalékos részvételével a gyár brikettszállításából. Mindkét megyében az alföldi földgáz felhasználásának háztartási és ipari növekedésével a szállítás jelentős csökkenése várható. Problémátikus a brikettgyár nyersanyagkérdése is, mert a szénbányászat két évvel ezelőtt csökkentette helyi termelését, egy évvel ezelőtt pedig teljesen beszüntették, csak Szászvár maradt meg.

Ez a tényező a nyersanyagszállítási költségek, ezenke -
resztül pedig az önköltség s a fogyasztói ár növekedésé-
hez vezethet.

A gyár naponta 1965 -ben 767 tonna brikettet termelt, az
1966 -os terv 817 tonnát irányzott elő, a termelést te -
hát napi 800 tonna fölé emelték a nehézségek ellenére is.

A brikettgyár termelésének 8,7 % -át a földművelésszövet -
kezetek vették át Tolna és Baranya megyében. A sütőipari
felhasználás főleg Somogy megyében volt magas: Siófok, Ka-
posvár és Barcs a legnagyobb fogyasztók. Baranyában Pécs,
Sásd és Mohács használt brikettet, Tolnában főleg Dombóvár
fogyasztása volt magas a sütőiparban.

Az utfenntartó vállalatok brikettfogyasztása közül a szé-
kesfehérvári, csongrádi és kaposvári fogyasztása volt a leg-
nagyobb.

A gyár háztartási brikettszállításának negyede irányul a
megyébe; sorrendben Budapest, Somogy, Baranya, Csongrád, Bács
és Békés megye a fogyasztás iránya.

A gyár értékesítését az jellemzi, hogy erősen szóródó; a
Pécsi Brikettgyár közelsége miatt csak a Mecsektől észak -
ra elterülő vidékeken tudják megosztva értékesíteni a ter-
melvényeket. A Pécsi Brikettgyár megszűnésével a körzeti, el-
sősorban a Baranya és Somogy megyei felhasználás növelésé -
re nyílik lehetőség. Fontos lenne Dunaujváros felhasználának
szorgalmazása is. A gyár körzeti brikett értékesítése tehát
mérsékelt, a kapacitás növelése indokolt lenne, de az említett
nehézségek miatt ma erre kevés lehetőség van.

C/ Zománcipar

B o n y h á d i Z o m á n c m ű v e k

Az üzem a felszabadulás előtt főleg zománcedények, zománc-
tábla, horganyzott áru, csiszolt edény, ónozott áru nagyüzemi
előállításával foglalkozott. A legnagyobb mennyiségben zo -
máncedényt állítottak elő. / 1938 -ban 125 tonna /

A cikkenkénti megoszlást vizsgálva lábas, fazék, merőkanál,
medence, vízveder, gyümölcsöstál, tejkanna szerepelt a zománc-
edények között.

1943 -ban 56 ezer db edényt értékesítettek.

A termelés a felszabadulás után az 1948. évinek 1954-re az 5,5-szeresére emelkedett, és több mint 24 millió forint évi bevételt jelentett. A termelés már 1949-ben jóval meghaladta az 1941. évi maximális termelési szintet.

Az 1956-os csökkenés után a termelés tovább emelkedett és 1965-ben már majdnem elérte a 110 millió forintot /vállalati teljes termelés/.

Az 1950 és 60-as évek között elsősorban zománcedényt, fémfelirati táblát, építőipari kéziszerszámot, világítási fémszerelvényt, játékarut, csiszolt edényt, mentődobozt, villanyfőzőt gyártottak. A zománcedény termelés 1959-ben elérte a napi 67,8 q-t, 1965-ben pedig meghaladta a napi 90 mázsát.

Az egy munkásra jutó vállalati teljes termelés 6 év alatt 30 ezer forinttal nőtt. /évi termelés/.

Ma elsősorban kéziszerszámokat, zománcedényt, csiszolt-edényt és fémfelirati táblát állítanak elő.

A belkereskedelmi forgalomba kerülő áru főleg zománc-edény, csiszoltedény, fémfelirati tábla. A termelt érték több mint 90 %-a edény. A gyár időnként játékkádak készítésével is foglalkozik. A Bonyhádi Zománcművek jelentős export kiszállítást is eszközöl, mert zománcedényből 1959-hez képest megkétszerezte az exportot, 1965-ben 16,6 ezer forint értékben szállítottak külföldre.

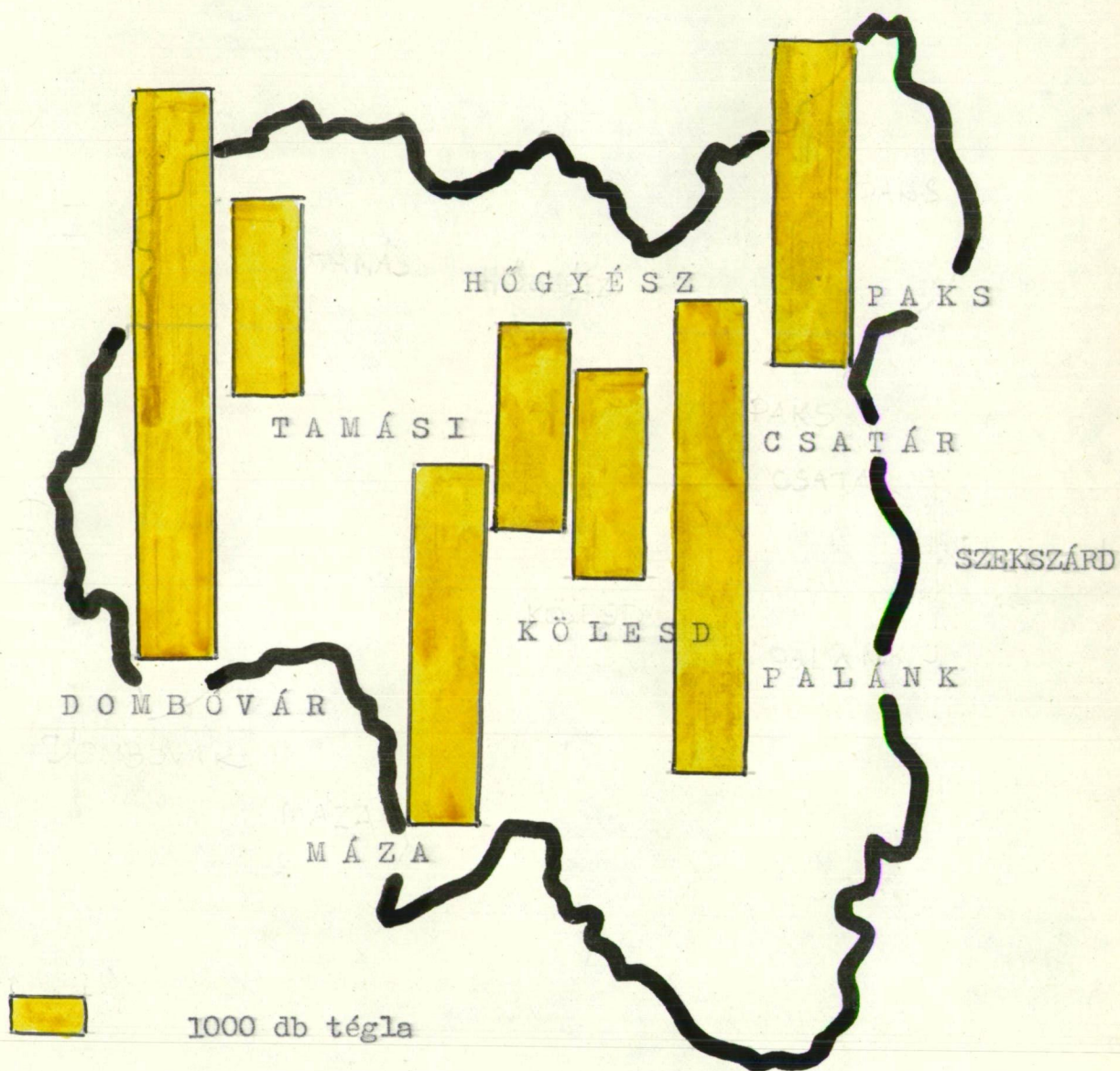
A tég. alkatrészből is 813 ezer forint exportjuk volt.

A belkereskedelmi forgalom területileg szabálytalan, a változó keresletnek megfelelően évről-évre más áramlást mutat. Főleg a környező megyékbe, így Somogyba, Bácsba, Fejérbe, Zalába és Veszprémbe irányul a hazai felhasználáson kívül, de szállítanak az országnak minden megyéjébe árut. /24.72/

D/ Tégla gyárak

A Baranya-Tolna megyei Téglaiipari Vállalat Tolna megyei telepeinek fajlagos termelése 31 db volt 1965-ben, a termelt valamennyi téglakisméretű.

A megyei téglagyárak termelése 1966 -ban
/égetett téglá 1000 db-ban/

30. ábra

A prés átbocsájtóképessége a Mázai téglagyárban a legnagyobb, a mutatószám értéke 10,830, a szárító átbocsájtóképessége 11,899 ezer db. A kemence átbocsájtóképessége a Dombóvári 2. számú téglagyárban a legnagyobb 12,392 ezer darabban. Ugyancsak itt volt a legmagasabb az átbocsátóképesség, 10,941 ezer db. Műszaki feltétel szempontjából tehát a mázai és a dombóvári 2.-és gyár helyzete a legkedvezőbb.

Tovább vizsgálva a műszaki feltételeket a kemencekihozatal m^3 -ben Palánkon és Kölesden volt a legjobb, valamint a Dombóvári 1. és 2-es téglagyárban. Az egy órára eső prés teljesítmény Pakson, Palánkon és Dombóváron a 2-es téglagyárban volt a legkedvezőbb. /30. ábra/

A legtöbb téglát a Mázai és a Dombóvár 2. téglagyár gyártotta, de a megye legtöbb téglája Dombóvárról került ki, majdnem elérte a 17 ezer darabot.

A megye éves szinten kétségtelenül a leggyártott kisméretű téglát igényli, mel is használná, azonban a téglagyárak szűk tároló kapacitása nem teszi lehetővé, hogy az áru felhalmozva megvárja a megye szükségletének jelentkezését. Így a termelési menet meg kívánja, hogy a szomszéd Fejér megyében jelentkező igényeket is kielégítse. Tolna megye szükségszerű megoldásból ezért „exportáló” megyévé lép elő, annak ellenére, hogy téglagyártása nem haladja meg az éves igényt, a megye termelésének 25 %-át Fejér megyébe diszponálják.

Tekintettel azonban arra, hogy a megye üreges árut nem gyárt, az állami és szövetkezeti ipar viszont falazati anyag választékát bővíteni akarja, így a megye ezirányú szükségletét Baranyából „import” útján elégíti ki, így például magasított, kettősméretű B 30-as téglából.

A téglagyárakkal kapcsolatban azonban egyéb problémák is vannak.

Nem rég kezdődött el a rossz állapotban lévő megyei téglagyárak generáljavítása. Elsősorban a termelőberendezések javítását igyekeznek elvégezni, majd ahogy az anyagiak en-

gedik a szociális és kommunális létesítmények kivitelezését.

A szekszárd-csatári gyárban új rendszerrel kisvasuthálózatot telepítettek, megkezdődött az egész gyár feltöltése, valamint egy új bánya termelésének megindulása.

Új bánya nyílt Dombóváron az 1.sz. gyárrészlegben. Itt ugyanis korlátlan mennyiségű agyag állt rendelkezésre. Megszüntették a páratlanul rossz munkakörülményeket is. A 2. es számú téglagyárban megvalósították a kétműszakos termelést, mert a nagykapacitású kemence minden évben négy hónapig téglahiányában állt. Ebben az üzemben tíz és félmillió nyerstégla gyártást irányoztak elő. A kétműszakos termeléshez rendelkezésre áll a munkaerő és a gépi berendezés is alkalmas a nagyobb igénybevételre.

Később a mázai gyárban is hasonló korszerűsítésre kerül majd sor. Ez ugyanis az egyetlen olyan üzem a megyében, ahol a téglaszárítása háromféle módon történik: Keller-fészerben, szabadban gétában és szárítószinben.

A beruházási és üzemfejlesztési elv, hogy nem szabad szétaprózni a rendelkezésre álló összeget, hanem, ahol indokolt, nagy összegű beruházást kell adni.

A kölesdi üzemben elsősorban a rendkívül mostoha körülményeken igyekeztek segíteni, a téglagyártó berendezést teljesen felújították, ésszerű bányaműveléssel elfogadható képet adtak a gyárnak, megszüntették a csillettolást és a présnél, illetve a kemencénél is kisvasuti mozdony lesz a vonórő.

A paksi üzemben a termeléssel már elérték a felső határt, a két éves eredményes kísérletek azonban csak most érnek be, tíz millió téglát várnak a paksi üzemtől.

A palánki üzemben a régi bánya kimerülése miatt már kedvezőtlenebb a helyzet.

E/ Dombóvári MÁV. Fatelítő Vállalat

E minisztériumi vállalat profiljába elsősorban talpfakészítés és telítés tartozott. A telítés sóoldatokkal és olajjal történik. Ma a talpfakészítés és telítés csökkenőben van, mert talpfát egyre inkább a betonból készült gyártmányok szorítják ki. Talpfák közül normál és kisvasuti talpfák telítésével foglalkoznak, a gyártás bükk, fenyő és tölgyfából történik. Naponta mintegy 140 m^3 fát telítenek, kisvasuti talpfából évi 700 m^3 -t.

A másik áru a vezetékoszlop: ezt is azonban lassanként a vasbetonból készül, így az üzem lassan át fog térni az ilyen típusu vezetékoszlop gyártására. Elég rövid méretű vezetékoszlopokat készítenek. Jelentős a szőlőkaró készítése és telítése, amelyből mintegy havi 1600 m^3 -t állítanak elő. Termelése csökken párhuzamosan az állami dotációknak a csökkenésével.

Csökken az igény a használt talpfa-javításra és újratelítésre is. Növekedni fog viszont a betét-tuskó termelés: a termelésben ez máris érezteti hatását. Ez árut főleg az Épületelemgyárak használják fel nagyobb mennyiségben, készítése akácból, tölgyből és ma betonból is történik.

Jelentős tételekben szállít a vállalat parkettát /tölgy/, telített és telítetlen facsapot, fakockát, gömbfát /tölgy és akác/, rudfát, komlóoszlopot, lombos bórdeszkát, kitűzőcöveket, gerendát, lécet /fenyő földelésvédő burkolóléc, falléc, szegélyléc/, bányafát, bányabéléspallót, oszloptartozékot, valamint hulladék tűzifát.

Az értékesítés 80-90 %-a a MÁV részére történik, a szőlőkarót kivéve, amelyet a mezőgazdasági termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok kapnak.

Talpfát a BHÉV, a Tőzegkitermelős V., a Mecseki Szénbányászati Tröszt, az Ásványbánya V., felsőcsatári üzeme, a Csepeli Erőmű, a KPM, a Borsodi Szénbányászati Tröszt, a MÁV Anyagellátó Igazgatóság, ezen keresztül a pályafenntartási főnökségek, az Építőipari Vállalatok veszik át elsősorban. Az értékesítés évről-évre az igényeknek megfelelően változó irányokat mutat.

Talpfát tehát azok a vállalatok igényelnek, amelyek vagy kitermeléssel foglalkoznak vagy pedig belső anyagmozgatásuk kisvasut üzemeltetését teszi szükségessé.

A vezetékoszlopot az Építőipari Vállalatok, a pályaudvarok, az Áramszolgáltató Vállalatok, a Posta és MÁV Anyagellátó Igazgatóság, az Állami Gazdaságok, a Villanyszerelő Vállalatok és KTSZ-ek igénylik elsősorban.

A szőlőkarót az Állami Gazdaságok, Mezőgazdasági Termelőszövetkezetek, TŰZÉP-ek, az AGROKER, Mezőgazdasági Kutató Intézetek kapják, betéttuskót a MÁV Anyagellátó Igazgatóság, az Ipari Robbanóanyaggyár /Peremarton/, a Lábatlani Vasbetonelemgyár és a LIGNIMPEX; gömbfát az ÁMGÁ, a TŰZÉP-ek, az Áramszolgáltató Vállalatok, az Építőipari Vállalatok, és a Faipari Vállalat, komlóoszlopot az Állami Gazdaságok, Mezőgazdasági Termelőszövetkezetek, parkettát a MÁV Anyagellátó Igazgatóság, a TŰZÉP, és a Vállalatok egész sora igényli, mert e cikk szállításának iránya a többirányú és közszükségleti felhasználása miatt rendkívül változatos./72./

A többi áru közül a facsapot, rudfát, lécet, gerendát is az említett vállalatok igénylik elsősorban, részben telített, részben telítetlen formában. A felsoroltakon kívül a Lakásépítő és Vegyesipari KTSZ-ek, a Magyar Hajó- és Darugyár, a többi Fatelítő, az ÉM. Utvasut, a Vízügyi Igazgatóságok, a Fővárosi Elektromos Művek, a Téglaiipari Vállalatok szerepelnek többek között vásárlóként.

A nehézipari üzemek működése közül meg kell említenünk a S z e k s z á r d i Mérőműszergyárat, amely a megye legfiatalabb ipari létesítményei közé tartozik. A gyár 110 millió forint beruházással épült s ma már 840 dolgozója van, 1968-ra pedig 1100 főt tud foglalkoztatni. A termelés tulajdonképpen már három éve folyik ideiglenes engedéllyel. Szükségességét a fővárosi ipari tulzsufoltság és a vidéki ipartelepítésről szóló párthatározat támasztja alá. Az 1967-es termelési program 51 millió forint, az 1968-s pedig 92 millió forint körüli termelést ír elő. A termelt áruk közül a hagyományos műszerek mellett a kis automatikák és

egyes automatika elemek gyártása emelkedik ki. A termelés fejlesztéséhez az ipari tanulóképzés gyorsabb üteme is feltétlen szükséges.

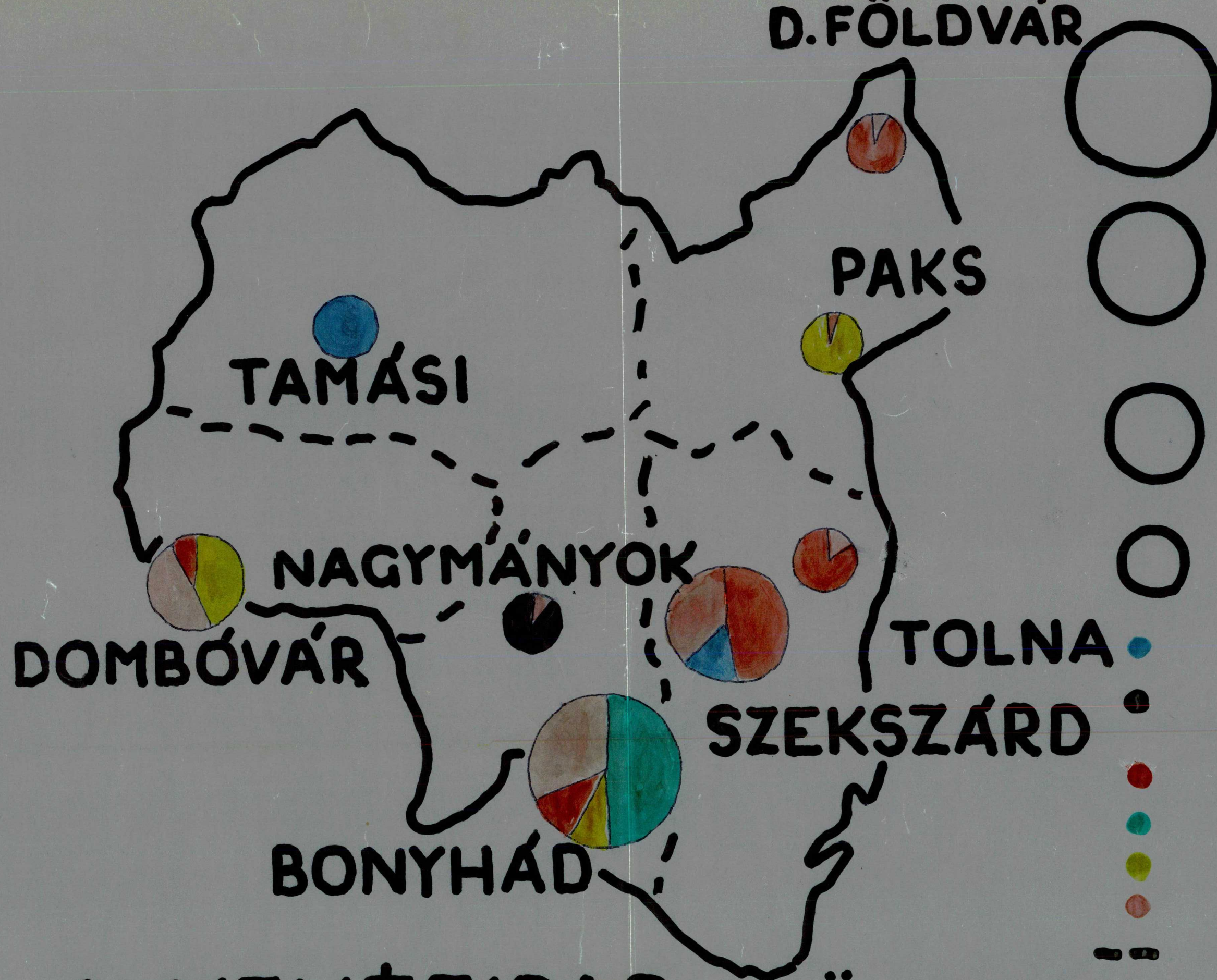
Az ÉM. Pécsi Betonelemgyár Dombóvári Üzemegysége az egyetlen hasonló természetű üzem a megyében. Ma ez az egység 280 főt foglalkoztat. Mai nagyüzemi méreteit az 1945 után bekövetkezett iparfejlesztésnek köszönheti, magva több kisebb magánvállalat volt. A Spitzer-féle magánvállalatot 1951-ben vették állami kezelésbe. A bővítés csak külterületen, de a vasutállomás közelében történt.

A jelenlegi üzem második magva a mozaiklapot, cementlapot és különböző betonárukat gyártó Timér-féle kisüzem államosításával vette kezdetét. A két üzemrész egyesítése 1953-ban fejeződött be. Az egyes munkameneteket ma már gépesítették, a nyersanyag szállítása és rakodása, a kavics osztályozása és feldolgozása betonná, a sajtolása folyamata - mind gépesített.

A nyersanyagbeszerzés különböző területről történik: a folyami kavicsot Bajáról és Gyékényesről, a cementet Bere-mendről és Budapestről szerzik be.

Az áru értékesítése a Dunántúli Építőipari Vállalatoknak történik, Tolna, Somogy, Baranya és Zala megyékben. Az áru-fajták közül a födémeleget, keriéseleget, mezőgazdasági elemeket /oszlopok szőlő- és komlótermesztéshez/, bányaidomkövet, járdalapokat stb. évi 35 millió forint értékben. Az üzem gyorsan fejlődik s nemcsak az áru-fajták változatossága és mennyiségi növekedése mutatja ezt, hanem az üzem szüntelen bővülése is.

Az egyéb nehézipari vállalatok közül a Tm. Mezőgazdasági Gépjavító Vállalat, mint minisztériumi üzem, a tanácsai vállalatok közül a Vasipari Vállalatok /Szekszárd/, a Dombóvári Fémtömegcikkgyártó V., a Tm. Talajérőgazdálkodási V., a kisipari szövetkezetek sorából pedig a Vasipari KTSZ-ek /Bonyhád, Dombóvár/ és a Tolnai Fémipari és Szerelő KTSZ. említhető meg. Nagyságukat a következő adatok mutatják :

2000 fölötti

1500 - 2000

1000 - 1500

200 - 500

- MŰSZERIPAR, FINOMMECHANIKA
- BÁNYÁSZAT, SZÉNFEELDOLGOZÁS
- VAS-ÉS FÉMTÖMEGCIKK
- ZOMÁNCIPAR
- ÉPÍTŐANYAGIPAR
- EGYÉB
- JÁRÁSHATÁR

A NEHÉZIPAR FÖLDRAJZI MEGOSZLÁSA

	Munkások száma	Összes érté- kesítés/1000 Ft/	Külkernek	Állóeszközök bruttó értéke
Tm. Mezőgazd.	429	112 321	1 879	34 608 Ft
Gépjavitó V.				
Szekszárdi Vasipari V.	285	28 085	-	14 496
Dombóvári Fémöntő	96	18 512	-	7 265

KÖNNYŰIPARI TERMELÉS ÉS ÉRTÉKESÍTÉS

A megye könnyűiparában kétségtelenül a bőripar játssza a legjelentősebb szerepet. Kapacitását tekintve a Simontornyai Bőrgyárat csak a budapesti gyárak együttesen előzik meg. A megye- a tanácsi vállalatok és kisipari szövetkezetek termelését is beleszámítva - több mint 7 ezer q talpkruPont, $1,2 \text{ m}^2$ felsőbőrt és 171 ezer m^2 bélésbőrt ad a népgazdaságnak. Ennek következménye a cipőipar fejlettsége. A Bonyhádi Cipőgyár az ország cipőgyártásának 2,5 - 3 %-át adja. A bőripari szolgáltató üzemek jól kiegészítik a nagyüzemeket, így például a bőrsportlabdagyártás 1963-65 között majdnem háromszorosára növekedett.

A textilipar kétirányú: részben a Tolnai Selyemfonó, részben a Tolnai Textilművek képviseli az iparágat. Előbbi évi 1500 ezer m^2 nyersselymet, utóbbi több mint 5 millió m^2 pamutszövetet állít elő külföldi gyapotból. A nyersselyemtermelés az országosnak 4,3 %-a, a pamutszövetgyártás az országosnak 2 %-át teszi ki. A textilanyagok további feldolgozása kisipari uton történik, főleg kisipari szövetkezetekben. Ezek értékben és mennyiségben nyilván nem jelentősek a ruhagyárak és konfekcióüzemek termeléséhez viszonyítva.

A faipar fenyő- és lombosfűrészáru, parkettagyártása helyi jelentőségű, a bútorigar is jórészt a helyi szükségleteket elégíti ki.

A/ Simontornyai Bőrgyár

A gyár egyike a legrégebb, legtöbb munkaerőt foglalkoztató és értéket termelő megyei ipartelepeknek. A termelés értéke ma már meghaladja az évi 300 millió Ft-ot és jelentős a gyár termelése a devizaforgalom szempontjából is.

A termelt árufajták közül a zsiros bőr, felső bőr /marhaszínbőrből/, bélésbőr, ráma-bőr, ruházati bőrök és a talpkrupon termelése. A magyar krómos felsőbőrtermelés 40-50 %-át a Simontornyai Bőrgyár adja. Ez naponta 5000-5500 m² bőrt jelent, amiből 30 - 35 000 pár cipő készíthető. Ehhez napi 36 tonna nyersbőrt kell felhasználni, amiből 26 tonna krómos felsőbőr, 10 tonna pedig vixos bőr.

Az utóbbi évtizedben a talpszerű bőrök termelése csökkent a műanyagok térhódítása következtében, itt a gumi jelentősége is fokozódott. Ez jelentős devizamegtakarítást jelent, mert az importált nyersbőrök mennyisége ezáltal csökken. A nyersanyagot a rosszabb minőségű, olcsóbb 20 kg feletti nyers marhabőr jelenti. Átfutási ideje 90 nap.

A vixos tehénbőr a nyaki és hasi részből készül, ráma-bőrként használják. Erős, magas zsirtartalmu, víztaszító és melegtartó tulajdonságú. Behozatala Argentínából történik, átfutási ideje 45 nap.

A krómcserzésű marha felsőbőr és ennek hasitékai a diszműiparban is feldolgozásra kerülnek.

1961-ben az egy fő által befolgozott nyersbőr súlya 84 ezer tonna, az 1939-es mennyiségnek majdnem 2 és félszerese. A termelés elsősorban a krómos felsőbőr és bélésbőr viszonylatában emelkedett 1939-hez viszonyítva. Oka az, hogy a cipőfelsőrész még valódi bőrből készül.

A gyár 1960-tól kezdve kizárólag marhabőrt használnak fel; ez a tény biztosítja a termelés maximális fokozását, a technológiák egységesítését és a minőségi szint állandó növelését. A gépesítés ma kb. 60 %-os, a gépek olasz, francia, német és cseh eredetűek.

Az értékesítés legnagyobb része a cipőipar felé történik. Az üzem rekonstrukciója már 1954-ben megkezdődött, eredménye-

képen a termelés 220 %-al növekedett az 1950-es évek termeléséhez viszonyítva. Ehhez járult a szállítás korszerűsítése, amit 12 m. Ft-os beruházással, az energiatelep felújítása valamint a szennyvizderítő megépítése, amelyeket 40, illetve 17 m. Ft-os beruházással oldottak meg.

Összehasonlítva az ország többi gyárával a Simontornyai Bőrgyár az ország második legnagyobb gyárának számít. Az országos termelésnek mintegy 25 %-át a Pécsi Bőrgyár adja, a Táncsics Bőrgyár /17 %/, az Ujpesti Bőrgyár /14 %/, a Finombőrök /9 %/ és a Disműbőr /5 %/ együttesen 45 %-ot tesz ki termelésben, a Hajdusági Bőrgyár /6 %/ termelése kisebb jelentőségű, a Simontornyai Bőrgyár 24 %-al a második.

A termelt bőrfajtákat jórészt a cipőiparnak adják át, átlagosan 60-65 %-t, a készletező vállalatok több mint 30 %-ban kapnak érut az üzemtől. Kisebb mennyiségben a közlekedési eszközöket gyártó vállalatok, bőr- és szőrmeipari, bőrkonfekcióipari üzemek, valamint a Földművelésügyi Minisztérium vállalatai és a külkereskedelem kap érut a gyártól.

A felsőbőr értékesítés legnagyobb része 1966-ban a Martfői Tisza Cipőgyárnak történt, a Budapesti Minőségi és Duna Cipőgyár a Szombathelyi Cipőgyár és a Központi Raktár szerepelt még nagyobb tétellel vásárlóként. Mintegy 5200 m² felsőbőr került exportra Belgiumba, jelentősebb tétel szállítása történt ez év elején Ausztriába is.

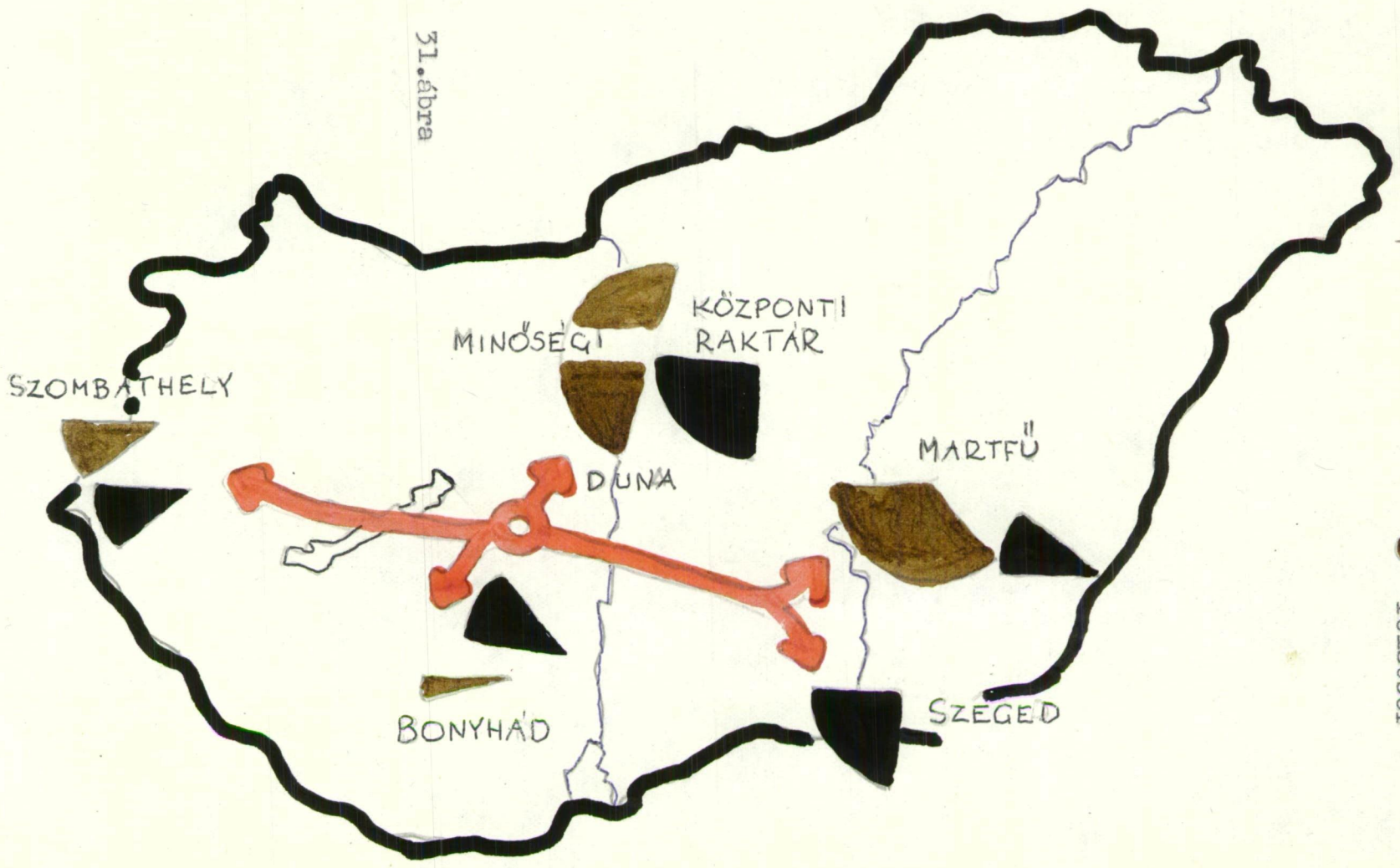
Az alsóbőr /talp/ legnagyobb vásárlója az Alföldi Cipőgyár volt, a többit a Szombathelyi Cipőgyár, a Központi Raktár és egyéb cipőgyárak vették át.

Az egyéb keményáru vásárlói között az előbb említett bőrgyárak és a Rákospalotai Bőr- és Dismű Vállalat szerepel. A bőr szállítása nagyrészt gépkocsikon történik, a Tisza Cipőgyár a bőrnek csaknem 70 %-át saját gépkocsijain szállítja el.

A Simontornyai Bőrgyár termelési kapcsolatait a következő ábra mutatja: 31. ábra

A Simon tornyai Bőrgyár értékesítése
a bőrgyáraknak / az értékesítés fő irányai /

● alsóbőr
● felsőbőr

31. ábra

B/ Magyar Selyemipari Vállalat Tolnai Selyemgyára

1966-ban az értékesítés a cérnázó és szövőde termékeiből történt. A termékek közül a nyers hernyóselyemcérna, a nyers hámtalanított cérna, nyers hámtalanított kábelselyem, festett hernyóselyem, müselyem és müszálcérna, valamint a szintétikus cérna tűnik ki. A nyers szövetekből a hernyóselyem-, müselyem-, és üvegszövetszállítás fontos.

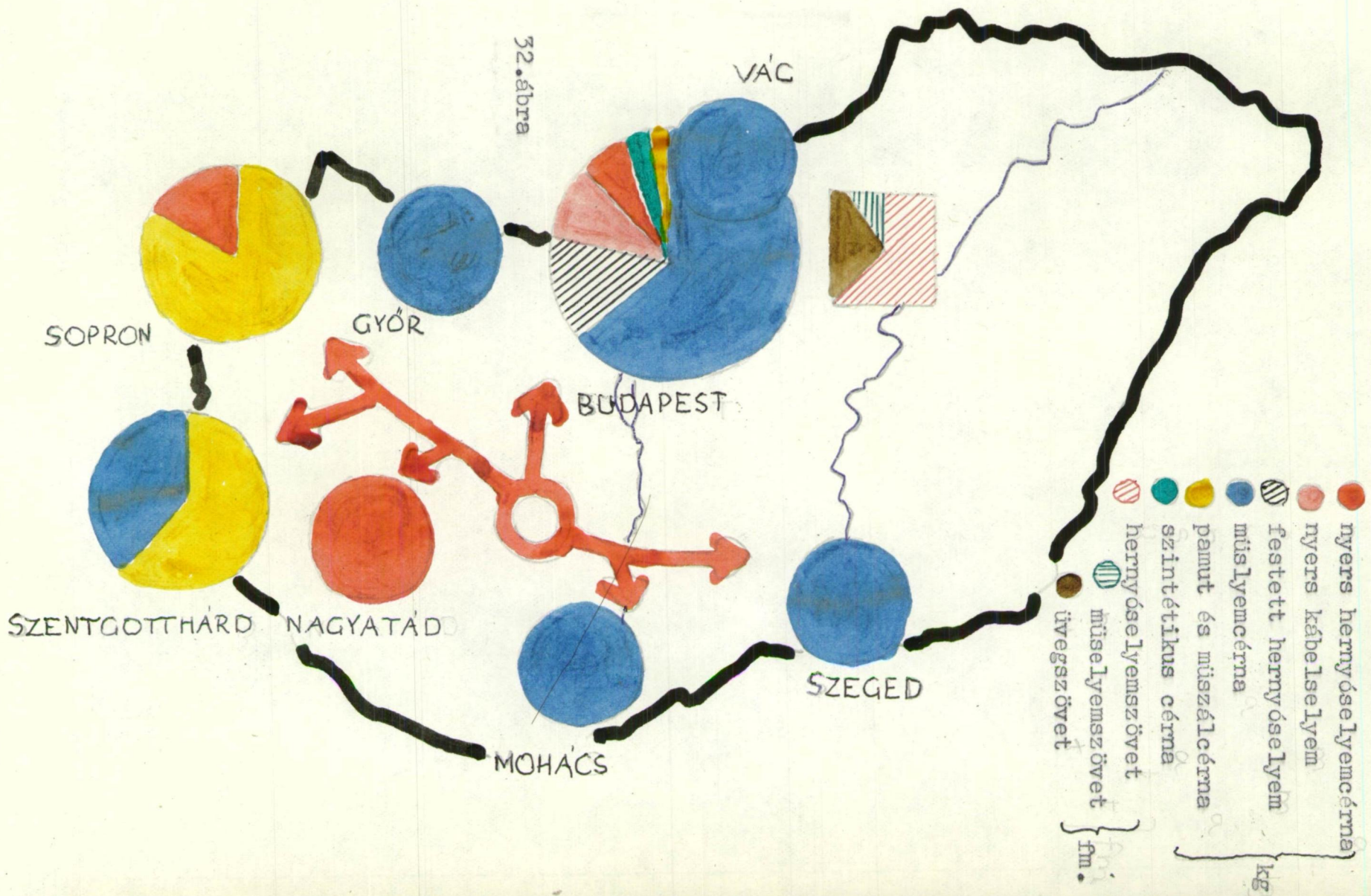
A teljes termelés értéke változatlan áron 50 millió Ft. körül mozog. Az egyágu hernyós fonalból 20-25 t. hernyóselyemcérnából 46-50 t, nyers selyemszövetből pedig 330-400 ezer m² között mozog a termelés.

Az értékesítés iparágak szerinti megoszlását vizsgálva a pamutipar és a villamosgépgyártás kapta a legtöbb árut, ezenkívül a híradástechnika, rövidáruipar, textilruházatiipar és a közlekedési eszközöket gyártó iparágak igényeltek a gyártól kész vagy félkészterméket.

Területileg Budapest volt a gyár legnagyobb felvásárlója, ezenkívül Vác, Győr, Sopron, Szentgotthárd, Mohács és Szeged szerepel még a cérnázó termékeinek vásárlójaként, a nyersszövetszállítás Budapestre és Zsámbékra történt. E városokban részben a selyemgyárak /Szentgotthárd, Sopron, Vác és Budapest/, részben a pamutipar jelenti a felvevőpiacot. /Szombathely, Sopron, Győr, Vác, Szeged, Budapest/. A selyemiparban jellegzetes tendencia minden selyemgyárban érezteti hatását a selyemgubótermesztésben és felvásárlásban: a természetes selymet egyre jobban kiszorítja a müselyem, amelynek az az előnye, hogy a müselyemgyárak kapacitásától függően ugyan, de viszonylag nagy mennyiségben lehet előállítani, ugyanakkor a nyersanyagproblémát az országon belül meg lehet oldani és ezzel jelentős devizát takarítunk meg. Így például a Soproni Selyemgyár már csak jelentéktelen mennyiségben használ fel természetes selymet.

A Tolnai Selyemgyárban a gépi berendezések a népi demokratikus országokból és néhány a nyugati országokból való. A Tolnai Selyemgyár gazdasági kapcsolatait a következő ábra mutatja: 32. ábra

A Tolnai Selyemgyár termékeinek 1966.évi kiszállítása

C/ Bonyhádi Cipőgyár

A gyárban az 1920-as években nagyobb szabású gépesítésre került sor, 1929-be korszerűsítették az üzem több részlegét. A teljes mechanikára való áttérés 1930-ban történt, elsőízben alkalmazták a ragasztott cipőkészítés módszerét /klammer varrott, faszeges, keresztülvarrott, forrásos eljárás alkalmazása/.

1930-ban 86 ezer pár cipőt gyárt a gyár, az értékesítés a szomszédos megyéken kívül Budapestre és Miskolcra irányul, ahol 25-30 ezer pár cipőt értékesítenek.

1933-ban már 1700 pár cipővel többet gyártanak mint 1930-ban. 1937-ban megindul a kísérleti jellegű Goodyear-gyártás. 1939-ban hadiüzemmé válik és naponta 150-200 pár bakancsot és 50 pár gumicsizmát állítanak elő, ezzel párhuzamosan a „civil” férfi és női cipők száma csökken. A rekordgyártás 1940-ben volt, amikor 227 ezer pár cipőt gyártottak, természetesen ebből a honvédség átvétele 25-37,3 % között mozgott.

1943-ban gyártott 149 ezer pár cipőnek 37,3 %-a 38.M. bakancs, honvédségi sicipő, honvédségi könnyűcipő, és munkásbakancs volt, - mind honvédségi célra. A „polgári” jellegű termelés férfi, női és gyermekcipőből állott.

A felszabadulás utáni termelésnek több mint 50 %-a katonai jellegű volt: a szovjet hadseregnek gyártottak bakancsot /112 ezer p./ boxcsizmát, 3600 pár/, zsiroscsizmát /1500 pár/ és kórházi papucsot. A polgári lakosságnak főleg sarut és szandált /3200 pár/ és bakancsot /110 ezer pár/ adtak, a termelt cipő aránya ekkor jelentéktelen volt /961 pár/, ami a háborús életmóddal állt összefüggésben. Utána fokozatosan csökkent a katonai jellegű termelés és növekedett a cipőgyártás - polgári célra. 1947 és 1949 között a termelés két és félszeresére nőtt. A termelés felfuttatásában a foglalkoztatottság növekedése játszott elsősorban szerepet, mert ebben az időszakban /első hároméves terv/ csak a futószalagos termelés előkészítése történt műszaki vonalon.

Az első ötéves terv időszakában a termelést 730ezer pár cipőre futtatták fel, a futószalagos rendszert bevezették, a munkáslétszámot csak a tervidőszak utolsó évében emelték nagyobb mértékben.

Ezzel a munkáslétszám egy stabil értéket vett, amely később is lassan és kis mértékben ingadozott. A cipőgyártás, az 1955-ben megindult műszaki fejlesztéssel - csökkenni kezdett, 1955 és 58 között 250 ezer párral! A magyarázat az, hogy rátértek a goyser-cipők készítésére; ez a cipőfajta értékesebb, ha kevesebbet is lehet belőle időegység alatt termelni, mint a többi fajtából.

1958-ban már a cipők 55 %-a volt goyser-varrott, 41 %-a klammer-varrott és csak 4 %-a flexi-varrott.

A szállítás iránya: mintegy 49 %-a az árunak Budapestre, 12,2 %-a Hajdu megyébe, 11,3 %-a Győr-Sopron megyébe és 10 %-a Szegedre irányult. A szállítás árucikk szerinti megoszlását területi bontásban a 33. térképmutatja.

Az értékesítés legnagyobb része a nagykereskedelmnek történik, átlagosan 52 %-a, a külkereskedelem a termelés 40 %-át érinti. A készletező vállalatok, az állami kiskereskedelem, a közületek is kapnak árut a gyártól.

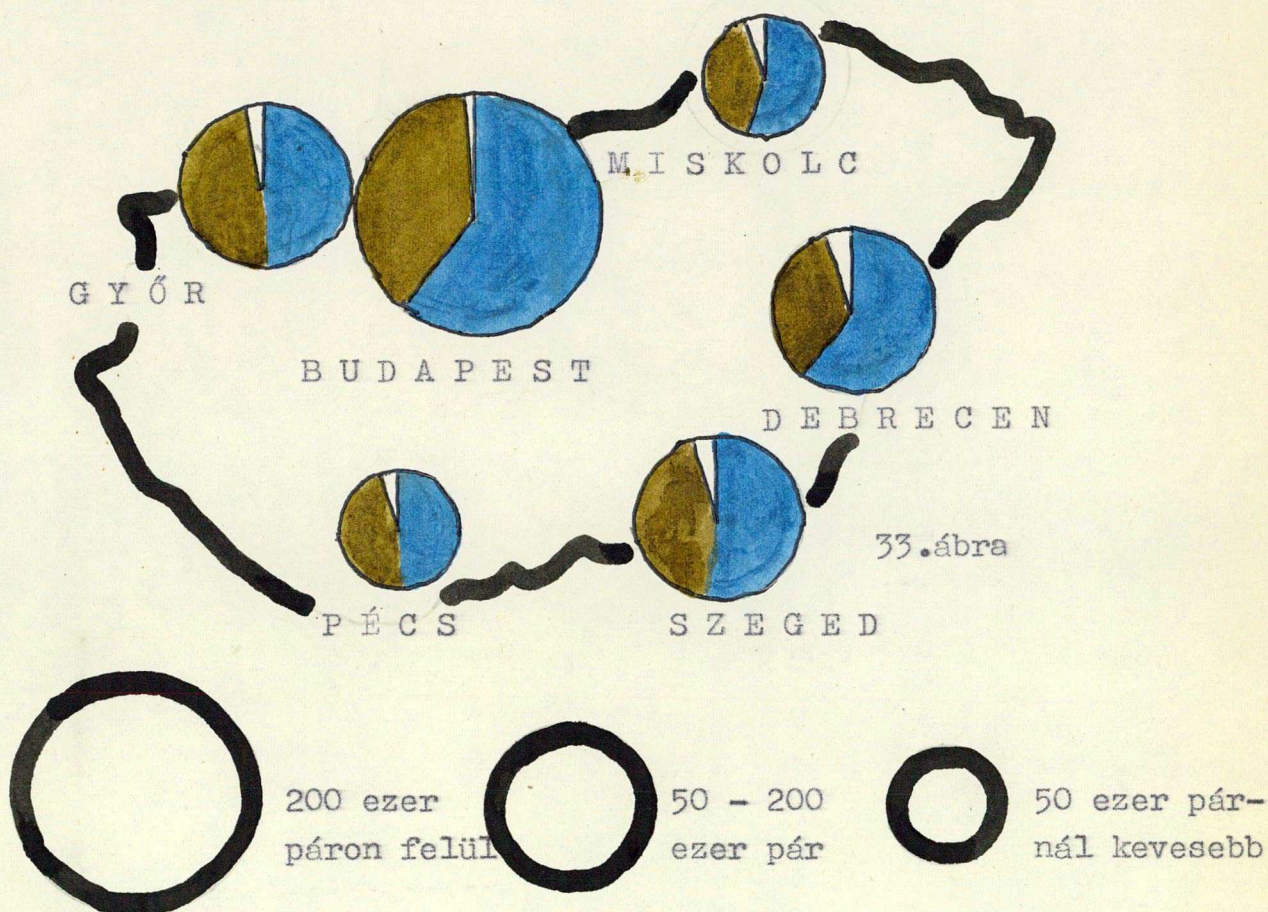
A következő években a gyár főleg varrott cipőket gyártott. A talpak közül póró- és formagumitalppal készült a női és férfi cipők legnagyobb része, a gyermekcipők készítésénél gumilemeztalpat is használtak, felsőnek sima vagy préselt marha felsőbőrt valamint durábelt.

A késztermékek közül 1959-ben csizmát nem gyártottak, de bakancsot 30 ezer párt állítottak elő. A termelés egyébként elég egyenletes: évi 6 - 700 ezer pár. 1960-64 között általában a női cipők mennyisége meghaladta a férfi cipőket /4-5 %-al/.

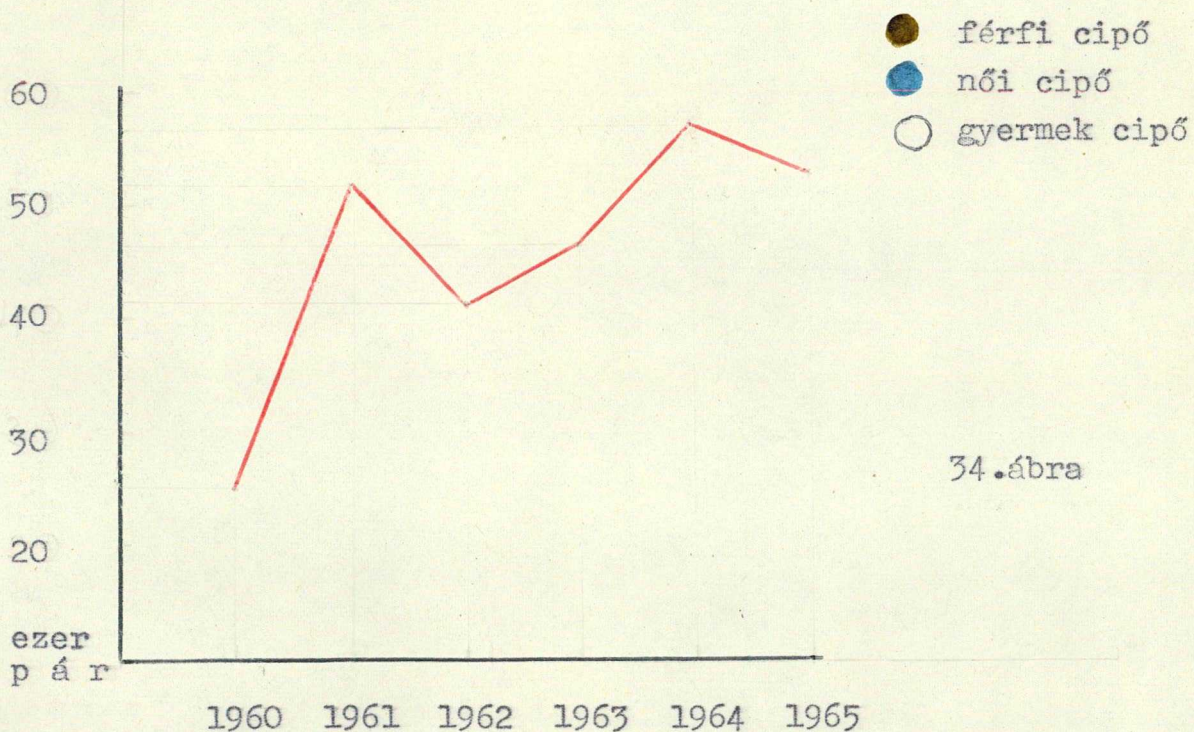
Ma a felvevőpiacon változatlanul a legjelentősebb a nagykereskedelem /47 %/ és a külkereskedelem /40 %/. Beépített a vásárlók közé a Ruházati Exportcikk és Textilkereskedelmi Vállalat, amely az áru és melléktermék 5 %-át veszi át.

Az exportszállítást a 34. ábra mutatja. /24./

A Bonyhádi Cipőgyár szállítása /1958/

A kiszállításban nem szerepel Somogy, Zala és Bács megye

A Bonyhádi Cipőgyár e x p o r ttermelésének alakulása

A kendergyárak, bár a foglalkoztatottak összlétszáma viszonylag magas /870 fő/, a munkáslétszám pedig 717 fő, a kenderfeldolgozás kisüzemekben és telepeken történik. A nagyobb üzemek, tekintettel az iparágvizigényességére, jó-részt a Sió /Folnanémedi/ és a Duna mellett /Dunaföldvár/ helyezkednek el. A kikészített kender egy részét a megyé-ben, többi részét pedig Baranya megyében Hirden, Pécsen, dolgozzák fel.

A faipari termelés a megyében három ipartelepen folyik az állami iparban, a szövetkezeti iparban pedig 6 ipartele-pen, ezenkívül öt ipartelepen butorgyártással is foglalkoz-nak. Az iparág 486 munkást foglalkoztat, ebből a butoripar-ban mintegy 55-en dolgoznak. Az ipartelepek az 1964/65. gazdasági évben 16 ezer m³- fát dolgoztak fel, ebből 13 ezer m³ készárut termeltek, a termelés 90 %-át értékesítet-ték. Az árucikkek közül kiemelkedik a bányabélés anyag, amely több mint fele, a parkett és a mezőgazdasági szerfás épületek, melyek 10-10 %-át teszik ki a termelt mennyiségnek.

A butoripari termelés 1965-ben meghaladta a 14 millió, a szövetkezeti iparban pedig a 19 millió forintot. Az áruk a fényezett stil hálósobabutor, fényezett hálósobagarni-tura, kombinált szekrény, ágyneműtartószekrény, favázás kár-pitozott fekvőbutorok, és irodabutorok. Az értékesítésnek több mint 90n %-a a nagykereskedelemnek történik, kisebb része közvetlenül a lakosságnak és egyéb módon.

A fa másik részét a kisipari termelőszövetkezetek dolgozzák fel. Így a Kádár Kisipari TSz-ek boroshordót, ászkhor-dót, ipari hordót, kádat, dézsát, ládát és lugozt gyártanak. Az Asztalos és Mészoló KTSz-ek főleg könyvszekrényeket, ágybe-téteket, állványokat és irodai butorokat hoznak forgalomba.

Az értékesítés a fűrésztelepről a KTSz-ek felé törté-nik, ahová deszkát, furnirlemezt, pallót szállítanak, a fa-telitők felé, parkettát, gömbfát, karót, faoszlopot visznek.

A faipari termékek értékesítése a nagykereskedelemnek, az építőipari vállalatoknak, a külkereskedelemnek, a szesz, iparnak, a mezőgazdaságnak, valamint az egyes iparágaknak, így a textiliparnak, vasiparnak történik. /37./

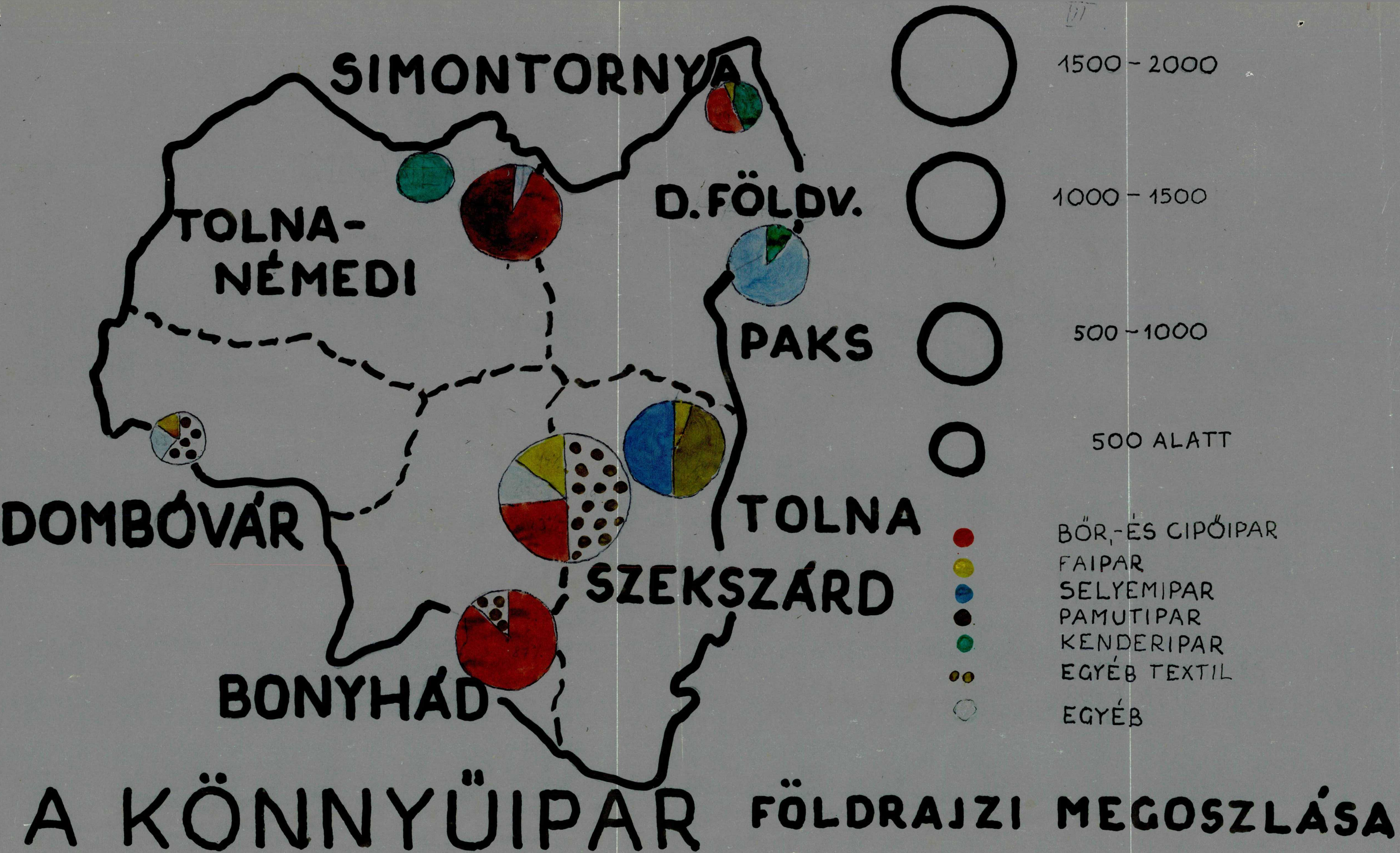
Külön figyelmet érdemelnek a textilipari jellegű háziipari szövetkezetek, amelyek speciális, tájjellegű, népi ruhák és egyéb cikkek előállításával foglalkoznak. Itt a Bonyhádi Háziipari TSZ-t és a Decsi Háziipari Szövetkezetet kell elsősorban megemlíteni, de a legnagyobb a Paksi Háziipari TSZ. E szövetkezetek 9 ipartelepen működnek és összesen 1200 főt foglalkoztatnak, a létszámnak az otthon dolgozók is benne vannak. Áruikat 1965-ben 21,5 millió forintért értékesítették, a paksiak a termékek 70 %-át! adták el a külkereskedelemnek.

Pakson és Bonyhádön törölközők, abroszok gyártása a legszámottevőbb, ezenkívül kesztyűket, szintetikus harisnyát, kézzel himzett gyermekruhát, kötényt- és napozót készítenek. Gyártásukhoz pamutfonalat, pamutszövetet, fésűs gyapjufonalat, nád és egyéb fonóanyagokat használnak. /37./

A Decsi Háziipari Szövetkezet főleg népművészeti szőtest, párnát, falvédőt, törölközőt, népművészeti szőttet függönyt és méterárut, himzést, rojtanyagot ad át a bel- és külkereskedelemnek. Anyagfelhasználásából a pamutfonál és a fésűs gyapjufonál a legjelentősebb. Az értékesítésben az állami kiskereskedelem is fontos szerepet játszik. A közszolgáltatásban kiegészítő szerepet betöltő könnyűipari üzemeket az alábbi táblázat alapján jellemezhetjük:

Név	Ipartelepek száma	Munkások száma	Összes értékesítés	Külkernek cikkek
<u>Textilipar</u>				
Tm. Textilfel- dolgozó V.	3	216	24 m Ft	1603
Bonyhádi Ruh. és Szolg. KTSZ.	10	145	14 m Ft	4062
Szekszárdi Szabó KTSZ	18	172	15 m Ft	-

Név	Ipartelepek száma	Munkások száma	Összes Külkernek értékesítés	cikkek
<u>Bőripar</u>				
Bőr- és Műanyag feldolgozó	1	545	-	-
Simontornyai Bőr- és Szőrme	12	414	30 m Ft	1719 m Ft
Dunaföldvári Gumi, Bőr, Mű- anyag KTSZ	1	228	32 m Ft	-
"Kövendi S." Szekszárd	36	225	17 m Ft	-
<u>Cipőipar</u>				
Tm. Árutertermelő Cipész Bonyhád	3	228	18 m Ft	12,5 m Ft
<u>Faipar</u>				
Dombóvári KTSZ	4	55	8,5 m Ft	0,3 m Ft
Dunaföldvári "	4	31	2,1 m Ft	0,07 m Ft
Tolnai Asztalos és Mázoló	5	54	6,0 m Ft	-
Bátaszéki Kádár és Fatömegcikk	1	187	12,5 m Ft	6,7 m Ft.

ÉLELMISZERIPARI TERMELÉS ÉS ÉRTÉKESÍTÉS

A nyersanyagfelhasználás területén a megye rendkívül kedvező természeti adottságokkal rendelkezik, a megye mezőgazdasági jellegénél fogva az élelmiszeripar fejlesztése az első számú feladat.

Ma a Paksi Konzervgyár prezentálja a konzervipart, amely a feldolgozott zöldségféléket tekintve a 13 konzervgyár közül általában a 7-8. helyet foglalja el. A gyár nem annyira termékeinek mennyiségével, hanem a női munkaerő szezonális foglalkoztatásával és a zöldségfélék felvásárlásával fontos a megye számára. A gyár kapacitásának nagyobb arányú növelése csak a megyei zöldségtermesztés fokozásával és a Kalocsa-környéki területek áruátadásával képzelhető a műszaki-gazdasági feltételeken kívül.

A tejipar az országos termelésnek csak 1,5 %-át adja, a vajtermelés 3,4 %-a, a sajtgyártása a megyének 1,2 %-a csupán, de itt is kedvezők a lehetőségek a fejlesztésre.

A gabonafeldolgozás fejlesztését a buza vetésterületének nagysága /a szántóterület 20-25 %-a/ és jó minősége indokolja. Jelenleg a buza mennyisége az országosnak 4,3 %-a, a napraforgó pedig az összesnek 11 %-át teszi ki, ami a nővényolajipar fejlesztési távlatait veti fel.

A husipar szerepe lényegesen kisebb mint régen volt, a szarvasmarhaállomány az országosnak 3,9 %-a, a sertés pedig 5 %-a. A juhállomány /országosnak 4 %-a/, gyors növekedése a textilipar szempontjából válhat hosszabb távon érdekessé.

A/ P a k s i K o n z e r v g y á r

Az 1932 november 12-én, a 174/1932. iparengedély alapján megindult üzemi termelés kezdetben bor- és gyümölcspálinkafőzéssel foglalkozott. Egy 1934 július 28-án kelt dokumentum azt mutatja, hogy a termelés kezdetleges volt, a feldolgozás kizárólag kézierővel történt.

1939-ben az üzem a Mezőgazdasági és Kémiai Ipartelepek RT. nevet vette fel. A második világháború idején főleg szárított főzeléket gyártottak, az az 1940-44 években a termelés 80 %-át jelentette, 20 % pálinka volt.

1945 után a Konzerv- és Paprikaipari Tröszt kezelésébe kerül, a termelés 1945 január 7-én indul meg szárított főzelék és tészta gyártásával. Megkezdtek a vegyes gyümölcs-iz, finomiz, meggylé, süritett paradicsom, hordós savanyúság, pulp és velő gyártását. Az államosítás után dobozgyártó üzem is működik és exportra 5/1 kg-os paradicsomot szállítanak.

1949-ben leáll a magas selejt miatt a konzervdoboz gyártás és ezután más forrásból szerzik be a dobozt.

1949. dec. 15-től Nemzeti Vállalat, majd 1950-től a Dunántúli Konzervipari Egyesülés tagja, amelyet a paksi, szigetvári és nagyatádi üzemek alkotják. E korszakra a kedvezőtlen fejlődési ütemjellemező, amit jórészt a gépi felújítás hiánya okoz. Bár a választék az 1951-52 időszakban bővül, a gyártási színvonal alacsony marad és nincs biztosítva a termelés folyamatossága. Az 1953-as évtől ismét önálló.

A régóta szükséges fejlődés csak 1959-től indul meg és 1961-ben élüzem lesz. Előtte ugyanis megindult a gépesítés és a beruházások is növekedtek. A gyár 1964-ben újabb nyersanyagbázissal, a faddi és bogyiszlói fűszerpaprikateleppel bővült, a gyárbővítés a jelen pillanatban is folyik.

Két fő gyártórészlege van, az egyik a főzelék és savanyúságtermeléssel, a másik befőttek, konyhatechnikai műveleteket kívánó kész- és félkésztermékek előállításával foglalkozik./54./

TERMELÉSI EREDMÉNY ÉS TERV

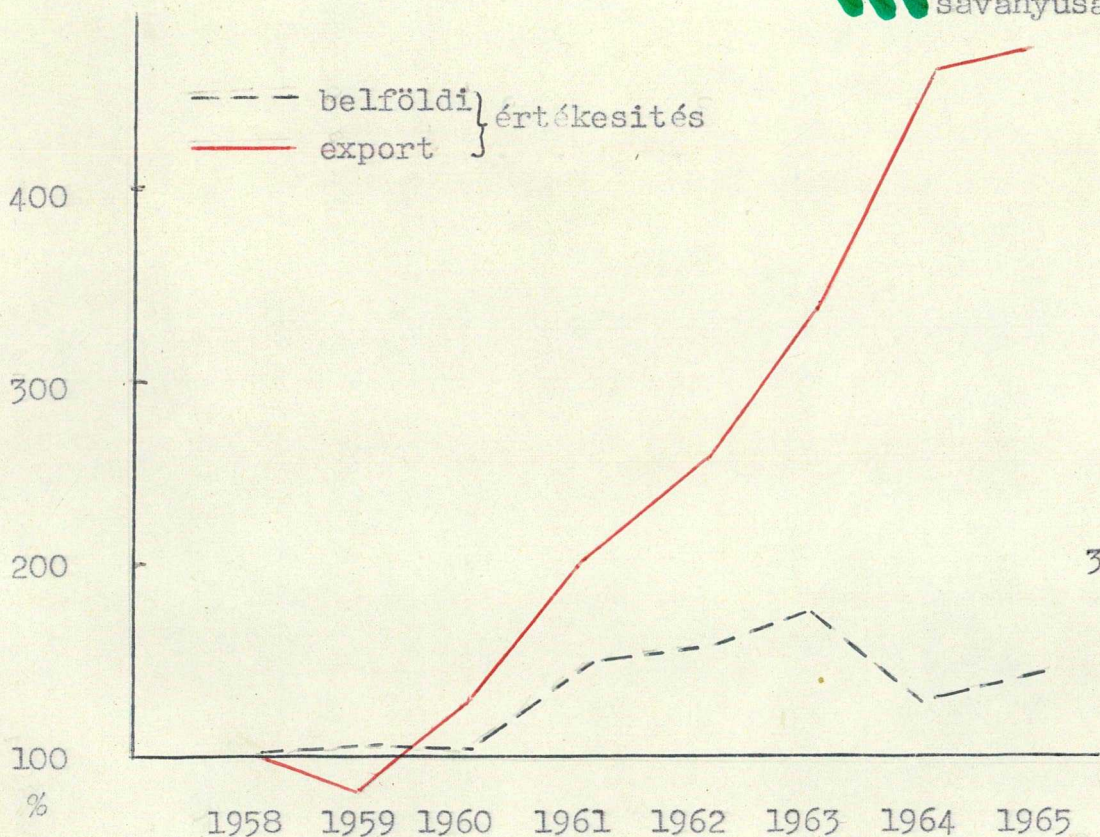
35. ábra

1965

1970

- félkész gyümölcs
- főzelékkonzerv
- süritett paradicsom
- befőtt készáru

- befőttgyártás
- gyüm.konzerv
- folyékony lé
- jam
- savanyúság

36. ábra

Belföldi és export értékesítés

Sokat jelentett a termelés felfuttatásában, hogy 1956-ban gépesítették a paradicsom és a zöldborsó feldolgozását. A kutató intézetek segítségével a cseresznye és a meggy gyors szártalanításával és a körte, birs hámozásával kapcsolatban is sikerült hatékony eljárásokat kidolgozni. Az 1963-tól működő Láng-féle paradicsomsűritő működése lehetővé teszi napi 15 vagon nyersanyag feldolgozását.

A termelés 1958 és 1964 között négyszeresére emelkedett, a felfutás főleg az 1962/63 időszakban volt nagymértékű. A termékek jelentős hányadát exportra szállítják: 1959 és 64 között 20-35 %-a került a terméknek exportra. A termelés és exporttermelés alakulását a 35.36 ábra mutatja.

Az értékesített áruajták között a gyümölcskonzervet, főzeléket, pritamint, savanyúságot, pálinkát kell felsorolnunk. Az igények azonban mennyiségi és minőségi szempontból is nagyok a konzerviparral szemben, így az időjárás alakulása, ezzel összefüggésben a nyersanyaghiány 1964-ben azt eredményezte, hogy a gyár nem tudott exportkötelezettségének eleget tenni, a belföldi értékesítés 1963-hoz képest 41 %-al esett vissza. A külföldi értékesítések a Terimpexen keresztül is folynak, Nagy-Britannia, Svédország, Finnország, Dánia, a NSZK, NDK, Lengyelország, Csehszlovákia, Románia, Izrael és Ausztria irányába történik. A belföldi szállítás szinte valamennyi megyébe megtalálható, a legnagyobb mennyiségben Baranya, Fejér, Veszprém és Pest megyébe szállítanak.

A gyárnak munkaerő bőven rendelkezésre áll, mert viszonylag kis létszámú szakképzett munkaerőre van szükség, a betanítás rövid idő alatt megtörténik és a segédmunka sem kíván szakképzettséget. A problémát a gyár termelésének idényjellege okozza, mert a nyári létszámfelfutás őszi csökken és télen nem folyik jelentős termelés. Földrajzilag a munkaerő P a k s r ó l, D u n a k ö m l ő d r ő l, M a d o c s á r ó l és D u n a s z e n t g y ö r g y r ő l származik.

A konzervgyár mai termékei közül a befőtt, gyümölcs, pulp és velő, gyümölcskonzerv, paradicsomkonzerv, lecsókonzerv, hüvelyes babkonzerv, savanyúság, erjesztett gyümölcslé, gyümölcsszörp a legfontosabb

A fontosabb termékek cikkenkénti megoszlását a 35. ábra

Az értékesítésnek több mint 60 %-a külkereskedelemnek történik, a belkereskedelem kapja a termelés 18 - 25 %-át, a konzervipar 0,6 - 1 %-os arányban részesedik, a szeszipar 0,4 - 0,8 %-ban, az édesipar 0,2 - 0,5 %-ban kap árut.

Növekszik a hal- és huskonzervek gyártása: ebből a termelés évi 125 q körül van.

A Paksi Konzervgyár és általában a magyar konzervipar fejlesztésének szükségességét a távlati fejlesztési tervekkel kapcsolatban részletesen tárgyalom, most csak a gyár egyedi rekonstrukciós terveivel foglalkozom.

A tervek szerint a hazai konzervgyártást 1980-ra a jelenleginek 7,5 szerezére kell emelni. Ezt a feladatot csak úgy lehet megoldani, hogy kibővitjük a nyersanyagtermelőterületeket, fokozzuk az egységnyi területre eső termés hozamot, új gyümölcsösöket telepítünk, tovább kell haladni a répesítés útján és meg kell oldani a raktározási és hűtési kérdést.

A nyersanyagfelvevő terület hatósugarát 50 km-re kell kiszélesíteni, s ez nem is látszik megoldhatatlan feladatnak, mert a talaj és éghajlati viszonyok hasonlóak a közvetlen termőkörzethez. A zöldségfélék, gyümölcsfák termés hozamának emelése részben a szakképzett munkaerő számának emelésével, részben korszerű agrotechnikai eljárások, műtrágyafelhasználás növelésével, gondos növényvédelemmel oldható meg.

Az öntözésnek döntő jelentősége van és erre a Duna-völgyben kedvező lehetőségek vannak, de eddig nem használták ki eléggé, szemben a Dunapatajtól - Bajáig húzódó, hasonló profilu területek fejlett, csökutas öntözési hálózatával. Ezt támasztja alá, hogy a megyében 1965-ben mindössze 260 kh szőlőt - és gyümölcsöszt és összesen 18 ezer kh területet öntöztek a megyében, holott több mint 400 ezer kh területen folyik mezőgazdasági termelés! Elsősorban a paprika, paradicsom, káposzta, karfiol, kalarábé stb. növények vetésterületét kell emelni és öntözésüket fokozni. A zöldségféléket 1961-65. között átlagosan 800 kh-on termesztették, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek kezén lévő zöldségtermesztő területből csak 1244 kh-at öntöztek./27.31.32.33./

Külön a zöldségtermesztő területek műtrágyafelhasználás-

ról nincsenek adataim, a megyében 1 kh-ra 147 kg műtrágya jut /szántó/. 1964 - 1966-ig 69 kh-on telepítettek szőlőt és 498 kh-on gyümölcsfát a megyében, de ugyanakkor 367 kh-on kivágták a szőlőt /előregedés miatt/ és 126 kh-on a gyümölcsöst. Látható tehát, hogy a telepítések üteme nem megfelelő.

Területileg a S z e k s z á r d i - járásban volt a legmagasabb a telepítések aránya: 423 kh-on telepítettek gyümölcsfát.

A gépesítés fokozásának elsősorban a segédmunkát, így a belső- és külső szállítást kell érintenie és viszonylag kevésbé a szakmunkát. Ezt a területen fennálló női munkaerőtöbblet indokolja.

A raktározási probléma megoldását célozza egy 600 vagonos kapacitású raktár építése, amely 1965-ben megkezdődött.

A fejlesztést tehát az anyag eszközök megfelelő mozgatásával és igénybevételeivel kell megoldani. Ezt igazolja a munkaerővel kapcsolatos távlati terv, amely a munkáslétszámot 1970-re az 1965-ös szinten hagyja, a csucslétszámot is hasonló értékben /1900 fő/ tervezi. Az alkalmazottak számában sem terveznek jelentősebb felfuttatást, ami érthető. Tehát a létszám különösebb emelése nélkül kell a termelési értéket az 1965-ös 159 millió forintról 356 millió forintra emelni. /54./

Az előírányzott termelés a következő:

paradicsom püré 28/30-os	200 vagon/év
zöldborsó konzerv	400 "-
zöldbab "	360 "-
lecsó "	250 "-
csémege uborka	500 "-
befőtt	400 "-
zakuszká	500 "-
gyümölcslé	1500 kg.

A 35. ábrán látható az 1965. évi termelés és az 1970. évre előírányzott árucikkenként:

B/ Tm. Gabonafelvásárló és Feldolgozó Vállalat

A malmok száma a megyében már a századforduló előtt magas volt, főleg gőzmalmok működtek. Magáncégek foglalkoztak a gabonakereskedelemmel, így Hőgyészen Oppenheimer Salamon, Krausz Simon, Deutsch Mór, akik gabonát és hüvelyeseket szállítottak Ausztriába és Németországba, Pincehelyen Reich Mór és Schwartz S. gabonát vittek Ausztriába, Németországba, Hollandiába és Olaszországba, Ó-Dombóváron Deutsch és fiai valamint egyéb kereskedők gabonát, Pakson Stern Salamon, a Sulzbach testvérek, Dunaföldváron Stauber Lipótné, Strasszer Vilmos és sokan mások foglalkoztak gabonaeladással.

A lisztárusok száma 1882-ben 50, malomiparos 1, molnár 15, terménykereskedő 11, élt a megyében, sőt még egy cséplőgépkölcsönző is volt. 1894 végén 32 gőzmalom működött a megyében,

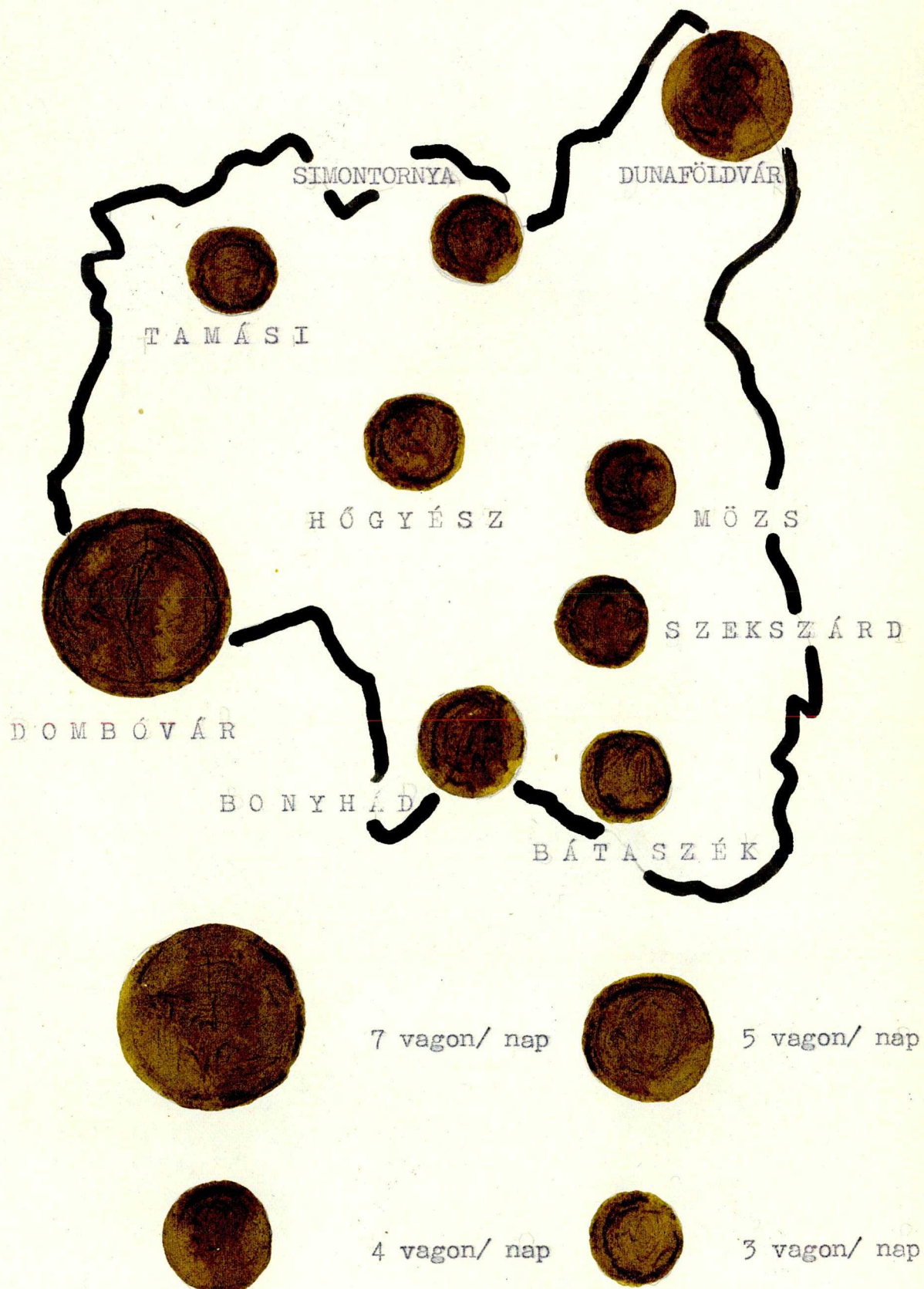
A malmok által előállított lisztok közül buzalisztet ezen belül a BL 112 /fehér kenyér készítésére, BL 160 jelzésű/ félbarna kenyér készítésére BL 225 jelzésű /barna kenyér készítésére/. A legnagyobb mennyiségben a BL 55 jelzésű "Jó minőségű finomliszt" elnevezéssel lisztet állítottak elő. /akkor más jelzést használtak/.

Kisebb mennyiségben rozslisztet is forgalombahoztak.

A kapitalizálódással a malmok száma csökkent; azok az üzemeknek, amelyek messze feküdtek a lakott településektől, jelentős szállítási költségük merült fel és nem tudták felvenni a versenyt a nagyobb kapacitású és korszerűen felszerelt malmokkal. Ezért szüntek meg a későbbi években mint a József-majori, Inám-pusztai, Csámpa-pusztai és több más malom.

Ma vállalatnak, amely 1945 után alakult az államosítások után, 65 telepe van és ebből 18 az ipartelepek száma. A nagy szám azt is mutatja, hogy a termelés kisüzemi, szétszórt, a múltból örökölt, korszerűtlen felszerelésű üzemekben folyik. Bár a foglalkoztatottak száma viszonylag magas /759 fő/, a munkások száma csak 434 fő volt 1966-ban, ami elég kedvezőtlen arány. Az összes értékesítés mintegy 400 millió forint értékben történt. A malmok évente 50-60 ezer tonna lisztet adnak a megyének.

A Tm.Gabonafelvásárló és Feldolgozó Vállalat
malmainak kapacitása és területi elhelyezkedése

A nagyobb ipartelepek /malmok/ Szekszárdon, Mőzsön, Duna-földváron, Simontornyán, Tamásiban, Dombóváron, Hőgyészen, Bonyhádon és Bátaszéken működnek. A malmok kapacitását vagon/nap alapján az 37. ábra mutatja.

A műszaki gazdasági mutatókat vizsgálva, egy tonna buza-sított őrléshez felhasznált villamosenergia mennyisége 43 kWó volt, a kapacitást az őrlésnél 83,9 %-ban használták ki. A buza-őrlés finomliszt kihozatala 32,4 % volt, a buza-őrlés kenyér-lisztkihozatala pedig 42,9 % volt 1965-ben./27./

A felhasznált villamosenergia 4,6 millió kWó volt, a legmagasabb a megyei székhelyű iparvállalatok között. Az iparág állóeszközigényességét mutatja, hogy az összes állóeszköz értéke 161 millió forint, szintén az említett vállalatok között a legmagasabb. A normalizált forgóeszköz értéke is ebben az iparágban volt a legmagasabb, hasonlóan az értékesítési leírásokhoz, amely az állóeszközök kopásából származik.

A malmok BFF 55/kétszerfogós, fehér buzaliszt/, BF 53 /egyszerfogós fehér buzaliszt/ jelzésű liszteket gyártanak első-sorban réteslisztnek és fehér sütemények, cukrász és tészta-ipari készítmények gyártására alkalmas BL 51, BL 55 jelzésű liszteket.

A buza kenyérlisztek közül pedig a BL 112, BL 160 és BL 225-ös lisztek kerülnek közfogyasztásra. Gyártanak ezenkívül buzadarát és dercét is, kisebb mennyiségben. Jelentősebb akorpa-gyártás, amely a finomliszt és buza kenyérliszt után következik mennyiségben. A rozsból főleg kenyérlisztet, korpát és csirát aknáznak ki. A lisztet átlagosan 65-75 %-ban a megyében, a többi Baranya, Fejér és Somogy megyében értékesítik. Baranya megyébe, így a pécsváradi járásba a Bonyhádi Malom szállít őrléményt, a kaposvári járásba pedig a Dombóvári Malom. A Szekszárdi járás malmai főleg belső szükségletet elégítenek ki.

A megye már a II.világháború előtt is szállított őrléményt külföldre. A huszas évek közepén a Bonyhádi Malomból 300 vagon lisztet szállítottak Angliába, Franciaországba és Olaszországba. A háború alatt az export iránya meglehetősen egyoldalú volt: csak Németországba irányult.

Az értékesítésnél az őrleménynek 40-55 %-át a sütőipar veszi át, míg a 10-18 %-át a földművesszövetkezetek és népboltok kapják.

A malmok száma ma is több ennél /24/, de a felsoroltakon kívüliek nem számottevő kapacitásuk. A megőrölt, hántolt és darált gabona mennyisége 200 ezer q körül mozog, az előállított liszt 100 ezer q, korpa 50 ezer q, a takarmányozás céljára előállított liszt 50 ezer q körül van.

A sütőipar szervesen kapcsolódik a malmok teljesítőképességéhez, illetve a lakosság szükségleteihez. Régebben a minőségi kenyér készítésével magánkisiparosok foglalkoztak kisüzemekben, de a több főt, így 5 - 15 embert foglalkoztató sütődék is természetesen magánvállalkozások voltak.

1893-ban 5 sütő /pék/ működött, ami alacsony szám. Tekintetbe kell venni azonban azt is, hogy magas volt a házi, saját szükségletre sült termékek aránya. A parasztházakban, szinte mindenütt volt bubos kemence, így a kenyérsütés a főzéshez, sütéshez hasonlóan konyhatechnikai műveletnek számított. A falu életének, bármennyire is lassu, de fokozatos átalakulásával ezen a területen is változás volt: a kemencébe már csak vasár- és ünnepnapok, később már csak nagy ünnepek előtt gyújtottak be. Ezzel párhuzamosan emelkedett a pékek száma /1930-ban már szinte minden községnek legalább egy pékje volt/. A folyamat a felszabadulás után meggyorsult.

A családtagok zöme már a felszabadulás előtt a szántón, szőlőben dolgozott, úgyhogy kenyérsütésre nem tellett hétköznap az idejéből. A felszabadulás után, a földosztással a paraszt közvetlenül is érdekeltté vált a földművelésben, ezért még nagyobb létszámmal fogtak hozzá a megműveléséhez.

A termelőszövetkezeti mozgalom általánossá válásával a fiatalok egy része a városba ment és munkás lett, a helyben maradtak is ipari munkaalkalmas vagy adminisztratív munkakör után néztek, az idősebbek dolgoztak a TSZ-ben és Állami Gazdaságban. Átalakult és átalakulóban van a falusi életforma, a házak stílusban és beosztásban hasonlóak a városiakhoz, elterjedt a villaszerű építkezés. Ezek a tényezők már kizárják a házi kenyérsütéseket: erre sem idő, sem technikai lehetőség nem lenne. A kereskedelem ki tudja elégíteni a szükségleteket, ha egyelőre minőségben nem is veszi fel a versenyt, úgymond a "jó házi kenyérrel". Ezt az igényt pótolják a ma is működő magánpékek és a sütőipari vállalatok pékségei.

Ma a megyében 92 sütőüzem van, ezek három sütőipari vállalathoz, a Bonyhádi-, Szekszárdi- és Tamási Körzeti Sütőipari Vállalathoz tartoznak.

A sütőüzemek üzemnagyság szerinti megoszlását az alábbi táblázat mutatja:

	1-2	3-5	6-10	10-nél több főt foglalkoztató sütőüzem	Összes
T o l n a	56	28	4	4	92
% - o s m e g o s z l á s					
	60,9	30,4	4,3	3,4	100 %

Az adatokból jól látszik a sütőipar kisüzemi jellege: az üzemeknek 91,3 %-a 1-5 főt foglalkoztat.

A kemencék számából és típusából a technikai-műszaki színvonalra tudunk következtetni:

	Magyar típusu kemencék száma	Gőzkemencék sütőtér száma	Összes kemence száma	Összes kemence sütőtér száma
T o l n a	104	160	3	7
			107	167

Szükséges lenne a kemencék korszerűsítése a minőség megjavítása és a gyakori kenyérellátási zavarok elhárítása érdekében. A gépesítettség fok az előkészítési műveleteknél sokkal magasabb, mert dagasztó- és kiflisodrógép minden nagyobb üzemben működik.

A sütőüzemek finomfehér- és fehérkenyeret, süteményeket, ezenkívül bérsütéssel is foglalkoznak.

1965-ben 21,6 ezer tonna kenyeret, több mint 35 ezer db péksüteményt gyártottak.

Az értékesítés jórészt a megyén belül történik, de a Tamási Sütőüzem Dombóvári Részlege, valamint a Bonyhádi Vállalat Komlóra, Sásdra, az észak-baranyai községekbe, így Bikalra, Mázára, Kisvaszarra stb. is szállítanak terméket. A Dombóvárhoz közel eső somogy megyei községek így Kapospula, Attála, Csoma-Szabadi kenyérellátásában kisebb-nagyobb arányban a község résztvesz.

A megyei sütőipari vállalatok 30 % munkást és 442 főt foglalkoztatnak összesen, amiből kitűnik, hogy a nem termelők aránya 31,5 %, magas érték és ez a termelést megfrágitja. Értékesítés 80-85 millió forint értékben történik évente. A három vállalat közül a szekszárdi a legnagyobb, majdnem 200 főt foglalkoztat, a tamási üzem 140, a bonyhádi pedig 104 főt.

A távlati fejlesztési tervek főleg a további gépesítést, és korszerűsítést, a kisüzemek koncentrációját és egyes üzemek rekonstrukcióját érintik.

C/ Tm. Tejipari Vállalat

Tejszövetkezetek alakításának szükségességét már az 1930-as években látták a megyében s ekkhamar két megye szövetkezeteit tömörítő egyesülés jött létre. A legfontosabb szövetkezetek 1935-ben Kaposszekcsőn /Baranya/, Medina-szőlőhegyen, Szakcsón, Harcon, Bikalon, Egyházaskozáron /mindkettő Baranyamegye/, Mekényesen, Alsómocsoládon /Baranya mindkettő/, Csikóstóttőssön /Barany megye/, Decsen, Diósberényben, Gróbócon, Kocsolán, Kurdon, Sióagárdon és Závodon működtek.

A szövetkezetek a tejért bruttó 2,155 ezer pengőt vettek be, ebből a tagoknak nettó 1,934 ezer pengőt fizettek ki, a r z s i költség 220 ezer pengő körül volt /1935/.

1936-ban az összes tejtermelés 24 millió liter, amiből 365 ezer litert adtak el helyi fogyasztásra, ennek zsirtartalma átlagban 3,67 % volt, a vajnyeremény 100 l tej után 4,26 kg, az összes vajhozam pedig 1 millió kg volt.

1936 november 8-án a baranyai szövetkezetek kiváltak a társulásból s így az üzemi eredmények is gyengébbek lettek - összmenyiséget tekintve.

A körzeti beosztás ezek után így alakult /1938/:

Helység	Szövetkezetek száma	Tagok	Tehenek	Magáncsarnok /helységek száma/		
				nincs	1	2
Dombóvár	19	3071	4395	14	5	-
Bonyhád	13	1246	2155	13	-	-
Mőze	18	2467	3929	16	-	2
Szakály	20	2755	4270	14	6	-
Izmény	6	1169	1778	6	-	-
Szekszárd	2	427	681	2	-	-
Főellenőri	4	555	240	3	1	-
Összesen:	82	11690	17448	68	12	2

Területileg tehát Dombóvár és Szakály környéke volt a legfontosabb tejipari körzet, mert a tagok, a szövetkezetek száma és tehenek aránya az összesnek felét tette ki. Az adatok értékelésénél figyelembe kell venni, hogy ezekben az években ragadás száj- és körömfájás járvány volt a megyében.

A tejtermelésről 1940-ből való a következő képet mutatja:

Körzet	Tej liter	Átlag zsír %
B o n y h á d i	212 739	3,78
D o m b ó v á r i	414 892	3,72
I z m é n y i	147 732	3,70
Mözsi	265 867	3,58
S z a k á l y i	312 857	3,61
Főellenőri	165 061	3,65

A szövetkezetek által termelt tej mennyiségét tekintve a dombovári körzeté volt a legszámottevőbb, minőségileg a Bonyhádi körzet teje volt a legjobb. 1940-ben kezdte el működését az első szövetkezeti vaj- és sajtgyártó telep Ócsény községben, amelynek az ellátása Alsónyékről, Decsről és Ócsényból történt. A napi feldolgozás 2900-3000 l tej volt, a készterméket Szekszárdon, Dunaföldváron, Pakson, Tolnán, Hőgyészen, Tamásiban és Simontornyán értékesítették, a termék jórészt pasztörözött teavaj volt.

A szövetkezetek rendszeresen a Budapesti Központi Általános Tejcsarnok RT-nak szállítottak tejet, tejterméket. Télen teljes tejet szállítottak Budapestre, ezenkívül tejszint. A főlőzött tejet otthon tartották és értékesítették, így a vevők sertések etetésére is felhasználták. Ipari tejet szállítottak Kis- és Nagyszékely, Ozora és Szárazd.-Budapestre./55./

A II.világháború után a szarvasmarhaállomány több mint 10 ezerrel csökkent, ebből több mint 8 ezer a tehének száma. A szarvasmarhaállomány 1963-65. években is csak 76 ezer körül volt és meg sem közelítette az 1935-ös szintet /88 ezer db/. E ténynek inkább a husiparra van súlyosabb hatása, mert a termelt tej mennyisége ennek ellenére 1965-ben 27,7 millió liter volt a megyében és meghaladta az 1935-40-es évek szintjét, igaz, hogy ez évek adataiban csak a szövetkezetek által termelt és felvásárolt tej mennyisége szerepel. Egy tehén évi átlagos tejhozama a terveknek megfelelően meghaladja az évi 2100 litert. Az eredmény még jobb is lehetne, de termelőszövetkezetek ala-

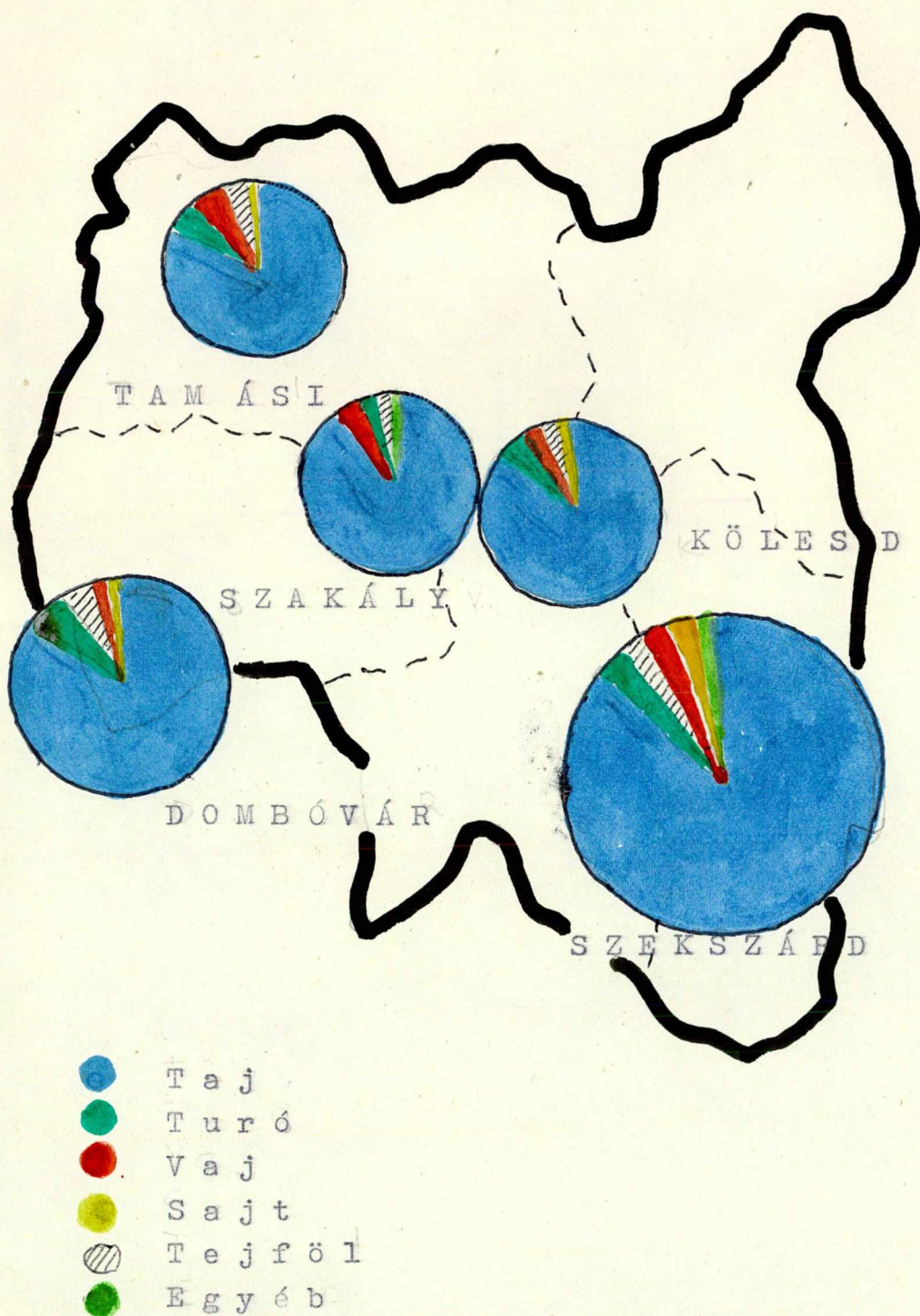
csony tejhozama leszállítja az értéket/ 2117 l /,szemben az állami gazdaságok 2675 l -es eredményével.

A különbség elsősorban a takarmányozási módszerben rejlik: az Alsótengeliczi Állami Gazdaságnak egy országosan elismert módszere van, amelynek segítségével egy tehén évi átlagos tejhozama 1965 -ben 4216 l volt: jellemző, hogy országosan ez az érték 2210 és 30 között mozog és csak a holland tejhozamok hasonlóak ehhez.

A Tm. Tejipari Vállalat 111 teleppel rendelkezik, ebből 7 az ipartelepek száma, ahol 536 főt foglalkoztatnak, ezen belül 215 a munkások száma. A nem termelők száma tehát kétszerese a közvetlenül termelésben foglalkoztatottaknak, ami drágítja a termelést. A tejgyűjtő csarnokok száma 185 volt. A tejtermékek igen változatosak, így fogyasztási tej mellett / 2,8 és 3 % -os kannatej/, vállalati nyerstej, pasztőrözött tej szerepel a tejfajták között. Gyártanak nyerstejszint, kannás és poharas habtejszint, kannás és poharas tejfölt, bel-földi hordós és export vaját, savó vaját. A sajtok közül a pan-nónia, -trappista, -edámi, -óvári félzsiros, -kőményes, tejszin turósatot kell többek között megemlíteni. A turófélék közül a félzsiros turó, zsiros turó, zsiros gomolya és félzsiros irós turó emelhető ki.

A következő 7 ipartelepen állítják elő a tejtermékeket: Szekszárdon, Dombóváron, Tamásiban, Szakályon, Kölesden és a Szekszárdi Sajtérlelőben. Szekszárdon vaját, sajtot, turót egyaránt előállítanak, a többi ipartelepen zömmel sajtot és turót. Majosi is működött egy vajüzem, de az 1960 -as években termelését megszüntették, állóalapjait a kölsedi és szekszárdi tejüzemekben hasznosították. Az intézkedést gazdaságossági okokkal magyarázták, amivel vitatkozni lehet. Földrajzi és közellátási szempontból sem mindegy, hogy a legnagyobb ipari járásnak van -e vajüzeme vagy sem. A Majosi Vajüzem hasonlóan az általános megyei képhez - kisüzem volt, 26 - 41 fővel dolgozott, tejbegyűjtése 17 telepről történt, begyűjtési és értékesítési területe kiterjedt a pécsváradi járásra, ami a felvásárlás 9 % -át érintette.

A Tm.Tejipari Vállalat üzemeinek értékesítése
/ 1967 I. - V.hónap /

38.ábra

Az üzemi termelés 55 - 60 % -át a háboru utáni években is külföldön értékesítették, később a külföldi értékesítés a kis kapacitás miatt 10 - 20 % -ra csökkent.

Az üzem több mint 200 ezer kg vajat termelt, tejtermelése több mint 900 ezer l volt évente, túróból pedig majdnem 25 ezer kg -ot gyártottak évente.

Az üzem leszerelésével megnöttek a szállítási költségek a tejfelvásárlásnál és az értékesítésnél.

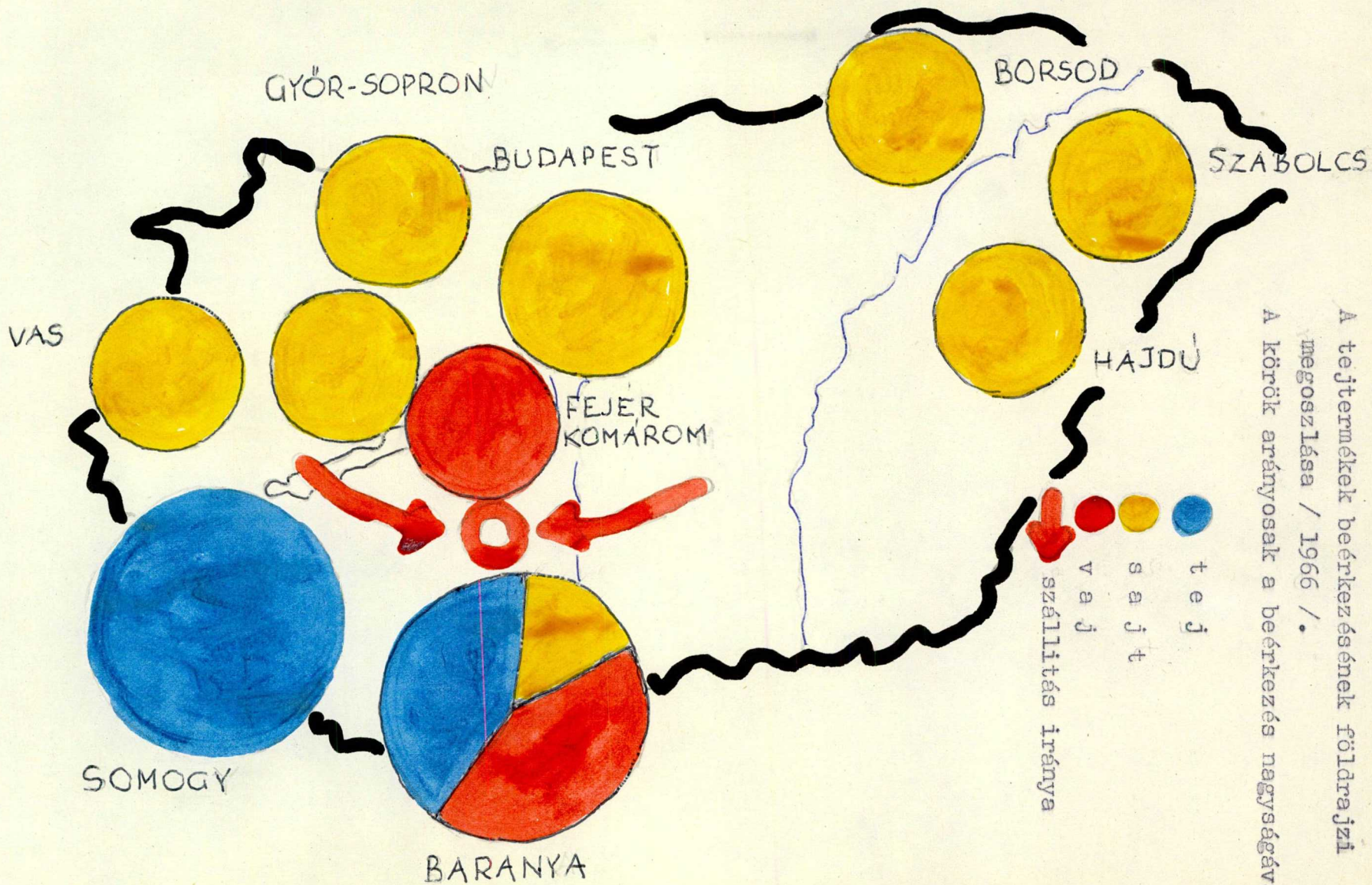
Szintén többszörös profil - átalakítás és problémák sora jelezte a máj Dombóvári Sajtüzem pályafutását, amely tejgyűjtő állomásként kezdte 1904 -ben, majd korszerűen berendezett minőségi exportvajgyártó üzemmé vált 1918 után s napi 16 - 20 q vajat adott, ami abban az időben jelentős mennyiségnek számított. Minőségére jellemző volt, hogy Németország, Franciaország, Anglia, Olaszország voltak a legfőbb vásárlók, sőt a vajból még Dániába is jutott! 1930 -ban már napi 20 - 24 q vajat termeltek, 8 - 10 q száritott kazeint és jelentős mennyiségű fogyasztási tejet is értékesített az üzem. A felszabadulás után csak 1948 -ban államosították, majd megkezdődött az "átszer vezések" korszaka. 1960 -ban a teljes vajmennyiséget külföldre szállították, de leállították a kazein-gyártást. A vajgyártás 1961 -ben szűnt meg, a vajgyártó részleget népgazdaságoi okokra való hivatkozással áthelyezték Kaposvárra. Csak azt felejtették ki a számításból, hogy a "Dombóvári Vaj" Európa-szerte ismert márka volt, de sajtjáról senki nem hallott, még az országban is kevesen. Ez áll a kaposvári vajra is - külföldön, először nem is akarták átvenni...

Az 1967 I. és II. negyedének eredményei alapján az értékesítésnek 89,1 % -a a megyén belül történt, 10,9 % -át Baranya és Somogy megye vette át. Az értékesítés áruajták szerinti bontását 38. térkép mutatja.

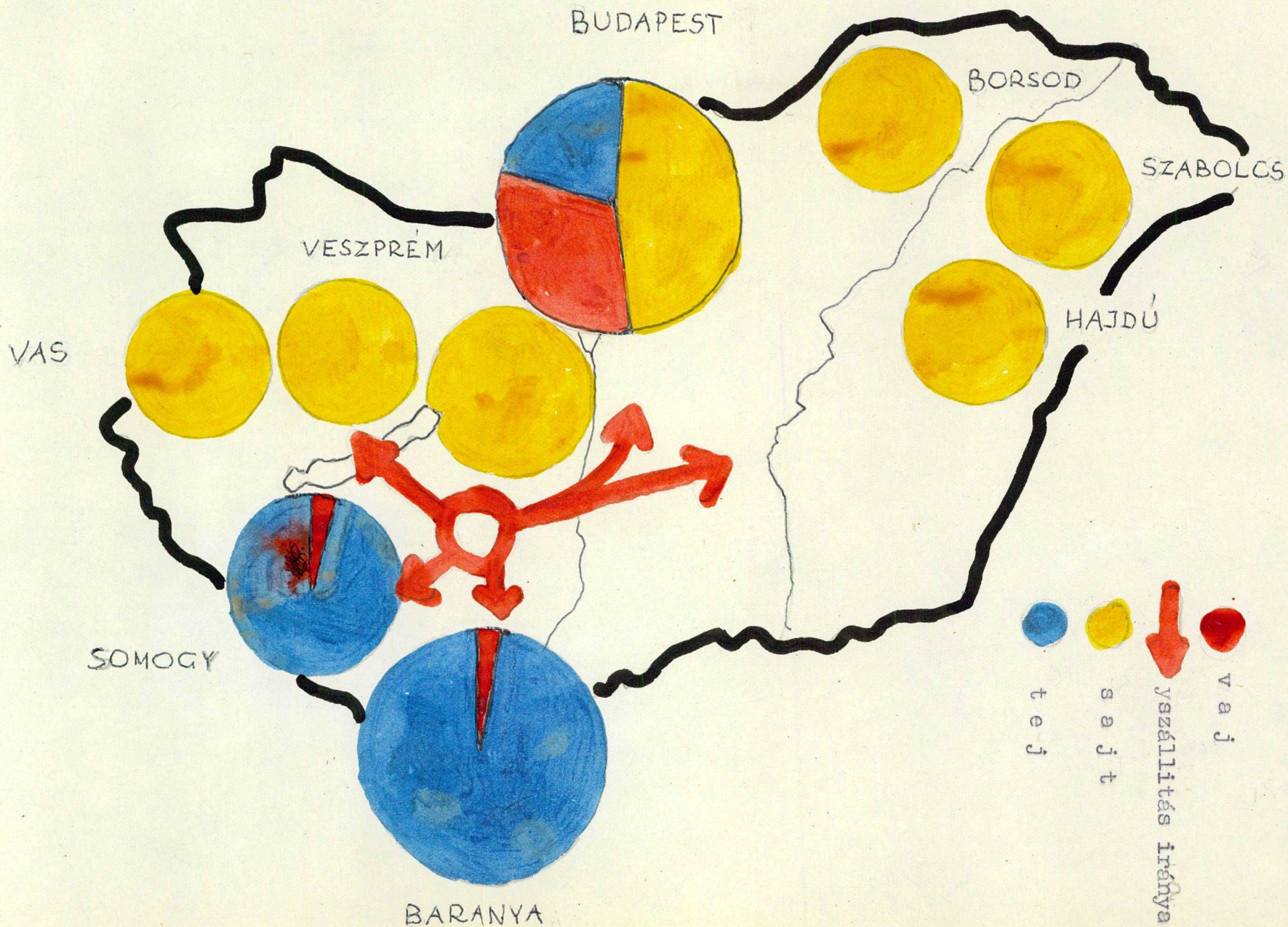
A sajtértékesítésnél a kiszállításban főleg a Bp. Tejipari V. és a Fejér - Komárommegyei Tejipari Vállalatok érdekeltek, a beérkezésben pedig a Bp. és Baranya megyei Tejipari V. részese-dik legnagyobb százalékban.

A vajértékesítésnél a kiszállításban főleg a Tejipari Száll. Szolg. és Készletező Vállalatnak volt magas a részesedése, a beérkezésnél a Baranya és Fejér-Komárom megyei Tejipari V. játszik szerepet. A külkereskedelmi értékesítés itt 22 q volt. Ez teljesen a szovjet laktanyáknak szállított narjából állt.

A tejtermékek beérkezésének földrajzi
megoszlása / 1966 /
A körök arányosak a beérkezés nagyságával

A tejtermékek kivitelének iránya
A körök arányosak a kivitel nagyságával

Tejből a külkereskedelemnek- hasonló célra, 32 hl -t szállítottak.

A különböző sajtfajták beérkezését figyelembevéve azt látjuk, / 39. ábra /, hogy területileg Baranya megyéből érkezik az összes sajtmennyiség 84 % -a, főleg dobozos, hóvirág és mecseki hóvirág formájában. Budapestről elsősorban dobozos és tura-sajt érkezik, Nógrádból bojtársajt, Szabolcsból pogácsasajt, Hajdúból parenycsa, Veszprémből pápusztai és pannónia, Győrből Lajta, Vasból pedig dobozos sajt.

A kiszállítást vizsgálva azt látjuk / 40. térkép /, hogy Budapestre I. és II. osztályu minőségben trappsita, óvári és pannónia sajtot vittek, Baranyába pannóniát, Fejér - Komárom megyéből trappistát és óvárit, Veszprémbe pedig kaskavált. Az összkivitelben főleg a trappsitaszerepel, amely a kiszállításnak, amely a kiszállításnak majdbem 50 % -át adja.

A járások szerinti értékesítést vizsgálva árcikkenként azt látjuk, hogy akannás tej legnagyobb része a Szekszárdi járásból származik, apasztórögzött tej és az egyéb tejtermék értékesítéséhez hasonlóan. Az értékesítés járások szerinti megoszlását a . térkép mutatja.

A tejparral kapcsolatos fejlesztési tervek elsősorban a keménysajtok érlelésének kérdését igyekeznek megoldani. A Tamás-Tejüzem ugyanis bérérlelést végeztet Pécsen és ez a termelési költségek jelentős mértékben megemeli. Tervbevétték Tamásban egy sajterlelő felépítmény létrehozását / eddig pincékben történt jórészt az érlelés /, ahová a Dombóváron gyártott emmentáli és pannónia sajtot is szállítanák. / 69. /

Fontos feladat a Szekszárdi Tejüzem rekonstrukciója is, mert a mostani üzem szűk, termelőberendezése elavult és a fogyasztópiactól is viszonylag távol fekszik / 5 km -be a várostól /. A tervben csarnokszerű megoldás szerepel - hűtőtérrel.

A Tolna megyei Tanács 1961. Intézkedési Terve a juhok rendszeres fejésének bevezetéséről intézkedett, amely több mint 10 ezer db juhot érint. Ez a növekvő juhturó, körözött, gomolya és egyéb juhtejből készült termékek közfogyasztásának emelkedése miatt vált szükségessé. Az exportszállítás sem hanyagolható el ezen a területen. / 57. /

Az exporttermelés alakulását 25. ábra mutatja.

A husipar nyersanyagellátását és problémáit már az általános iparföldrajzi és tejipari résznél említettük. Kiegészíthetjük azzal, hogy már 1893-ban közfogyasztásra több mint 4900 szarvasmarhát, 3356 borjút, 19 ezer juhot és 7700 sertést vágtak le. A hentesek szám 50 volt a megyében, de sokan értettek a vágáshoz a nem szakemberek köréből is. 28 halász volt akkor a megyében és három halárus, a mészárosok száma 119 fő./60./

Később a mészárosok száma fokozatosan csökkent a hentesek javára. A háború okozta állatállománycsökkenést nem sikerült még idáig behozni. 1965-ben 173 ezer db vágósertést vásároltak fel 20 ezer tonna, 22 ezer db vágómarhát 11 tonna és baromfit 1614 tonna súlyban. Ez a mennyiség jóval meghaladja /15-20 %-al/ az 1961-es felvásárlási mennyiséget. A Tm. Husipari Vállalat megszűnéséig /1961-ben termelt utoljára/ évente 35-43 millió értékű árut adott. Bár a foglalkoztatottság viszonylag alacsony volt /80-90 fő/, a közellátás szempontjából pozitív tényező volt az önálló vállalat működése. Gazdaságossági okok, így a kiskapacitás, az alacsony foglalkoztatottság, a termelékenységi együtttható alakulása valóban egy nagyobb területre kiterjedő felvásárlási és fogyasztókörrzel rendelkező vállalat működését tette indokoltá.

A husipar 1960-65 között átlagosan 1100 vagon vágómarhát, 24 vagon borjút, 1575 vagon vágósertést, 51 vagon vágójuhot és 137 vagon baromfit vásárolt fel, a felvásárolt tojás mennyisége 25 millió db volt. A hus árusítása 80 boltban, 52 fővel 44,5 millió forint bevételt hozott, zsirt és zsírszalonnát 5-600 tonna mennyiségben hozzák forgalomba.

A feldolgozott húсарuk között a megyében a vöröshúsat, így a virslit, párizsit, krinolint és szafaládét gyártják, a felvágottfélék közül a nyári felvágott, valamint a turista felvágott és nyári turistaszalámi említhető meg. A hurkafélék közül a bácskai hurka és a sütnivaló hurkafélék, a hússajtok közül a téli időszakban kedvelt disznósajt, a formában főtt készítmények közül a gépsonka, kötözött sonka és a rakott tarja, a füstölt húsonál a főtt császárhús, a hosszabb ideig eltartható készítmények közül a sózott-, füstölt-, és a főtt szalonna a legjelentősebb termék.

A szalámfélék, így a magyar téliszalámi, csemegeszalámi,

csabai paprikás szalámi, a szárazkolbászfélék, a gyulai és a szárazkolbász elsősorban Csongrád és Békés megyéből kerülnek Tolna megyébe. A dobozos husáru /vagdalt, tavaszi vagdalt, marhamájkrém, sertés májkrém stb./ részben a konzervgyáraktól /Szeged, Paks/, részben a húsfeldolgozó üzemektől kerülnek a megyébe. Az üveges készítményekkel ugyanez a helyzet /félkész- és készételek/. A megye tehát húskészítményeket tekintve nagy mennyiségben behozatalra szorul.

A fejlesztési tervek szerint a baromfiipar fejlesztését kell a megyében elsősorban szem előtt tartani, idővel szükségessé válik egy baromfifeldolgozó ipartelep létesítése is. A sertésfeldolgozásnál pedig a termelésnövekedés nagyobb részét nem a foglalkoztatottság, hanem a termelékenység növekedésének kell fedezni. Ezért ki kell szélesíteni a szalagszerű termelést. A halfogyasztás további emelkedését kell elősegíteni az értékesítésre kerülő mennyiség emelésével a Tolna-Baranya megyei Halgazdaság segítségével és az export-importnak az eddiginél lényegesen ésszerűbb megszervezésével. /Pontybehozatal és kivitel Lengyelországgal/.

Szikvizet és ásványvizet, valamint szénsavas üdítőitalt a Tm. Szesz és Üdítőitalipari Vállalat hoz forgalomba a szekszárdi telepen. Az üzem főleg töltéssel foglalkozik a nyersanyagot teljesen készen kapja. Kiskapacitású üzem mindössze 33 foglalkoztatottal, csak helyi jelentőségű.

A Dohánybeváltók és Fermentálók csak fermentálással foglalkoznak, ezután a dohányt átadják a gyáraknak.

A bort, változó mennyiségben /1965-ben 65 ezer hl/ a Borkombinát Vállalat veszi át és a Szekszárdi Borkombinátban kezelik. Ez az ország egyik legmodernebb üzeme, ahol komplex kezelési eljárásokat végeznek. A felvásárlásra kerülő bor 30 %-át az állami gazdaságok és vállalatok, 60 %-át a háztáji és egyéb gazdaságok, a fennmaradó részt pedig a mezőgazdasági termelőszövetkezetek adják.

A szőlőtermeléssel és borászattal kapcsolatos feladatok közül a direkttermő fajták átoltása, a korszerű agrotechnikai módszerek hatékonyságának fokozása, az előregedett szőlők helyetti új telepítések meggyorsítása - olyan fajtákkal,

amelyek mennyiségileg és minőségileg a legmaximálisabban megfelelnek a megye talaj és éghajlati követelményeinek, a minőségi bor /Szekszárdi Kadarka/ exportképességének fokozása és nem utolsósorban a mennyiség növelése legalább olyan mértékben, hogy a megye lakossága is néha láthasson és vásárolhasson megyében termett, palackozott bort!

III. TÁVLATI FEJLESZTÉSI TERVEK

A megye iparának nyersanyagforrását a jövőben is a mezőgazdaság termékei képezik, ezért az iparfejlesztés első sorban az élelmiszeripart, ezen belül a konzerv,- tej- és husipart fogja érinteni.

A fejlesztés intenzív uton várható. Az ágazati szerkezetben és a foglalkoztatottsági nívón ez nem jelent lényeges változtatást: a fejlődés inkább a műszaki színvonalat és a gazdaságosságot érintheti. Az intenzív fejlesztés az erőforrások hatékonyabb felhasználásával képzelhető el, közvetett uton az eszközök koncentrációjával. A beruházásokat a rekonstrukciós termelőkapacitások bővítésére fordítják - kevés új üzem telepítésére kerül sor a jövőben. Cél a felhalmozott alapok szerves összetételének növelése. Mindez előfeltétele a korszerűbb, versenyképesebb, gazdaságosabb ujratermelésnek. A fejlődésnek együtt kell járni a fokozottabb állóalapigényességgel, a technikai felszereltség növekedésével.

A termelékenységi mutató a helyiiparban kedvezőtlen: a minisztériumi és a szövetkezeti ipar termelésnövekedése gyorsabb. Okát abban látom, hogy a helyi ipari üzemeknek nincsen stabil profiljuk, a termelés korszerűtlen üzemekben folyik; a műszaki feltételek szintén korszerűtlenségről tanuskodnak: az egy foglalkoztatottra jutó bruttó állóeszköz a könnyűiparban 25 %-a, az élelmiszeriparban 40 %-a a megyei minisztériumi ipar hasonló ágazati mutatójának.

Kedvezőtlen a munkaerő-összetétel is; a szakmunkások

aránya a III. ötéves tervben 3 %-al csökkent.

Nem hanyagolható el az alacsony kereseti lehetőségek tisztító hatása sem.

1964-ben a minisztérium élelmiszeriparban a műszakiak átlagban 11,3 %-al kerestek többet, mint a tanácsi ipar megfelelő ágában. A munkások átlagkeresete viszont csak 2 %-al volt kevesebb a tanácsi iparban.

A megyében az iparfejlesztésnek jelentős munkaerőfelesleg lekötését kellene megoldani. Az elvándorlást, amelynek az a következménye, hogy a megye lakossága 1970-re a számítások szerint 244 ezer lesz, a munkahelyek bővítésével csökkenteni lehetne. Megállítására 5 év alatt 8-10 ezer fő részére, a továbbiakban 1000-1500 főnek kellene munkaalkalmat biztosítani. Az elvándorlások a megyén belül főleg a Bonyhádi és a Szekszárdi járás, valamint Dombóvár irányába folynak, ugyanakkor kb. ugyanilyen arányu a megyénkívülre történő elvándorlásra is számítani kell, ezért a megye déli része 1970-ig munkaerővándorlás szempontjából egyensúlyban lévő területnek számít.

A vonzóerőt Pécs és környéke jelenti: itt a Tolna és Baranya megyei területekről származó munkaerőnövekedéssel is számolhatunk. A megye északi részéről Dunaujváros és Székesfehérvár irányába tovább folytatódik az elvándorlás. A folyamatot még tetemes beruházásokkal sem lehetne megállítani, mert a munkahelyek számának növekedése nem tart lépést a felszabaduló munkaerővel. Éppen ezért a munkaerő-probléma megoldása a reális számítások szerint a beruházások nevelésével nem oldható meg. Az enyhítés módját a takarékos létszám-gazdálkodásban, a belső munkaerőtartalékok feltárásában és a gyermekgondozási segély várható pozitív következményeiben látom. Utóbbi tompított hatású lesz a megyében a nők alacsony foglalkoztatottsági arányszáma miatt. Távlatilag pedig a rövidített munkahét jelenthet enyhítést, ez azonban csak 1970 után válhat általánossá. /71./

Területileg a Tamási és a Dombóvári járásban kell ipari bázist létesíteni és a fejlesztésre törekedni. Tekintettel a mezőgazdasági termelés fejlettségére az élelmiszer- és könnyűipart kell fejleszteni, mert ehhez a nyersanyag és a

munkaerő is adott, a fogyasztópiac is közel van. A két járásban a női foglalkoztatottság alacsony szintje jelent problémát. Dombóváron a Kesztyűgyár 300 főt foglalkoztat, később ez a szám 550 főre emelkedhet. Az ÁFORT lefojtóüzemének megépülése /200 m Ft beruházással/ szintén csak a férfi lakosság foglalkoztatottságát emeli /400 fő/ s nem oldja meg a nők problémáját.

A község jövőjét azonban belátható ideig nem a mezőgazdasági és az ipari termelés fogja megszabni, hanem a vasutfejlesztés lehetőségei. A vasut az áruszállításban továbbra is megőrzi vezetőszerpét, ha a személyszállításban csökken is jelentősége.

A helyi gazdasági élet fejlődése, a várossá nyilvánítás, amely nem várathat magára sokat /az országnak 6 kisebb városa van mint Dombóvár/, a vasutállomás rekonstrukciója/ a következő tervidőszakban/, a gyékényesi vasutvonal kétvágányúsítása, a nemzetközi forgalom növekedése jelzik a legfontosabb fejlesztési mozzanatok. A község valamikor viszonylag számottevő iparral rendelkezett, az üzemek azonban a tőkeszegény kapitalizálódás miatt kisméretűek voltak. Később ez a tény üzemeltetésüket gazdasági okok miatt feleslegessé tette, sokat felszámoltak így a vajgyárat, konzervgyárat, vágóhidat stb.

Az új üzemeket azonban részben **vontatottan** telepítik, részben az új üzemek kapacitásában nem érik el még a régi üzemekét sem. A Cementipari V. helyett egy 600-800 főt foglalkoztató Betonelemgyártó V. létesítéséről van szó. Ugyancsak felmerült egy 1000 vagon kapacitású hűtőház építésének gondolata, amely mintegy 400 főt foglalkoztatna, zöldség- és cukorborsó tárolásával foglalkozna. Utóbbi tervek erősen perspektivikusak.

A Tamási - járásban még kedvezőtlenebb helyzeten kellene segíteni a III. ötéves tervben. A magas elvándorlási arány az ipari üzemek hiányát tükrözi.

Az iparosítás az ORION-gyár egyik részlegének Tamási működésével kezdődött meg, meglehetősen későn; az üzem 300 főt foglalkoztat, a létszám 650 főre tervezett. A női munkaerő foglalkoztatottsága azonban csak a helyi erőforrások felhasználásával javulhat.

A Paksi-járásban a Konzervgyár könnyűipari bázist jelent ugyan, de gátló tényező a fejlődés szempontjából a szezonális és a nyersanyagbázis félkörös jellege. A női munkaerő nyári foglalkoztatottságát kedvezően befolyásolja az üzem léte, de a rekonstrukciós bővítés, amely most is folyamatban van, nem fogja a kellő mértékben a foglalkoztatottságot emelni.

Az országos energiatermelő-kapacitást 16 %-al emelő 800 MW-os Paks melletti erőmű felépítése bizonyára vonzó hatást fog gyakorolni az energiaigényes iparágak telepítésére. Az atomerőmű iparra gyakorolt hatása ma még távlatilag nem mérhető le, de feltételezhető, hogy gyűrűző iparosodási folyamatot indít meg. Tervek vannak Paks mellett egy sörgyár építéséről.

Ugyancsak korai lenne az alföldi olaj- és földgáznak a Dél-Dunántulra gyakorolt fejlesztési hatásáról beszélni: a vezetékek kiépülése a vegyipari bázis megteremtését eredményezheti. Addig is azonban a munkaerőigényes ágazatok kiépítését kell szorgalmazni, elsősorban az igen kedvezőtlen munkaerő /női/ helyzeten kell változtatni.

A fejlődés ellen ható tényező itt Dunaujváros szivó hatása, amely megvalósulásával csökkenhet. Dunaföldvár iparosítási problémái még távlatilag is megoldhatatlannak látszanak.

A megye vezetői elsősorban S z e k s z á r d iparosításával vannak elfoglalva. A kedvezőtlen közlekedés- és gazdaságföldrajzi helyzetet jónéhány budapesti gyáregység kiterjesztésével igyekeznek ellensúlyozni. Tekintettel arra, hogy a város és környéke nyersanyagban- és energiahordozókban szegény, az ipartelepítésnél a munkaerőigényes ágazatok telepítését szorgalmazzák, amely földrajzilag a legkevésbé helyhez-kötött ágazatokat foglalja magában. Ez azt jelenti, hogy a megyében minden nagyobb községbe telepíthetők lennének, ahol munkaerőfelesleg van.

A Fővárosi Óra- és Ékszeripari V. telepe 200 főt tud foglalkoztatni: a felfuttatást 600 főre tervezik.

A Magyar Hajó- és Darugyárat a szekszárdi Sió-szakaszra akarják telepíteni: a vasszerkezeti termelőegység mintegy 5000 főt képes foglalkoztatni, távlatilag e létszám 10 ezer főre emelhető.

A létszám ilyen mértékű emelkedését kétkedéssel kell fogadni már csak azért is, mert a Sió nem alkalmas nagyobb bruttó regisztertonna hajók szállítására még a duzzasztást is figyelembe véve Duna mellé történő telepítés pedig rendkívül megnövelné a beruházási költségeket, ezen belül főleg az állóeszközökre és a kommunális célokra fordított beruházások növekednének meg.

Kétségtelen, hogy a MAHADA - telepítés nagyarányú, szakképzett munkaerő betelepülését jelentené: a terv megvalósulása esetén távlatban a város lakossága a számítások szerint 40 - 50 ezerre nőhet.

Az elképzelés túlzottnak látszik, mert optimális realizálódási lehetőségeket feltételez: a város szívó hatása a rossz közlekedéscímű földrajzi helyzet, a Sárköz alacsony népsűrűsége, a nyugat-keleti irányú zártság miatt nem valószínű, hogy eléri a hasonló nagyságú várások vonzását. Ugyanakkor számolni kell a 32 ezer lakosú B a j ató további iparosodásával is, amely ellenható tényező lesz a város népességnövekedésénél. Baja lényegesen kedvezőbb földrajzi helyzete, sokoldalúbb ipara és szélesebb vonzási köre ezt a feltételezést alátámasztani látszik.

E tényezőket is számításba véve a városnak még a 80 - as években sem lesz 35 ezernél több lakosa. Egyébként a gyáregység letelepítése nem oldja meg az alapvető munkaerő problémát: a helyi ipar foglalkoztatottságát több ezer fővel kellene emelni ahhoz, hogy a fenti ütemű népességnövekedés csak részben realizálódjon. A helyi ipar foglalkoztatottságát pedig csak legfeljebb 6 - 700 fővel lehet a következő hat - hét évben gyarapítani.

A Műszergyár, amely kezdetben 300 főt foglalkoztatott, létszám tekintetében 1500 főre futtatható fel - feltételezve a KGST részéről a változatlan illetve növekvő igényeket a termékek iránt.

A nők foglalkoztatottságát célozza a Rákospalotai Bőr - és Dismű V. kihelyezett szekszárdi telepének működése, amely 1965-ben 545 főt foglalkoztatott s ezzel sokat javított a város munkaerőhelyzetén.

A Bonyhádi -járás ipari foglalkoztatottságában a bányák bezárása jelentette és jelenti a fő problémát: 1960 - ban 1300 - 1400 fő dolgozott a bányászatban, 1966 - ban ez a szám 179 főre csökkent. A bányák bezárását az egy tonna kibányászott szénre eső magas ráfordítás tette szükségessé, ez azonban speciális

A felszabadult munkaerő más ágazatokba áramlott, már ahol erre lehetőség volt. A munkahelyek alacsony száma miatt a területi átrétegződés a megye rovására következett be, mert a feleslgesé vált munkaerőt a Tröszt területén igyekeztek elhelyezni/ Komlón és a Pécs környéki bányákban/ - haszn -
ló munkakörben. A megyéb belül főleg a KTSZ -ben történő foglalkoztatással próbálták megoldani a kérdést, a járatok -
ban gombatermesztés folyik. Mindez azonban csak részleges megoldást jelent a munkáslétszám és bérezés tekintetében.

Külön problémát jelentett, hogy a bányászatban magas kereseti viszonyokhoz szokott szakképzett munkaerőt hasonló fi -
zetéssel járó munkakörbe helyezték el. A KTSZ -ekben ab ovo
kevés 2600 - 3600 Ft -os munkakör van, gombatermesztésért
sem szoktak ennyi bért adni. Egyelőre tehát az Állam egé -
szíti ki a különbözetet, amíg egyéb megoldás nem kínálkozik.

Szó van az "Ifjusági Cipőgyár" Bonyhádon történő működteté -
séről, ez 300 főt tudna foglalkoztatni - főleg nőket.

A lakosság számának várható további csökkenésével és a me -
gyerendszer fokozatos átszervezésével, majd -reméljük, felszá -
molásával a r a y o n i r o z á s kérdése nemcsak elméleti, ha -
nem gyakorlati síkon is fontossá válik.

A Marx Károly Közg. Egyetem Gazdaságföldrajzi Tanszéke által
elkészített tervezet lo, az Országos Tervhivatalé pedig 6 gaz -
dasági illetve tervezési egységre osztotta az ország területét
függetlenül attól, hogy az objektíve kétező gazdasági körzetek
felismehetők -e vagy sem.

A hipotétikus körzetbeosztásban Tolna megye megszűnne mint
különálló közigazgatási és gazdasági egység, annál is, inkább,
mert az első tervezet szerint a Tamási járás szinte tájes
egészében a Közép - dunántuli rayonhoz, a Paksi járás északi
része pedig a Központi Iparvidékhez tartozna. A megye többi já -
rása a Délkelet - Dunántuli körzet része lenne Pécs központ -
tal.

Helytelen lenne az ipar jelenlegi helyzetét a megyében csu -
pán közelekdésföldrajzi és potenciális okokkal magyarázni: a
mai kép kialakulásában egyik döntő tényező volt, hogy a megye
járásai sohasem forrtak közigazgatási és gazdasági egységgé
a valóságban. Szekszárd tulságosan fejletlen és erőtlen volt

ahhoz, hogy hathatós irányítója lett volna egy ipari fellendülésnek, amely az egész megyét érintette volna. Saját ipari fejletlenségük önkonzentrációra készítette a mindenkori városatyákat s ezért a megyeszékhely főleg belső problémáit igyekezett orvosolni. A rosszul értelmezett provincializmus miatt féltékenyen ügyelnek, hogy a megye többi települése véletlenül se keresztezze Szekszárd anyagi, főleg beruházási érdekeit.

Dombóvár speciális három megye határán történt települése és tranzit jellege, Bonyhád és Simontornya peremfekvése, Dunaföldvár és Paks "életterének" hiánya és keleti irányu elszigeteltsége, Tamási földrajzi zártsága mind magyarázat jelent a gazdasági egység alakulására és helyzetére.

Valamit azonban a megyerendszer megszűnéséig is tenni kell az iparfejlesztés terén. Gazdaságilag pozitíva hathat az arányos, tervszerű fejlesztési tervek kidolgozása és megvalósítása, a beruházások arányos területi elosztása, az ipartelepítő tényezőknek a népgazdasági és helyi igényeknek, érdekeknek megfelelő figyelembevétele. Az új gazdasági mechanizmus, bár várható következményeiről korai lenne beszélni, feltétlenül a teljes közigazgatási és gazdasági átszervezés irányába ható tényező lesz. A megyerendszeren belüli apró, életképtelen kevés önállósággal bíró egységek, így a járások átszervezése majd megszüntetése valamint alkörzetekkel történő helyettesítése a megyéknek szükséges. Ezek az eddiginél lényegesen nagyobb és gazdaságilag egységesebb, életképesebb területeket foglalnának egységbe. Szükséges az egyes körzetek gazdaságilag stabil profiljának kialakítása, amely a körzeten belüli tervszerű munkamegosztás rendszerén keresztül valósulhat meg.

A jelenlegi állapot és a tervek szerint a nyersanyag - és az energiaigényes iparágak a centrumban, Pécs környékén maradnak illetve települnek, míg a munkaerőigényes ágazatok /élelmiszeripar a periférikus területeken, elsősorban a mai Tolna megyében, Dél-Somogyban és Dél - Baranyában.

A jövőben még szorosabb gazdasági együttműködés valósulhat meg a két illetve három megye között: Tolna megye Baranya fő élelmiszerellátója lehet/konzerv, készétel, egyes sajt fajták, tejtermék stb./, míg utóbbi a nehézipari termékek fő szállítója/vasipari speciáltermékek, villamosenergia, szén stb./

A Paksi Atomerőmű megépülésével két nehézipari centrum kiala-

Az ágazatokat vizsgálva a III.5 éves terv célkitűzései alapján, a megye szempontjából elsősorban a könnyű- és élelmiszeripar fejlesztése a fontos. A könnyűiparnál megfigyelhető, hogyan növekszik a könnyűipari termékek termelői rendeltetésű felhasználása, de ennél is gyorsabban növekszik az export hányada a könnyűipari termelésben. E tendenciával párhuzamosan lakosság könnyűipari termékfelhasználása - a 21 - 22 % -os volumennövekedés ellenére - részarányában természetesen csökken.

A könnyűipar legfontosabb ágazataiban a textiliparban, a bőrszőrme- és cipőiparban várható emelkedés mérsékelt lesz. A lényeges okok közül a fejlesztés és a termelés importigényességét kell kiemelni. Ez jelentős devizakiadással jár és csak a hazai vegyipar fejlesztésétől várhatjuk a ma használatos nyersanyagok pótlását. A beruházásoknál hasonló a helyzet, mert a textilipari gépek elenyésző hányadát várjuk beföldön. E tények mérlegelésével a fejlesztési koncepció két a - lapelvre épül: a hazai vegyipar fejlesztése után nagyobb hazai nyersanyagbázist kell létrehozni és ezzel mérsékelni a textilipar viszonylagos devizaigényességét, valamint a meglévő bázist jobban hasznosító termelési strukturát kell kifejleszteni, főként az export céljára. Az első alapelv a vegyipar fejlesztésében és a iparág fokozott műszaki felkészülésében realizálódik, a második úgy a valósul, meg, hogy az exportban és a hazai fogasztásban egyaránt növeljük a feldolgozás mértékét, a konfekcionált termékek arányát vagy gyorsabban fejlesztjük a kvalifikáltabb iparágakat.

A bőr -és szőrmeiparban hasonló problémákkal kell számolni. Konkrétan, a Tolnai Selyemgyár léte vitatott. Egymásután állnak le a természetes alapanyagra berendezkedett gépek - a - nyag hiányában. Már eddig is ez volt az ország egyetlen olyan selyemgyára, amely természetes alapanyaggal is dolgozott. A selyemgubó azonban már nem szerepel régóta a nemzetközi kereskedelemben, a hazai termelés pedig évről évre csökken.

Műselyemmel történő ellátás pedig az említett okok miatt nehéz, a folyamatos anyagszállítás egyelőre megoldhatatlan. Valószínűnek látszik a cérnázásra történő teljes áttérés, ami viszont munkaerőt tesz feleslegessé.

A Simontornyai Bőrgyár is devizaigényes alapanyagokkal dolgozik, így a fejlesztés mindenkor függvénye lesz az ország devizahelyzetének és fizetési mérlegének.

Kedvezőbb a helyzet a Bonyhádi Cipőgyár esetében, amely ugyan közvetve szintén függ a termelést tekintve a deviza-helyzettől, azonban viszonylag magas értéket tud realizálni.

Kedvező helyzetben van a Műanyag és Bőrdiszmú V., amely hulladékanyagból exportképes, devizaképző terméket állít elő, nyersanyagellátása pedig stabil, ezenkívül jelentősszámu női munkaerőt köt le. Hasonlóan értékelhető a faipar helyzete, bár az exportképessége lényegesen kisebb.

Az élelmiszeripart a felszabadulás előtt a magyar népgazdaság legfontosabb ágának tartották, pedig az ekkori üzemek nagy része elaprózott, kisüzemi, kézműipari jellegű volt. Gyáriparnak csak a malomipar, cukorgyártás, a dohányfeldolgozás, a sör- és a csokoládégyártás számított. A felszabadulás után sor került a túlságosan szétaprózott termelés koncentrálására, a célszerű termelési profil kialakítására.

Az ötvenes években mnit ismeretes, az élelmiszeripar fejlesztésére a gazdaságpolitika torzulása következtében kevés anyagi eszköz jutott. A termelés főleg az új munkások beállítással emelkedett. A műszaki színvonal és a gyártástechnológia fejlesztésére szinte semmi nem történt.

Az iparággal kapcsolatos legfontosabb feladatok megoldását csak a második hároméves tervben / 1958 - 60 / kezdtük meg, ami a szakaszos gyártástechnológia helyett a folyamatos üzemelésre való áttérést s ezzel a munkatermelékenység emelkedését irányozta elő. E törekvés a második öt éves terv időszakában is folytatódott. A tervidőszakban a realizálódás az üzemek rekonstrukciója, bővítése hazai valamint importberendezések beépítése révén valósult meg. A legnagyobb arányú kapacitásbővítés a konzerv- és hűtőipart érintette, mert az iparág termékei iránt bál- és külföldi viszonylatban egyaránt gyorsan nő a kereslet.

A harmadik öt éves terv az iparágban a meglévő üzemek korszerűsítését, az állóeszközök új, korszerű berendezésekkel történő kicserélését tekintí fő fejlesztési feladatának.

Fontos feladat az élelmiszeriparban a külső és belső a - nyagmozgatás gépesítése, a nehéz fizikai munka csökkentése. Országos viszonylatban az élelmiszeripar fejlesztésének azért van nagy jelentősége, mert a többi ágazatban import nélkül, akár alapanyag, akár segédanyag tekintetében, nem tudunk termelni. Egyedül az élelmiszeripar az, amelyben a nyersanyagszükséglet 90 - 95 % -át a mezőgazdaság termeli s ez mind hazai eredetű.

A másik fontos sajátosság az, hogy ez az iparág termékeit - megfelelő minőség és csomagolás esetén - a szocialista éskapitalista piacon egyaránt értékesíteni tudja s ezzel jelentős devizára tudunk szert tenni.

Az élelmiszeripari termelés növelése szempontjából a következő két tendencia a legfontosabb: részben megváltozik a faluról városba költözők saját élelmiszer termelése, ellátásukról központi készletekből kell gondoskodni. Az élet - mód megváltozása csökkenti a termékek házi elkészítését és növeli az élelmiszeripar feldolgozott termékeinek vásárlását és fogyasztását. Részben a szövetkezeti élet miatt a parasztság életmódja és fogyasztásának összetétele megváltozik, s így falun is növekszik a feldolgozott élelmiszerek fel - vásárlása. Ennek a tendenciának okát abban kell keresni, hogy a parasztság jövedelmének növekvő része nem termék, hanem egyre inkább pénz formájában ölt testet.

A gyors hazai szükséglet -növekedés mellett számolnunk kell a fokozódó export - lehetőségekkel, elsősorban a szocialista országokba. A nyugati országokba irányuló exportunk egyre nagyobb konkurenciával találja magát szemben és a közös piaci intézkedések is kedvezőtlenül hatnak élelmiszerexportunkra. Ennek ellenére a minőség, a külkereskedelmi munka, a csomagolástechnika és alapanyag javításával a kivitel fokozható, a piacok bővíthetők.

Tekintettel arra, hogy a fent vázolt országos jelenségek Tolna megyében a mezőgazdasági jelg miatt fokozott mértékben fennállnak, a jövőben a megyében az élelmiszeripart kell elsődlegesen fejleszteni. Indokolják a fejlesztést a nyersanyagtermelésben megtalálható, országosan is magas termésátlagok, főleg az állattenyésztési- feldolgozó iparban dolgozó szak - képzett munkaerő, az ezzel kapcsolatos több évszázados termelési tapasztalatok, a szántóterület magas részesedése a föld-

területből, a belterjes mezőgazdasági művelés/möntözéses gazdálkodás a Duna mellett, fejlett zöldségtermesztés stb./ ezenkívül speciális okok, mint a szekszárdi bor nemzetközi hírneve.

Konkrétan a Paksi Konzervgyár rekonstrukciója és bővítése emelhető ki, a Tm. Tejipari Vállalat további exporttermelésének szorgalmazása

A husipari termelés egyre fontosabbá váló ága a baromfi - par lesz. A termelés növelésének még nagy tartalékai rejlenek a baromfitartás- és feldolgozás idényszerűségének csökkentésében. A Tolna megyei Tanács 1961. évi Intézkedési Terve a nagyüzemi baromfitenyésztés megteremtését irányozta elő. Ennek első állomása a Kurdi Csirkegyár üzembehelyezése volt. Mintegy 111 ezer baromfit helyeztek ki a szövetkezetekbe, ami a nyersanyagutánpótlás folyamatosságát hivatott biztosítani.

Megindult Decs és Ócsény körzetében a nagyüzemi juhászat kialakítása, abvezették a juhok fejését, a mesterséges megtermékenyítést.

A halfogyasztás további emelése szintén a célok között szerepel. A fokozatos husellátás szempontjából már kevésbé örvendetes tény volt a dombóvári vágóhid megszüntetése, amit 1961 -ben a Tm. Husipari V. megszűnése követett. A husellátás tehát assomzsedos megyékből történik.

Összegezve: Tolna megye iparilag fejletlen megye, a lakosság nagy része mezőgazdaságban foglalkoztatott. A megye ipara kezdetől fogva elaprózott, kisüzemi jellegű.

Az alap-és nyersanyagszegénység miatt a nhézipar jelentéktelen, a könnyűipar az impertigényesség miatt korlátozott fejlődési lehetőségekkel rendelkezik, az iparfejlesztésnek a fejlett mezőgazdasági termelésen alapuló élelmiszeripart kell elsősorban érinteni.

Az iparfejlesztést a korszerűtlen technológiai berendezések kicserélésével, rekonstrukciókkal, üzembővítésekkel és a foglalkoztatottság növelésével kell megoldani.

Távlatilag az iparfejlesztés csak a megyerendszer megszüntetésével és új gazdasági és közigazgatási rayonok kialakításával képzelhető el.

I r o d a l o m j e g y z é k

1. Vadász E.: Magyarország földtana 345 o.
2. Strausz L.: A Dunántul DK-i részének földtani felépítése.
Földrajzi Értesítő 1952.
3. Vöröss L.: A Kaposvölgy természeti földrajza, 1958.
4. Bacsó-Kakas: Magyarország éghajlata
5. Kéz Andor: Magyarország földrajza
6. Wesinszky Mór: Tolna vármegye története I.
7. Kogutowicz: A Dunántul és a Kisalföld írásban és képekben
8. Kadic Ottokár: Szekszárd, Tevel és Bonyhád vidékének föld-
tani viszonyai. Földtani Intézet évi jelen-
tése 1920-23-ról - 1925.
9. Pataki J.: A Sárköz természeti földrajza
10. Prinz Gy.: Magyar földrajz, Bp. 1939. Magyarország táj-
rajza
11. Glazer Lajos: Dunántul középkori uthálózata, Századok 1929.
12. Szanyi I.: Dombóvár története. Szülőföldem 1957.
13. Szőke S.: Dombóvár. Doktori disszertáció, Dombóvár 1965.
14. Markos Gy.: Magyarország gazdasági földrajza, 1964.
15. A magyar ipar. Statisztikai adatgyűjtemény. Közp. Stat. Hiv.
Bp. 1961.
16. Sándor Vilmos: A nagyipari fejlődés Magyarországon 1867-1900.
Szikra, Bp. 1964.
17. Lengyel Géza: Magyarország gyáripara. Különlenyomat a
„Magyarország évkönyve” 1935. évi kötetéből
18. Magyar Stat. Évkönyv- Új folyam XLV. 1937.
Magyar Kir. Stat. Hivatal, Bp. 1938.
19. Magyar Stat. Évkönyv, Új folyam LI., LII., LIII., LIV.
Magyar Közp. Stat. Hivatal, Bp. 1948.
20. Magyar Stat. Évkönyv, Új folyam, XXIV., XXV., XXVI.,
Magyar Kir. Közp. Stat. Hivatal, Bp. 1940.
21. Szeghalmy Gy.: Dunántuli vármegyék, Bp. 1940.
22. Magyar Nemzetgazdasági Enciklopédia, Bp. II. 1935.
23. Magyarország és a hároméves terv, Szikra, 1948.

46. Daróczy A.: Tolna vármegye közgazdasági leírása I. Bp. 1909.
47. Pényes Elek: Magyarország statisztikája. I-III. Bp. 1842.
48. Pényes Elek: Magyarország leírása. I-LII. Bp. 1847.
49. Az ipari termelés elemzése. Összeállította Nyitrai
Ferenecné- Központi Statisztikai Hivatal.
Okt. Osztály. Kézirat. 1960.
50. Cravero R.: A magyar élelmiszeripar területi elhelyezkedése
különös tekintettel a növényi konzerviparra.
Földrajzi Értesítő, 1956/4.
51. Klitzsch F.: Bevezetés az ipartelepítés tervezésének kör-
déseibe. Közg. és Jogi Könyvkiadó 1955.
52. Berend-Ránki: A magyar ipar fejlődése az I. világháborúig.
Szikra, 1955.
53. A magyar ipar - Statisztikai adatgyűjtemény, 1961.
54. Ifj. Hornok I.-né: A Paksi Konzervgyár története 1945-től
napjainkig. 1964. Szakdolgozat.
55. Tolnamegyei Tejszövetkezetek Szövetkezeteinek 1935., 1936.,
1937., 1938., 1939., és 1940. évi jelentése.
56. Ifj. Leopold Lajos: Gyárak nélkül. Szekszárd, 1907.
57. Intézkedési terv a Tolnamegyei Tanács 1961. évi terveinek
végrehajtására.
58. Berend-Ránki: Magyarország gyáripara az imp. I. világháború
előtti időszakában 1900-14-ig.
59. Berend-Ránki: Magyarország gazdasága az első világháború
után 1919-1929-ig.
60. A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamarának Jelentése az 1896.
1893, 1889-92.
61. Berend-Ránki: Magyarország gyáripara 1933-44.
62. A Magyar Korona Országainak Gyáripara 1906-12.
63. A Magyar Korona Országainak Üzemi- és munkásstatisztikája
1910-ről, Bp. 1915.
64. Tolna megye tanácsának 1964. évi költségvetési és közösség-
fejlesztési tervjavaslata, Pécs 1963.
65. Tolna vármegye adattára, Pécs, 1933.
66. Lukács M.: A Simontornyai Bőrgyár jelentősége Simon-
tornya és az ország gazdasági életében.
Szakdolgozat, kézirat. 1966.
67. Sárfalvi: A mezőgazdasági népesség csökkenése Magyar-
országon, Bp. 1965.

24. Borjai: A bonyhádi járás ipara. Iparföldrajzi tanulmány.
Pécs, 1960.
25. Magyar Stat. Zsebkönyv, 1960, 1961, 1962., 1963., 1964., 1965.
26. Kóródi: A borsodi iparvidék.
27. Tolna megye legfontosabb statisztikai adatai.
1956., 1957., 1958., 1959., 1960., 1961.,
1962., 1963., 1964., 1965.
28. Husz esztendőnk. Közp. Stat. Hivatal, Szekszárd, 1965.
29. Magyar Stat. Zsebkönyv IV. évfolyam. Magyar Kir. Közp.
Stat. Hivatal, Bp. 1936.
30. Kiss I.: Simontornya krónikája, Simontornya, 1938.
31. Tolna megye huszéves számvetése, Kézirat. Szekszárd, 1965.
32. Területi stat. zsebkönyv, Bp. 1964.
33. Tolna megye számokban. Közp. Stat. Hivatal Tolnamegyei
Igazgatósága, Szekszárd, 1962.
34. Magyar Stat. Zsebkönyv XI. évfolyam 1942. Bp. 1943.
35. 1960. évi népszámlálás. I. Előzetes adatok. Bp. 1960.
36. Dörner Győző: Téglaiiparunk gazdaságföldrajzi vázlata.
Földrajzi Közlemények 1957/2.
37. Iparstatisztikai beszámoló jelentések 1959, 1960, 1961,
1962, 1963, 1964.
38. Közigazgatási mutatókönyv, 1852. Megyei Levéltár.
39. Tolna megye állapotáról. Havi jelentés. 1850. Megyei
Levéltár.
40. Molnár F.: Növényi konzerviparunk és a mezőgazdaság
területi kapcsolatai. Földrajzi Közlemé-
nyek 1964/1.
41. Sárfalvi B.: A mezg. népesség elvándorlásának gazdaság-
földrajzi kérdései. Földrajzi Közlemények.
1964/2.
42. Futó M.: A magyar gyáripár története I. kötet, Bp. 1944.
43. Kecő I.: Magyar nyersanyagpolitika, 1938.
44. Győri L.: Az Alföld iparosításának problémái.
Kivonat. Földrajzi Közl. Új folyam VIII. 1960/1
45. Markos Gy.: Az Északi-iparvidék, mint gazdasági körzet.
K.K. Új folyam I. 1953/1-2.

68. Nemzetközi Almanach 1967.

69. Tm. Tejipari Vállalat 1967. I. és II. negyedévi felvásárlási, termelési és értékesítési jelentései

70. Tm. Gabonafelvásárló és Feldolgozó V. 1958-1966. vetésterületi, termelési és határfok adatai.

71. Tolna megye iparosításának helyzete, a további fejlesztés lehetőségeinek feltételei. Tm. Tanács VB. Tervosztály - Közgazdász Csoportja, 1966.

72. A Nagymányoki Brikettgyár, a MÁV Fatöltő, a Tm. Téglagyárak, a Bonyhádi Zománcművek, a Simontornyai Bőrgyár, a Tolnai Selyemgyár beszámolójelentései és ex verbis közlései

